

Autorský kolektív: doc. RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

Ing. Mgr. Lenka Šprochová, PhD.

Mgr. art. František Morong

Ekonomický rozvoj územia prostredníctvom cestovného ruchu a nastavenia trhu práce

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

www.esf.gov.sk

www.employment.gov.sk

www.ia.gov.sk

NÁRODNÝ PROJEKT

Podpora kvality sociálneho dialógu

Typ projektu: Neinvestičný

Termín realizácie projektu: 07/2018 – 11/2023

ITMS projektu: 312031V749

Autorský kolektív :

doc. RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

Ing. Mgr. Lenka Šprochová, PhD.

Mgr. art. František Morong

Gestor ZMOS :

Ing. Zuzana Špačeková

Autorské dielo bolo vypracované v rámci hlavnej aktivity „Posilnenie odborných a analytických kapacít sociálnych partnerov, budovanie infraštruktúry a komunikačnej platformy sociálneho dialógu a rozvoja sociálneho partnerstva na národnej a medzinárodnej úrovni“ v rámci podaktivity **1.1 Posilnenie kapacít sociálnych partnerov prostredníctvom analytickej činnosti** Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu expertným tímom sociálneho partnera **Združenie miest a obcí Slovenska**. Vyjadruje názory a postoje sociálneho partnera na predmetnú tému. Autorské dielo nevyjadruje názory ani postoje prijímateľa projektu a bolo schválené Riadiacim výborom Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu.

Obsah:

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK	6
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK	8
ÚVOD	9
1. VÝCHODISKÁ	11
1.1. Cestovný ruch a ekonomický rozvoj územia	12
1.2. Cestovný ruch a trh práce	17
Zhrnutie	21
2. AKTUÁLNA SITUÁCIA	22
2.1 PEST analýza	23
2.1.1 Politické vplyvy	23
2.1.2 Ekonomické vplyvy	26
2.1.3 Sociálne vplyvy	45
2.1.4 Technologické vplyvy	50
Zhrnutie	53
3. VÝSKUMNÁ ČASŤ	55
3.1. Nástroje aktívnych opatrení na trhu práce	55
3.2. Výhľad do budúcnosti	56
3.3. Výsledky prieskumu	60
3.3.1 Obce a mestá zapojené do prieskumu a ich postavenie v sídelnej štruktúre Slovenska	61
3.3.2 Požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov	64
3.3.3 Zapojenie zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania	68
3.3.4 Využitie nových zručností prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií	69
3.3.5 Prijatie nových pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti...	70

3.3.6	Nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy	70
3.3.7	Formy komunikácie obce s občanmi a inými subjektami	75
3.3.8	Vplyv polykrízy na financovanie obcí a miest	78
	Zhrnutie	80
4.	NÁVRHOVÁ ČASŤ	82
4.1	Finančné nástroje pre využitie na trhu práce v cestovnom ruchu	85
4.2	Návrhy nových finančných nástrojov	89
4.3	Návrhy nových vzdelávacích nástrojov	93
4.3.1	Flexibilné formy poskytovania celoživotného a vysokoškolského vzdelávania	93
4.3.2	Mikroosvedčenia v cestovnom ruchu	95
4.3.3	Prepojenie KOČR, Stavovských organizácií a Stredných odborných škôl pre vzdelávanie pedagógov	100
4.4	Návrhy nových sociálnych nástrojov	101
4.4.1	Sociálne inovácie v cestovnom ruchu	101
4.4.2	Iné druhy podnikov	105
4.5	Všeobecné odporúčania	110
	Zhrnutie	111
	ZÁVER	114

Autori:

doc. RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.: 1.1, 1.2, 2.1.2, 3.3, 4.3.1, 4.3.2, 4.4.1

Ing. Mgr. Lenka Šprochová, PhD.: 1, 2.1.1, 2.1.3, 3.1, 4.1, 4.2, 4.4.2, 4.5

Mgr. art. František Morong: 2.1.4, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3.1, 4.3.3, 4.5

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK

Zoznam grafov:

Graf 1 Výkony ubytovacích zariadení na Slovensku od roku 1998.....	28
Graf 2 Lôžková kapacita v ubytovacích zariadeniach na Slovensku (stále lôžka).....	28
Graf 3 Podiel dane z ubytovania na celkových príjmoch miest a obcí z miestnych daní a poplatkov ..	32
Graf 4 Vývoj príjmov daní za ubytovanie prepočítaný na jedného obyvateľa	32
Graf 5 Počet a kapacity ubytovacích zariadení na Slovensku v roku 2022.....	40
Graf 6 Priemerná hrubá mesačná mzda odvetví cestovného ruchu na Slovensku (v €).....	41
Graf 7 Prémie a odmeny odvetví cestovného ruchu na Slovensku (v %).....	41
Graf 8 Konvergencia ekonomík krajín V4 vo vzťahu k priemeru EÚ v rokoch 1995-2022	43
Graf 9 Veková štruktúra obyvateľov Slovenskej republiky.....	45
Graf 10 Vplyv polykrízy na vedomosti a zručnosti zamestnancov samospráv	65
Graf 11 Zapojenie zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania	68
Graf 12 Využitie nových zručností prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií	69
Graf 13 Prijatie nových pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti	70
Graf 14 Zmeny dopytu po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy (podľa veľkostnej kategórie obcí a miest).....	72
Graf 15 Zmeny dopytu po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy (podľa krajov)	73
Graf 16 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektami v oslovených obciach a mestách podľa veľkostných kategórií	76
Graf 17 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektami v oslovených obciach a mestách podľa krajov.....	77
Graf 18 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest.....	79
Graf 19 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest podľa krajov	80

Zoznam obrázkov

Obr. 1 Medzinárodné príchody turistov v rámci sveta a regiónov.....	11
Obr. 2 Množstvo zamestnancov v odvetví cestovného ruchu podľa krajov	22
Obr. 3 Štruktúra výnosov z miestnych daní a poplatkov v okresoch (k 31.12.2022)	34
Obr. 4 Vývoj podielu daní za ubytovanie v okresoch Slovenska v rokoch 2018-2022	35
Obr. 5 Prijem obcí z dane za ubytovanie prepočítaný na 1 obyvateľa od roku 2018	35
Obr. 6 Podiel dane z ubytovania v mestách a obciach z celkových príjmov z miestnych daní a poplatkov (v roku 2022)	37
Obr. 7 Obce a mestá participujúce v prieskume	62
Obr. 8 Najfrekventovanejšie problémové oblasti samospráv v dôsledku polykrízy	67
Obr. 9 Dopyt po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy	74
Obr. 10 Najčastejšie uvádzaní chýbajúci pracovníci.....	74
Obr. 11 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektami v oslovených obciach a mestách	78
Obr. 12 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest.....	80

Zoznam tabuliek:

Tab. 1 Špecifické zamestnania v odvetví gastronómie a cestovného ruchu s najvyšším očakávaným dopytom po pracovných silách v najbližších 5 rokoch	23
Tab. 2 Podiel dane z ubytovania z miestnych daní a poplatkov v roku 2022	33
Tab. 3 Daň za ubytovanie prepočítaná na jedného obyvateľa okresu v roku 2022	33
Tab. 4 Mestá a obce s najvyšším podielom dane z ubytovania v roku 2022.....	36
Tab. 5 Mestá a obce s najvyšším príjmom z dane za ubytovanie na jedného obyvateľa v roku 2022..	38
Tab. 6 Priemerný počet zamestnancov vývoj.....	47
Tab. 7 Vývoj počtu subjektov podľa odvetví cestovného ruchu a statusu v zamestnaní 2013 - 2020 .	58
Tab. 8 Klasifikácia ekonomických činností / cestovný ruch.....	59
Tab. 9 Obce a mestá participujúce v prieskume podľa samosprávnych krajov SR	62
Tab. 10 Obce a mestá participujúce v prieskume podľa veľkostných kategórií.....	63

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

AHRSR	Asociácia hotelov a reštaurácia Slovenskej republiky
COVID-19	Koronavírus 2019 (Corona Virus Disease 2019)
CR	Cestovný ruch
EÚ	Európska únia
FTE	Full Time Equivalent – Ekvivalent plného pracovného úväzku
HDP	Hrubý domáci produkt
KOCR	Krajská organizácia cestovného ruchu
MD SR	Ministerstvo dopravy Slovenskej republiky
MH SR	Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky
MK SR	Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
MSP	Malé a Stredné podniky
OECD	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
OOCR	Oblasťná organizácia cestovného ruchu
SBA	Slovak Business Agency
SR	Slovenská republika
ŠÚ SR	Štatistický úrad Slovenskej republiky
UPSVaR	Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
UNWTO	Svetová organizácia cestovného ruchu
VZN	Všeobecne záväzné nariadenie
WTTC	Svetová rada cestovného ruchu
ZCR	Zväz cestovného ruchu

ÚVOD

Cestovný ruch je celosvetovo považovaný za odvetvie hospodárstva, ktoré môže výrazným spôsobom prispievať k socio-ekonomickému rastu a rozvoju v krajiny. Pre niektoré krajiny predstavuje dokonca jeden z najdôležitejších zdrojov príjmov, nástroj na zlepšenie platobnej bilancie, prispievajúci k zvýšeniu HDP a devízových rezerv. Význam jeho postavenia v národnej ekonomike určuje najmä schopnosť priamo alebo nepriamo vytvárať pracovné príležitosti pre široké vrstvy obyvateľstva. Cestovný ruch má okrem ekonomických aj neekonomické a nehmotné benefity. Ide najmä o sociálne a kultúrne prínosy (napr. príspevok k udržiavaniu tradícií a ochrane kultúrneho dedičstva, zmiernovaniu chudoby, podpore rozvoja sociálnej infraštruktúry, zvyšovaniu kvality života). Z uvedených dôvodov je rozvoj cestovného ruchu celosvetovo považovaný za účinný nástroj regionálneho rozvoja, prispievajúci zmiernovaniu závislosti od tradičných prostriedkov zvyšovania hospodárskeho rastu.

Pre Slovensko predstavuje cestovný ruch odvetvie hospodárstva, ktorého potenciál nie je dostatočne využívaný. Aj napriek výraznému oživeniu po obmedzeniach počas pandémie covid-19, jeho rozvoj u nás dlhodobo nedosahuje úroveň okolitých krajín. V tomto kontexte predstavuje štúdia *Ekonomický rozvoj územia prostredníctvom cestovného ruchu a nastavenia trhu práce* možné riešenia pre akceleráciu odvetvia v podmienkach miest a obcí Slovenska. Hlavný akcent je kladený na preskúmanie podmienok aktuálneho trhu práce v cestovnom ruchu a identifikovanie nástrojov, ktoré môžu pri budovaní aktív cestovného ruchu v spojení s podporou zamestnanosti využiť miestne územné samosprávy na Slovensku.

Cieľom tejto štúdie je tiež prezentovať niektoré možnosti a inšpirácie pre tie mestá a obce na Slovensku, ktoré sú ochotné investovať čas a energiu do podpory rozvoja cestovného ruchu na svojich územiach. Rozhodne nie je našou ambíciou prezentovať univerzálne riešenia v duchu „one-size-fits-all“, ktoré budú automaticky využiteľné pre ktorékoľvek územie. Také totiž už z podstaty neexistujú. Každé územie bez ohľadu na to, ako ho vymedzíme je unikátne a vyžaduje si osobitný prístup. Existujú však isté využiteľné nástroje, ktoré v štúdii priblížime.

V rámci situačnej analýzy je osobitná pozornosť venovaná analýze pôsobenia vybraných politických, ekonomických, sociálnych a technologických faktorov makroprostredia na cestovný ruch Slovenska. Výskumná časť štúdie je zameraná na aktívne opatrenia trhu práce, ich možné využitie v rámci cestovného ruchu jednotlivými obcami. Jej súčasťou je aj prieskum zameraný na identifikáciu dopadov

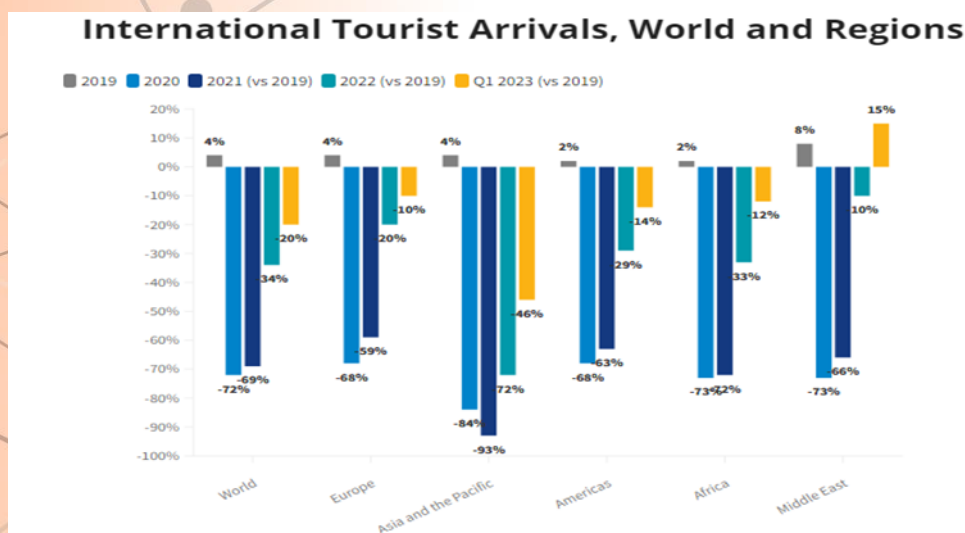
polykrízy na obce s ohľadom na trh práce v kontexte zmien, ktoré možno očakávať v súvislosti s digitálnou transformáciou.

Návrhová časť štúdie identifikuje kľúčové nástroje, s potenciálom pomôcť miestnym územným samosprávam pri stimulovaní rozvoja cestovného ruchu aktívnou podporou zamestnanosti, s ohľadom na najnovšie trendy v odvetví.

1. VÝCHODISKÁ

Napriek tomu, že pandémia covid-19 výrazne zasiahla celé odvetvie cestovného ruchu v Európe, najnovšie štatistiky naznačujú veľmi pozitívny trend vývoja. Vďaka mimoriadne priaznivému oživeniu hospodárstva v roku 2022, je možné predpokladať, že objem medzinárodného cestovného ruchu v Európe dosiahne v roku 2023 úroveň z obdobia pred pandémiou. Súčasne sa však očakáva, že turisti budú vo väčšej miere vyhľadávať hodnotu za peniaze a že vzrastie dopyt po cestách na kratšie vzdialenosti - bližšie k domovu, ako reakcia na náročnú ekonomickú situáciu, spojenú najmä s rapidným nárastom inflácie. Na základe výhľadových scenárov UNWTO na rok 2023 by príjazdy medzinárodných turistov mohli tento rok dosiahnuť 80 % až 95 % úrovne pred pandémiou, v závislosti od rozsahu hospodárskeho spomalenia, pokračujúceho oživenia cestovania v Ázii a Tichomorí a vývoja ruskej ofenzívy na Ukrajine, okrem iných faktorov.

Obr. 1 Medzinárodné príchody turistov v rámci sveta a regiónov

Zdroj: UNWTO, 2023

UNWTO predpokladá, že oživenie bude pokračovať počas celého roku 2023, aj keď tento sektor bude čeliť ekonomickým, zdravotným a geopolitickým výzvam. Nedávne zrušenie cestovných obmedzení súvisiacich s covid-19 v Číne, najväčšom odchádzajúcom trhu na svete v roku 2019, je významným krokom k oživeniu odvetvia cestovného ruchu v Ázii a Tichomorí a na celom svete. Z krátkodobého hľadiska bude obnovenie cestovania z Číny pravdepodobne prínosom najmä pre ázijské destinácie. Bude to však ovplyvnené dostupnosťou a nákladmi na leteckú dopravu, vízovými predpismi a obmedzeniami súvisiacimi s covid-19 v destináciách. Do polovice januára celkovo 32 krajín zaviedlo špecifické cestovné obmedzenia súvisiace s cestovaním z Číny, najmä v Ázii a Európe.

Silný dopyt zo Spojených štátov, podporený silným americkým dolárom, bude zároveň naďalej prospievať destináciám v regióne aj mimo neho. Európa sa bude naďalej tešiť zo silných cestovných tokov z USA, čiastočne kvôli slabšiemu euru voči americkému doláru.

Vo väčšine destinácií boli zaznamenané značné nárasty príjmov z medzinárodného cestovného ruchu, v niekoľkých prípadoch vyššie ako rast ich príchodov. Podporilo to zvýšenie priemerných výdavkov na cestu v dôsledku dlhších období pobytu, ochoty cestovateľov minúť viac vo svojej destinácii a vyšších cestovných nákladov v dôsledku inflácie. Ekonomická situácia by sa však mohla premietnuť do toho, že by turisti v roku 2023 zaujali opatrnejší postoj so zníženými výdavkami, kratšími cestami a cestovaním bližšie k domovu.

Okrem toho pokračujúca neistota spôsobená ruskou agresiou proti Ukrajine a ďalším narastajúcim geopolitickým napätím, ako aj zdravotnými výzvami súvisiacimi s COVID-19 tiež predstavujú riziká poklesu a mohli by ovplyvniť oživenie cestovného ruchu v nasledujúcich mesiacoch.

Najnovší index dôvery UNWTO ukazuje opatrný optimizmus na január až apríl, vyšší ako v rovnakom období v roku 2022. Tento optimizmus je podporený otvorením sa v Ázii a silnými číslami výdavkov v roku 2022 z tradičných aj rozvíjajúcich sa trhov cestovného ruchu s Francúzskom a Nemeckom a Talianskom, ako aj Katar, India a Saudská Arábia zaznamenali silné výsledky.

Vzhľadom k tomu, že cestovný ruch predstavuje hnací motor viacerých ekonomík sveta, bolo by žiadúce tento typ odvetvia využiť aj v prospech ekonomického rozvoja Slovenska prostredníctvom nástrojov trhu práce.

1.1. Cestovný ruch a ekonomický rozvoj územia

Cestovný ruch patrí medzi dynamické odvetvia hospodárstva. Jeho príťažlivosť spočíva v schopnosti generovať príjmy na základe takmer akýchkoľvek zdrojov ktorými disponujú územia. Varieta ponuky v rámci odvetvia cestovného ruchu je naozaj široká. V praxi sa dnes stretávame aj so vskutku neobvyklými formami a ponukami cestovného ruchu (napr. *nekroturizmus*, *vojnový cestovný ruch*, *disaster tourism*, *doomsday tourism*, rôzne formy extrémneho cestovného ruchu ako *survival tourism*, *streetluge racing* a pod.). Takmer každé územie je schopné ponúknuť vlastný produkt a stať sa tak cieľovým miestom turistického záujmu – turistickou destináciou. V tejto súvislosti sa trochu nadnesene hovorí aj o magickom potenciáli cestovného ruchu pre rozvoj územia. Početné výskumy totiž ukazujú, že cestovný ruch v dlhodobom horizonte prispieva k hospodárskemu rastu - stimuluje investície do novej infraštruktúry, do ľudského kapitálu, vytvára pracovné miesta a tým zvyšuje príjmy, vytvára

pozitívne externality, nepriamo podporuje rozvoj aj ďalších odvetví, s následným rastom HDP (Rasool, Maqbool, Tarique, 2021). Kriticky však treba dodať, že cestovný ruch nie je zázračné riešenie pre všetky nedostatočne rozvinuté územia a predovšetkým neprináša rýchle výsledky. Vyžaduje si aktívny, dlhodobo premyslený, systematický prístup a v závislosti od cieľov aj patričné investície.

Cestovný ruch je socioekonomický fenomén vyznačujúci sa vysokou mierou komplexnosti. Zahŕňa široký diapazón aktivít, ktoré sa odohrávajú v zložitej štruktúre vzťahov s mnohými ekonomickými, socio-kultúrnymi a prírodnými dopadmi. Cestovný ruch môže byť významným prostriedkom podpory mnohostranného rozvoja miest a obcí. Premyslené plánovanie a manažovanie rozvoja cestovného ruchu, s dôrazom na vyváženú spoluprácu všetkých zainteresovaných strán má schopnosť generovať investičné a pracovné príležitosti, zvyšuje zamestnanosť ako aj rozmanitosť príležitostí pre inovácie, podporuje umenie, kultúru a šport a poskytuje služby, ktoré sú prospešné pre miestne obyvateľstvo aj návštevníkov, čím prispieva k inteligentnému, udržateľnému a inkluzívnejšiemu rastu miest a obcí.

Ďalším často menej viditeľným prínosom cestovného ruchu je jeho príspevok k posilňovaniu povedomia a budovaniu značky obce, regiónu ale aj štátu (v našom prípade Slovensko) či inak nadnárodne vymedzených území (napr. Európa). Úspešná propagácia a návštevy slovenských destinácií, môžu byť základom budúcich rozhodnutí o výdavkoch a investíciách, stimulácii dopytu po (v našom prípade slovenských) výrobkoch a službách, alebo základom pre zapájanie či vytváranie kooperačných sietí na rôznych úrovniach a v rôznych oblastiach.

Cestovný ruch má teda potenciál prispievať k lokálnemu a regionálnemu rozvoju. Základom úspechu, je však zvládnutie procesu tvorby konkurencieschopných turistických produktov, ktorých poskytovanie je z podstaty viazané na územie turistickej destinácie.

„Veľmi stručne by sme mohli povedať, že turistická destinácia je každé územie, ktoré je predmetom záujmu cestovateľov.“ (Matlovičová, Matlovič, 2017). Pôvodne anglický termín *„destination odkazuje na cieľ cesty, cieľovú stanicu, resp. miesto určenia akéhokoľvek cestovania bez ohľadu na jeho účel.*

Prívlastok turistická zužuje možné ciele cestovania na tie, ktoré sú spojené s turizmom.“ (Matlovičová, Matlovič, 2017).

V určitých prípadoch môže byť územný produkt zhodný s územím turistickej destinácie, ale zjednodušený pohľad na turistickú destináciu ako na obchodný produkt naráža na problém jej komplexnosti, vyplývajúcej zo zložitosti vzťahov a väzieb medzi jednotlivými aktérmi, ktorí v nej kooperujú, preto si zvyčajne vyžaduje odlišný prístup. (Matlovičová, Matlovič, 2017)

Z pohľadu dominantných imidžotvorných prvkov rozlišujeme prírodné a antropogénne destinácie. Prírodné destinácie disponujú cennými prírodnými územiami (nezriedka rôzne formy chránených alebo inak atraktívnych prírodných území), ktoré sú následne využívané ako základ pre rôzne formy prírodného cestovného ruchu. V prípade antropogénnych destinácií sú hlavným atraktorom turistického záujmu najmä socio-kultúrne atribúty prostredia. Tie tvoria základ pre produkty predovšetkým kultúrneho a v mnohých aj iných foriem cestovného ruchu. Hlavné motivačné faktory v tomto prípade majú antropogénny (človekom vytvorený) charakter. Najčastejším typom destinácií z pohľadu charakteru dominantných prvkov ťahajúcim dopyt sú však zmiešané tzv. hybridné destinácie. Predstavujú kombináciu oboch predošlých. Vzhľadom na zmiešaný charakter prírodných aj antropogénnych atrakcií, zvyčajne nie je možná ich jednoznačná klasifikácia (napr. vinohradnícke regióny, ktoré vznikli kombináciou prírodných špecifík a ľudskou aktivitou).

Z pohľadu manažmentu destinácie je výhodou, ak je jej územie vymedzené administratívnymi hranicami. V našich podmienkach najčastejšie „*v súlade s územnosprávnym členením, t.j. v rámci existujúcich územnosprávnych jednotiek či inak ohraničených areálov v rámci nich, ... alebo spájaním administratívnych územných jednotiek „do väčších celkov na základe spoločného znaku/kov“*“ (Matlovičová, Matlovič, 2017). Podľa ich veľkosti rozlišujeme:

- nadnárodné destinácie (napr. krajiny V4 propagujúce sa pod spoločnou značkou „Discover Central Europe“, Karpatský euroregión);
- národné destinácie (napr. štáty ako destinácie – Slovensko, Poľsko a i.);
- regionálne destinácie (napr. mikroregióny, alebo inak zoskupené obce, okresy, kraje), osobitnú kategóriu v tomto prípade tvoria tzv. medziregionálne cezhraničné destinácie, ktoré svojou veľkosťou na národnej úrovni pokrývajú len časť územia štátov (napr. obce či časť prihraničného regiónu), ale geografické hranice vymedzujúce ich územie, presahujú hranice jednotlivých štátov (napr. slovensko-maďarský geopark Novohrad-Nógrád);
- lokálne destinácie (napr. obec, mesto alebo ich časti);
- rezort ako najmenšia účelovo vymedzená územná jednotka. (Matlovičová, Matlovič 2017)

Aby sme mohli územie označiť za destináciu, malo by spĺňať nasledujúce kritéria:

- a) destinácia je priestorovo ohraničená (najčastejšie administratívnymi hranicami),
- b) destinácia v závislosti od typu produktu ktorý poskytuje, disponuje základnou turistickou infraštruktúrou (v prípade jednodenných výletníkov na lokálnej úrovni nie sú nevyhnutné napr. ubytovacie zariadenia),

- c) destinácia disponuje turistickou atrakciou a nadväzujúcimi špecifickými službami;
- d) destinácia je predmetom marketingových aktivít,
- e) destinácia má podpornú organizačnú štruktúru manažmentu cestovného ruchu,
- f) destinácia je v povedomí verejnosti vnímaná ako cieľ turistických výjazdov,
- g) turistické aktivity v destinácií podliehajú špecifickej územnej regulácii a kontrole;
- h) z pohľadu fungovania sú destinácie sieťou početných kooperujúcich subjektov (súkromných, verejných a jednotlivcov; Morrison, 2013)

Všeobecne pod regionálnym rozvojom rozumieme udržateľný hospodársky rast a systematické zvyšovanie konkurencieschopnosti regiónov, vrátane rastu životnej úrovne miestnych obyvateľov (Chądzyński, Nowakowska, Przygodzki, 2007).

Slovenská právna úprava, konkrétne Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja §2, odstavec b) definuje regionálny rozvoj ako: „*súbor predovšetkým sociálnych, hospodárskych, kultúrnych a environmentálnych procesov a vzťahov, ktoré v regióne prebiehajú a ktoré smerujú k zvyšovaniu jeho konkurencieschopnosti, trvalému ekonomickému rastu a sociálnemu rastu regiónov a vyrovnávaniu hospodárskych rozdielov a sociálnych rozdielov medzi regiónmi.*“. Zároveň rovnaký zdroj v nasledujúcom odstavci c) dopĺňa definíciu regionálnej politiky ako koordinovaného súboru „*činností a postupov príslušných orgánov a organizácií na celoštátnej, regionálnej a miestnej úrovni, ktoré prispievajú k hospodárskemu rozvoju, sociálnemu rozvoju a územnému rozvoju regiónov*“.

V tejto súvislosti je nutné poznamenať, že rozvoj chápeme ako oveľa komplikovanejší a komplexnejší koncept, u ktorého si nevystačíme len so štandardnými ekonomickými ukazovateľmi ako je HDP (hrubý domáci produkt) ale je potrebné „*porovnanie rozličných ekonomických, sociálnych, environmentálnych, politických a kultúrnych parametrov*“ (Czerny, 2005).

V kontexte cestovného ruchu znamená rozvoj spoločnosti využívanie zdrojov a aktivít najmä služieb v rámci odvetvia, na zvyšovanie kvalitatívnej úrovne spoločenského systému (Ivanička, Ivaničková, 2007). Najčastejšie sa prejavuje zvyšovaním životnej úrovne obyvateľov regiónu ale aj celkovej konkurencieschopnosti a stavu životného prostredia. Sledovanie regionálneho rozvoja sa realizuje na hierarchicky nižších územných jednotkách v rámci štátu (Matlovič in Michaeli a kol., 2009).

Ako ukazujú mnohé príklady z praxe (Vu, Turner, 2006; Zhou-Grundy, Turner, 2014; Giaoutzi, Nijkamp, 2017) cestovný ruch môže prostredníctvom vytvárania pracovných príležitostí zohrávať dôležitú úlohu pri stimulácii endogénneho potenciálu územia a pri podpore vyváženého hospodárskeho rastu. Úspešnosť destinácie bude záležať od viacerých faktorov, predovšetkým však od jej „*dynamiky*“.

vnútornej koherencie, účinnej integrácie a angažovanosti“ (Matlovič in Michaeli a kol., 2009). Hlavným cieľom pritom bude nastavenie politík rozvoja cestovného ruchu tak, aby prispievali k znižovaniu regionálnych rozdielov a vytváraniu väčšieho počtu pracovných príležitostí (Zhou-Grundy, Turner, 2014).

Najväčšie očakávania v tomto smere majú celkom pochopiteľne podrozvinuté periférne regióny, ktoré trpia nízkymi príjmami, nedostatočne rozvinutou infraštruktúrou, nízkou mierou investičnej príťažlivosti, nízkou koncentráciou zväčša starnúceho obyvateľstva, absenciou alebo nedostatočnou mierou pracovných príležitostí atď. Mnohé z hendikepov sú často uvádzané ako zásadné prekážky, ktoré brania rozvoju takto „postihnutých“ území. Zabúda sa však nato, že väčšina z týchto oblastí disponuje zaujímavými a neraz aj cennými prírodnými a kultúrnymi zdrojmi využiteľnými pre rozvoj cestovného ruchu. Samotná existencia využiteľného potenciálu a vytvorenie turistického produktu nestačí. Aby sa podrozvinuté periférne oblasti dokázali vyrovať s rastúcou konkurenciou v odvetviach cestovného ruchu, musia vytvoriť kvalitný dobre cieleň, špecializovaný produkt, ktorý bude založený na prednostiach ich fyzického prostredia a bude v súlade so sociálnymi, kultúrnymi a environmentálnymi atribútmi miestnych komunít (Giaoutzi, Nijkamp, 2017).

S ohľadom na zmeny ku ktorým dochádza v spoločnosti v dôsledku digitálnej transformácie, najmä však s ohľadom na zmeny v správaní spotrebiteľov očakávajúcich neobmedzenú konektivitu sa ukazuje ako zásadná podmienka úspešného rozvoja regiónu, získanie prístupu k technologickým zdrojom a nevyhnutné prijatie nového strategického prístupu založeného na efektívnom online marketingu ponuky (Giaoutzi, Nijkamp, 2017). Premyslená a dobre nastavená stratégia využívania informačných a komunikačných technológií a ich aplikácií, umožňuje periférnym regiónom rovnocenný prístup k celosvetovému trhu „nových cestovateľov 4.0“. *„Nový strategický prístup v rozvoji územia prostredníctvom cestovného ruchu by mal byť založený na využívaní komplexných nástrojov, založených na on-line informačno-komunikačných technológiách a ich aplikáciách, ktoré zabezpečia priamu interakciu s potenciálnymi zákazníkmi ... pričom tieto nástroje sa môžu uplatňovať tak na makroúrovni (konkrétne v okrajových oblastiach) ako aj na mikroúrovni (t. j. v turistických podnikoch).“* (Giaoutzi, Nijkamp, 2017).

Inými slovami, odľahlé a periférne oblasti získajú konkurenčnú výhodu za predpokladu, že včas pochopia tieto kľúčové zmeny ktorým sa nedá vyhnúť a využijú svoje ľudské i prírodné zdroje na uspokojenie novej formy dopytu. Vytvorenie vhodného produktu ako základu pre rozvoj

cestovného ruchu v periférnych oblastiach by malo byť výsledkom participatívneho procesu všetkých zainteresovaných strán v príslušnej oblasti.

Medzi najčastejšie uvádzané prekážky v tomto prípade patrí problematická veková a kvalifikačná štruktúra obyvateľstva, navyše riedko osídlených území. Tento argument však v kontexte masívnej digitalizácie, ktorú doslova raketovo rozšírila pandémia covid-19, neobstojí. Rok 2020 a neštandardné podmienky počas pandémie prispeli k výraznému zvýšeniu konektivity prostredníctvom zabezpečenia spoľahlivého pripojenia na internet a rozšírili okruh aktívnych používateľov internetu aj o skupiny obyvateľov v odľahlých regiónoch, vrátane seniorov. Navyše, všestranná digitalizácia každodenných aktivít, umožňuje využiť angažovanosť, pomoc a vzdialenú podporu aj tej časti populácie (obyvateľov miest a obcí), ktorá územie dočasne alebo trvalo opustila ale ich väzby na miesto pôvodu či pocit lokálpatriotizmu sa ešte nevytratil.

Aktívne a primerané zapojenie seniorov ale aj iných marginalizovaných skupín do rozvoja sa ukazuje ako nevyhnutné, najmä v odľahlých regiónoch, kde tvoria väčšinu obyvateľstva. Ich angažovanie a seberealizácia zároveň znižuje riziko ich sociálneho vylúčenia a v konečnom dôsledku prispieva k zvyšovaniu kvality života. Nevyhnutnou súčasťou tohto procesu však bude rozšírenie ponuky a možností ich ďalšieho vzdelávania. Nejde len o zvyšovanie digitálnych zručností, mediálnej gramotnosti ale aj o potrebu rozširovania odborného vzdelávania s ohľadom na meniaci sa dopyt na trhu práce. Kritickou fázou v tomto smere je hľadanie účinných spôsobov ako motivovať relevantné zainteresované strany k ďalšiemu vzdelávaniu.

Najnovšie trendy ako aj skúsenosti zo zahraničia ukazujú, že v budúcnosti budú nevyhnutnými prvkami rozvoja území prostredníctvom cestovného ruchu: premyslené dlhodobé plánovanie, angažovanosť stakeholderov, resp. destinačného manažmentu, ich nepretržité vzdelávanie a odborná príprava v kontexte zavádzania a využívania informačno-komunikačných technológií v praxi (s dôrazom na rozvoj *smart tourism*).

1.2. Cestovný ruch a trh práce

Jeden z dôležitých argumentov v prospech podpory rozvoja cestovného ruchu, je kreovanie pracovných pozícií a podpora zamestnanosti a to aj v periférnych oblastiach. Ovplyvňovanie ponuky na trhu práce a zvyšovanie zamestnanosti podľa Lubelcovej a kol. (2014) pomáha dynamizovať miestny

ekonomický rozvoj „vytváraním nových aktivít alebo modernizovaním existujúcich aktivít spolu s celým reťazcom následne vyvolaných indukovaných efektov“.

Trh práce v cestovnom ruchu, predstavuje pomyslené miesto, kde sa stretáva dopyt po práci reprezentovaný záujmom zamestnávateľov v odvetviach cestovného ruchu s ponukou pracovnej sily, reprezentovanou uchádzačmi o zamestnanie. Predmetom kúpy a predaja je v tomto prípade pracovná sila (Tuleja, 2007). Najčastejšou situáciou na trhu práce je kvantitatívny alebo kvalitatívny nesúlad medzi ponukou a dopytom po pracovnej sile. Ku tzv. kvantitatívnemu nesúladu dochádza, keď ponuka práce prevyšuje dopyt – táto situácia sa prejavuje nezamestnanosťou, alebo opačne ak dopyt po práci prevyšuje ponuku – táto situácia sa prejavuje nedostatkom pracovných síl (Belajová a kol., 2014). Kvalitatívny nesúlad sa zvyčajne týka kvalifikačnej štruktúry, ktorá nezodpovedá aktuálnemu dopytu na trhu práce (Belajová a kol. 2014).

Cestovný ruch dokáže generovať pracovné pozície tak na primárnom ako aj na sekundárnom trhu práce (v zmysle konceptu duálneho trhu Doeringer a Piore, 1970).

- a) Ponuky na primárnom trhu sú zamerané hlavne na vysokokvalifikovanú pracovnú silu, s výhodnejšími podmienkami, ohodnotením a vyššou mierou stability pracovných pozícií. Prípadná dobrovoľná nestabilita je spôsobená vyššou mierou mobility príznačnej pre vysokokvalifikovanú pracovnú silu. V tomto prípade ide zväčša manažérske pozície. (Doeringer a Piore, 1970)
- b) Ponuky na sekundárnom trhu sú zamerané hlavne na dočasné zamestnania a sezónne práce s nízkym ohodnotením a menej atraktívnymi pracovnými podmienkami. Hlavným motívom ponuky z pohľadu zamestnávateľa je snaha o flexibilitu a znižovanie nákladov. Napriek nižšej miere stability, sú ponuky na sekundárnom trhu práce vítanou možnosťou uplatnenia nízkokvalifikovanej pracovnej sily - študentov, dôchodcov, ženy na materskej dovolenke alebo iných zamestnancov s obmedzenými možnosťami na výkon práce (Doeringer, Piore, 1970)

Dôležitým aspektom hodnotenia významu cestovného ruchu pre územia rôznych mierok, od lokálnej (na úrovni miest a obcí), cez regionálnu, národnú až po nadnárodnú, resp. globálnu sú informácie o zamestnanosti. Atraktivita odvetví cestovného ruchu spočíva v relatívne nízkych priemerných nákladoch na vytvorenie jedného miesta vo vzťahu k pridanej hodnote ich produktov (Gúčík 2011). Špecifikum poskytovania služieb vo väčšine odvetví cestovného ruchu spočíva v relatívne vysokej miere potreby osobného kontaktu napriek narastajúcej penetrácii technológií a digitalizácie mnohých činností. Vytváraním pracovných príležitostí pre obyvateľov v širokom spektre kvalifikačných

predpokladov prispieva cestovný ruch k znižovaniu nezamestnanosti a k redukcii chudoby (Alsarayreh, 2017).

Zamestnanosť v cestovnom ruchu možno vyjadriť ako celkový počet pracovných miest, ktoré sa viažu na poskytovanie služieb a produktov návštevníkom, resp. počet pracovných pozícií, ktoré vygenerovali odvetvia cestovného ruchu (Franke a kol., 2012). Presnejšie ide o celkový počet zamestnancov na akýchkoľvek pozíciách vo všetkých odvetviach cestovného ruchu, bez ohľadu nato, či ide o ich hlavný alebo vedľajší pracovný pomer (IRTS'08 UNWTO, 2016). Môže ísť pritom jednak o zamestnancov, samozamestnávajúce osoby ako aj o spolupracujúcich členov domácností (Franke a kol., 2012).

Zamestnanosť v cestovnom ruchu je podľa UNWTO (IRTS'08 UNWTO, 2016) vyjadrená ako súhrn všetkých pracovných miest v charakteristických a špecifických odvetviach cestovného ruchu, pričom:

- a) charakteristické odvetvia cestovného ruchu predstavujú z pohľadu komparácie kľúčových atribútov unifikované – nadnárodne porovnateľné odvetvia (hotelový sektor, gastro sektor, doprava a prenájom zariadení pre osobnú dopravu, sprostredkovatelia služieb cestovného ruchu ako napr. cestovné kancelárie a agentúry a ostatné odvetvia zabezpečujúce pre turistov športové, kultúrne a iné relaxačné aktivity; IRTS'08 UNWTO, 2016),
- b) špecifické odvetvia cestovného ruchu – predstavujú odvetvia, klasifikácia ktorých môže byť v jednotlivých krajinách odlišná, čo znemožňuje ich komparáciu na nadnárodnej úrovni. V prípade našej krajiny ide o špecifické odvetvia cestovného ruchu pre Slovensko (IRTS'08 UNWTO, 2016).

Štatistiky o zamestnanosti v rámci odvetví cestovného ruchu, patria medzi hlavné ekonomické ukazovatele o jeho schopnosti vytvárať pracovné miesta a to nie len priamo v odvetviach cestovného ruchu, ale aj nepriamo v iných odvetviach hospodárstva. V tejto súvislosti rozlišujeme:

- a) primárnu zamestnanosť – ide o pracovné pozície, ktoré bezprostredne, priamo súvisia s uspokojovaním potrieb návštevníkov v cestovnom ruchu (ubytovacie a stravovacie zariadenia, doprava a i.; Gúčík, 2011),
- b) sekundárnu zamestnanosť – ide o pracovné pozície, ktoré vznikli mimo odvetví cestovného ruchu ale podnetom pre ich vznik bol cestovný ruch (najmä stavebníctvo, obchod, verejné služby a i.; Gúčík, 2011).
- c) indukovaná zamestnanosť – ide o pracovné pozície vytvárané v dôsledku výdajov z príjmov generovaných cestovným ruchom (Heerschap, 2018).

Napriek snahe podporovať vytváranie pracovných príležitostí a poskytnúť tak príležitosť pre všetkých uchádzačov na trhu práce, časť práceschopného obyvateľstva ostáva nezamestnaná. Problém nezamestnanosti je možné riešiť aktívnou politikou na trhu práce s cieľom poskytnúť prácu každému, kto má záujem pracovať, vytvoriť podmienky na vzdelávanie a odbornú prípravu, resp. možnosti rekvalifikácie podľa aktuálneho dopytu na trhu práce, nastavovať podmienky a opatrenia na udržateľnosť zamestnanosti a minimalizácie negatívnych dopadov štrukturálnych a organizačných zmien na zamestnanosť, zabezpečovať služby sprostredkovania práce a bezplatné poradenstvo, podpora zamestnanosti absolventov, osôb so zníženou práceschopnosťou, starších ako päťdesiat rokov a dlhodobo nezamestnaných (Rievajová a kol. 1999 in Rosič, Klamár, 2015).

Proces vytvárania pracovných príležitostí možno ovplyvňovať aktívnou alebo pasívnou politikou trhu práce. Medzi aktuálne nástroje aktívnej politiky trhu práce na Slovensku v zmysle Zákona č. 5/2004 Z. z. - Zákon o službách zamestnanosti patria: príspevky na vzdelávanie a prípravu pre trh práce, na samostatnú zárobkovú činnosť, na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie, na vykonávanie absolventskej praxe, na aktivačnú činnosť formou dobrovoľníckej služby, na dochádzku za prácou, podpora zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím ako aj finančná podpora v rámci projektov: „Podpora zamestnávania UoZ prostredníctvom poskytovateľov sociálnych služieb“, „Projekt na podporu vytvárania pracovných miest v odvetví poľnohospodárstva“ a „Podpora udržania zamestnanosti v materských školách“ (UPSVaR, 2023). Pasívna politika trhu práce je cieleňá na pomoc nezamestnaným prostredníctvom finančnej podpory: vyplácaním dávok v hmotnej núdzi (vrátane predčasného starobného dôchodku) a podpory v nezamestnanosti (UPSVaR, 2023).

Cestovný ruch má potenciál pôsobiť ako multiplikátor zamestnanosti v území a vytvárať pracovné miesta nielen v terciárnom sektore, ale podporiť rast aj v primárnom a sekundárnom sektore. Multiplikačné efekty vychádzajú z recirkulácie príjmov, t.j. procesov pri ktorých príjemcovia používajú časť svojich príjmov na spotrebné výdavky, ktoré potom vedú k ďalším príjmom a zamestnanosti. (Frechtling, Horváth, 1999). Veľmi zjednodušene recirkulácia príjmov vyjadruje, koľkokrát sa v ekonomike krajiny premietnu peniaze, ktoré v nej turista utratil. Nepriamo sa v dôsledku aktivít spojených s rozvojom cestovného ruchu vytvára viac pracovných miest, pracovníci míňajú svoje príjmy v danom území, zvyšujú sa daňové príjmy, ktoré sa následne môžu investovať do zlepšenia infraštruktúry, rozšírenia alebo skvalitnenia turistických služieb, resp. do marketingu a posilnenia značky destinácie ako celku alebo jednotlivých imidžotvorných atrakcií či produktov, čím sa zvyšuje ich popularita a ziskovosť, t.j. generujú sa ďalšie príjmy potrebné pre opätovné investície (Frechtling,

Horváth, 1999). Celkový multiplikačný efekt (priamy, nepriamy a/alebo indukovaný) je oslabovaný v prípade, že na cestovnom ruchu participujú zahraničné subjekty (pracovná sila zo zahraničia, zahraniční vlastníci infraštruktúry, zahraničné cestovné kancelárie a pod.; Frechtling, Horváth, 1999). V tomto prípade to pre destináciu znamená, že nie všetky príjmy z cestovného ruchu skončia v miestnej ekonomike, ale že zisk alebo jeho časť sa vracia do krajiny, z ktorej pochádzala počiatočná investícia. (Frechtling, Horváth, 1999).

Zhrnutie

- ❖ Cestovný ruch je dynamické odvetvie, ktoré má schopnosť generovať ponuku aj v lokalitách, kde všetky ostatné druhy priemyslu z dôvodu nízko rozvinutej infraštruktúry zlyhávajú.
- ❖ Za predpokladu existencie určitých aktív cestovného ruchu je možné toto odvetvie rozvíjať prakticky kdekoľvek. V takýchto prípadoch má potenciál stimulovať miestny rozvoj.
- ❖ Napriek prenikaniu technologických inovácií aj do odvetví cestovného ruchu, mnohé služby z podstaty vyžadujú osobný kontakt, čím sa vytvára priestor pre uplatnenie uvoľnenej pracovnej sily z tých odvetví, kde hrozí prepúšťanie z dôvodu automatizácie a digitalizácie niektorých procesov.
- ❖ Problémom odvetvia sú nízke priemerné mzdy, nízka kvalifikačná úroveň zamestnancov a nízka úroveň konkurencieschopnosti poskytovaných služieb na Slovensku.
- ❖ Pracovný trh v odvetví cestovného ruchu má schopnosť generovať pracovné miesta nie len priamo v odvetviach cestovného ruchu, ale aj nepriamo v iných odvetviach hospodárstva. V tejto súvislosti hovoríme o primárnej zamestnanosti (uspokojovanie potrieb návštevníkov), sekundárnej zamestnanosti (miesta v iných odvetviach vyvolané aktivitami cestovného ruchu) a indukovanej zamestnanosti (generované míňaním príjmov z cestovného ruchu).
- ❖ Tvorbu pracovných miest v odvetví cestovného ruchu je možné ovplyvňovať aktívnou a pasívnou politikou. Medzi nástroje aktívnej politiky môžeme zaradiť napríklad príspevky na vzdelávanie a prípravu na trh práce. Medzi pasívne nástroje radíme napríklad pomoc nezamestnaným prostredníctvom finančnej podpory.
- ❖ Následkom pandémie covid-19 v rokoch 2020 až 2022 výrazne poklesli výkony odvetvia cestovného ruchu. Predpokladá sa, že rok 2023 prinesie opätovné oživenie odvetvia, pričom je predpoklad návratu na úroveň 80% - 95% výkonov spred pandémie.

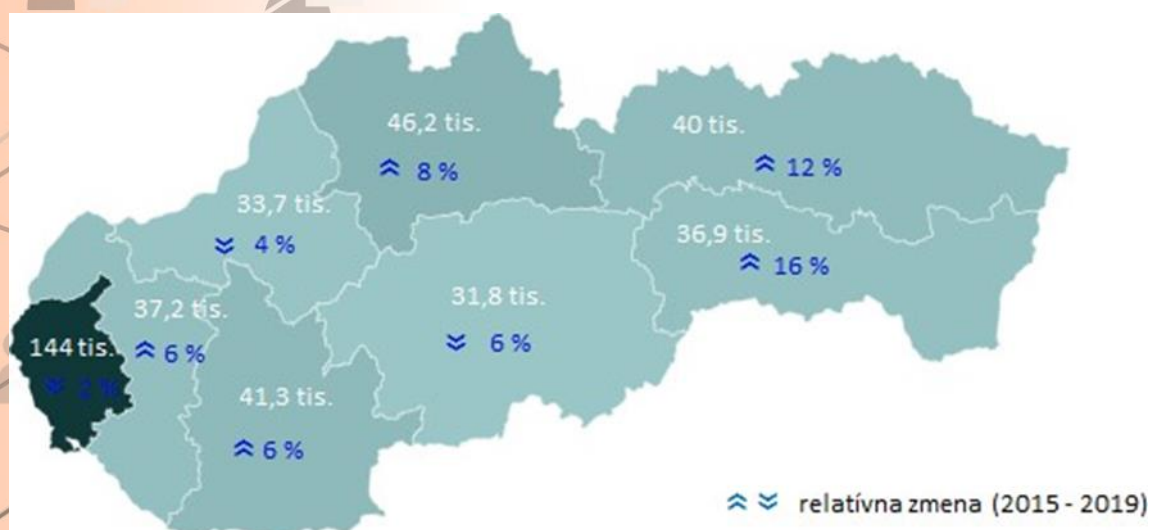
2. AKTUÁLNA SITUÁCIA

Trh práce je miesto, kde sa stretáva ponuka a dopyt po pracovnej sile. Ponuku práce tvoria pracovníci, ktorí sú ochotní pracovať, a dopyt je generovaný zo strany spoločností alebo zamestnávateľov, ktorí prijímajú pracovníkov. Na trhu práce sú mzdy a pracovné podmienky stanovené prostredníctvom dohody, čím sa určuje úroveň a kvalita života zamestnancov.

Rastúci záujem po rôznych turistických službách môže stimulovať rozvoj odbornej prípravy a vzdelávania v rámci rôznych profilov zamestnancov v cestovnom ruchu. V sektore cestovného ruchu v súčasnosti pracuje o 42 % viac osôb ako pred 20 rokmi, pričom sa na celkovej zamestnanosti Slovenskej republiky podieľa 20 %. Priemerný medziročný rast zamestnanosti v sektore cestovného ruchu je na úrovni 2 %, čím patrí medzi 50 % sektorov s najvyšším rastom zamestnanosti. Sektor patrí medzi 21 % sektorov s najvyšším podielom žien. Pri definícii sektora podľa sektorových zamestnaní je rodová situácia mierne odlišná. Z hľadiska pracovnej sily dominujú ženy – je ich 68 %. (Trexima, 2022)

Z hľadiska geografického zastúpenia až 35 % zamestnancov sektora cestovného ruchu pracuje v Bratislavskom kraji, kde má 23 % podiel na celkovej zamestnanosti kraja. Spolu so Žilinským a Nitrianskym krajom tvoria 57 % zamestnanosti sektora. Sektor obchodu, marketingu, gastronómie a cestovného ruchu sa najrýchlejšie rozvíja v Košickom kraji, kde za posledných 5 rokov vzrástol počet zamestnancov o 16 %. Najnižší počet zamestnancov sektora je v Banskobystrickom kraji. (Trexima, 2022)

Obr. 2 Množstvo zamestnancov v odvetví cestovného ruchu podľa krajov

Zdroj: TREXIMA, 2022

Tab. 1 Špecifické zamestnania v odvetví gastronómie a cestovného ruchu s najvyšším očakávaným dopytom po pracovných silách v najbližších 5 rokoch

Zamestnanie SK ISCO-08	Podiel nahradzujúceho dopytu
9412000 Pomocník v kuchyni	51 %
5120000 Kuchár (okrem šéfkuchára)	84 %
3434000 Šéfkuchár	44 %
5131001 Čašník, servírka	26 %

Zdroj: Trexima, 2022

V zmysle očakávaného vývoja a analýzy Republikovej únie zamestnávateľov, najvyšší očakávaný dopyt po pracovných silách v najbližších piatich rokoch bude v rámci sektora v zamestnaní 941200 Pomocník v kuchyni. Dopyt vzniká tvorbou nových pracovných miest a potrebou nahradenia ľudí odchádzajúcich do dôchodku (t. j. nahradzujúcim dopytom). Z celkového dopytu po pracovných silách v tomto zamestnaní bude nahradzujúci dopyt tvoriť približne 51 %. Na druhom mieste sa umiestnilo zamestnanie 5120000 Kuchár (okrem šéfkuchára). Dôležité je v tomto prípade konštatovanie o vysokom podiele nahrádzajúceho dopytu, čo zároveň platí aj pre zamestnanie 5131001 Čašník, servírka. (Trexima, 2022)

2.1 PEST analýza

PEST analýza je analytická technika, pomocou ktorej je možnosť získať hrubý prehľad o pôsobení faktorov z makroprostredia, o existujúcich príležitostiach a hrozbách tohto druhu externého prostredia. Jej názov je odvodený od začiatkových písmen faktorov tohto prostredia (Politické, Ekonomické, Sociálne, Technické vplyvy). (Papula, J., Papulová, Z., 2009, s.60)

2.1.1 Politické vplyvy

V ostatnom programovom vyhlásení vlády na roky 2021 – 2024 je cestovný ruch spomínaný v sekcii regionálny rozvoj „Aktívnou medzirezortnou koordináciou taktiež sústredí podporu regiónov s vysokým a málo využitým potenciálom pre cestovný ruch. Domáci cestovný ruch považuje za jeden z najdôležitejších pilierov udržateľného rastu regionálnych ekonomík, ktorý významne zlepšuje kvalitu života obyvateľov najmenej rozvinutých regiónov. Výraznou investičnou pomocou, marketingovou

podporou, odbyrokratizovaním inovatívnych rozvojových aktivít, podstatným zlepšením dopravnej dostupnosti a špecifickými motivačnými opatreniami pre obyvateľov štát vykreuje silné turistické regióny z najmenej rozvinutých a vyludňujúcich sa regiónov.“ Pričom sa zamestnanosť v cestovnom ruchu explicitne nerieši.

V následnej časti Cestovný ruch, ktorej základným dokumentom mala byť podľa programového vyhlásenia „Stratégia rozvoja udržateľného cestovného ruchu do roku 2030, ktorá mala vychádzať z Národného strategického plánu, a podľa daného vyhlásenia mala stanoviť najmä strategické ciele, nástroje a úlohy s ohľadom na udržateľné využívanie potenciálu krajiny, zvyšovanie ekonomického rastu regiónov a zlepšenie rozpoznateľnosti Slovenska ako atraktívnej a autentickej dovolenkovej destinácie“. Pričom zamestnanosť v cestovnom ruchu je spomínaná až v časti, ktorá sa venuje odvráteniu nedostatkov prostredia ako následkov pandémie covid-19 a to formou udržania zamestnanosti. V ďalšom texte sa v súvislosti so zamestnanosťou uvádza „inklúzia marginalizovaných skupín na poskytovaní a spotrebe služieb cestovného ruchu“. Záverečná časť sa venuje politike odborného vzdelávania v cestovnom ruchu : „... v neposlednom rade bude Vláda SR pracovať na skvalitnení úrovne odborného vzdelávania prepájaním škôl a zamestnávateľov pre zlepšenie praktických zručností absolventov. Zameriavať sa bude najmä na prepájanie potrieb trhu práce s formálnym i celoživotným vzdelávacím systémom. Vláda SR taktiež posúdi potrebu a možnosti stratifikácie odbornej výučby v cestovnom ruchu.“ Programové vyhlásenie vlády sa do roku 2023 nepodarili naplniť. Aktuálna, úradnícka vláda vymenovaná v júni 2023 má len obmedzené právomoci. Podľa aktuálne platného Zákona 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu je štruktúra inštitucionálneho zabezpečenia cestovného ruchu na Slovensku podľa §3 nasledovná: (a) Ministerstvo dopravy Slovenskej republiky (ďalej iba MD SR), (b) VUC - vyššie územné celky, (c) obce, (d) KOOCR - krajské organizácie cestovného ruchu (e) OOCR - oblastné organizácie cestovného ruchu a (f) TIC - turistické informačné centrá (Zákon 91/2010, §3). V rámci MD SR je zriadená sekcia cestovného ruchu, ktorá sa venuje agende cestovného ruchu. Pozícia sekcie cestovného ruchu, ako štátneho orgánu zodpovedného za rozvoj odvetvia, na Ministerstvo dopravy Slovenskej republiky bola výsledkom logického zaradenia pod správu rezortu, ktoré mala na starosti aj agendu regionálneho rozvoja, ktorá má, rovnako ako cestovný ruch nadrezortný charakter. V tom čase to bolo Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. 1. januára 2023 však došlo k zmene názvu ministerstva a časť právomocí spojených s regionálnym rozvojom bola delegovaná na vtedajší Úrad podpredsedu vlády Slovenskej republiky. Agenda regionálneho rozvoja sa presunula na Ministerstvo

investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky, však cestovný ruch ostal v kompetencií MD SR. Aktuálne zaradenie sekcie cestovného ruchu v rámci pôsobnosti Ministerstva dopravy Slovenskej republiky a oddelenie kompetencií podpory cestovného ruchu od regionálneho rozvoja je v kontexte nastavovania jednotnej politiky rozvoja cestovného ruchu a to aj s ohľadom na jej prierezový charakter predmetom početných diskusií.

Medzi legislatívne vymedzené kompetencie sekcie cestovného ruchu patrí najmä príprava strategických a koncepcných dokumentov v oblasti cestovného ruchu, podpora budovania značky krajiny a jeho marketingu v spolupráci so Slovakia.Travel, správa dotačného mechanizmu pre organizácie cestovného ruchu a v neposlednom rade nastavenie legislatívnych pravidiel rozvoja odvetvia prostredníctvom Zákona 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu. Počas pandémie ochorenia covid-19 pribudla sekcii úloha, previazaná na oblasť zamestnanosti v cestovnom ruchu, a to podpora podnikov, fungujúcich v odvetví cestovného ruchu prostredníctvom nástrojov štátnej pomoci. Legislatívne rámce fungovania cestovného ruchu sú Zákonom 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu (ďalej iba „zákon o podpore CR“). Jeho predmetom je úprava podpory cestovného ruchu na území Slovenskej republiky a zadefinovanie práv a povinností subjektov pôsobiacich v tomto odvetví. Za hlavný prínos predmetného zákona možno považovať vytvorenie legislatívneho rámca pre zriadenie krajských a oblastných organizácií cestovného ruchu a súvisiaceho dotačného mechanizmu. Fungovanie týchto organizácií môžeme považovať za primárny nástroj rozvoja regionálneho cestovného ruchu, a to aj v kontexte zamestnanosti v odvetví. Organizácie totiž okrem vlastnej zamestnanosti napomáhajú tvorbe pracovných miest podporou ponuky v destináciách, čím zvyšujú výkony podnikateľských subjektov a tým aj počet ich pracovníkov. Zároveň je jednou z oprávnených aktivít, na ktorú môžu organizácie využiť prostriedky z dotačného mechanizmu, aj „vzdelávacie aktivity zamerané na skvalitnenie a rozvoj destinácie a cestovného ruchu v nej“ (Zákon 91/2010, §29, 10 i)). V rámci tejto činnosti sú organizácie oprávnené vytvárať vzdelávacie aktivity pre zamestnancov v destináciách a tým zvyšovať kvalitu poskytovaných služieb a uplatnenie pracovnej sily.

2.1.2 Ekonomické vplyvy

Nadnárodný kontext

Aktuálna celosvetovo nepriaznivá ekonomická situácia je dôsledkom polykrízy¹, v ktorej sme sa ocitli. Mnohonásobné krízy, od pandémie covid, cez konflikt na Ukrajine s následnou energetickou krízou, vrátane klimatických zmien spôsobujú široké spektrum problémov v mnohých krajinách. Spomalenie hospodárskeho rastu a rastúca inflácia prinútili väčšinu ekonomík sveta zmeniť prístup k politike trhu práce.

Dopad polykrízy na cestovný ruch je značný. Cestovný ruch však už v minulosti preukázal vysokú mieru odolnosti a schopnosti rýchleho zotavenia sa po krízach, pričom nasledujúce obdobia reštrukturalizácie a diverzifikácie poskytli celý rad príležitostí a podnetov pre podnikanie, vývoj produktov a vznik nových destinácií (Beirman, 2021). Mimoriadnu resilienciu odvetvia vychádzajúcu z pretrvávajúcej túžby ľudí cestovať dokazujú aj najnovšie štatistické údaje (UNWTO 2023). Podľa nich v roku 2022 dosiahla návštevnosť v Európe už 80% úrovne z roku 2019. Ak zväžíme, že uvedená úroveň bola dosiahnutá bez návštevníkov z Číny (t.j. najväčšieho výjazdového trhu cestovného ruchu na svete; Chen et al. 2023), ako aj negatívny vplyv ostatných krízových udalostí v Európe (najmä zníženie disponibilných príjmov obyvateľov v dôsledku inflácie), je tempo zotavovania odvetvia pozoruhodné. Podľa odhadov UNWTO (2023) bude tempo rastu pokračovať aj naďalej s tým, že v roku 2023 by malo odvetvie dosiahnuť 95% z predpandemickej úrovne. V nasledujúcich desiatich rokoch sa predpokladá výrazná akcelerácia rastu podielu cestovného ruchu na HDP v priemere až 5,8% ročne, čo je takmer dvojnásobok rastu celého hospodárstva odhadovaného na 2,7% ročne (WTTC 2022).

Problémom však naďalej ostáva nedostatok pracovných síl, ktorý sa počas pandémie ešte prehĺbil. Predpokladá sa, že len v Európskej únii zostane pravdepodobne neobsadených až 11% pracovných miest v cestovnom ruchu (WTTC 2022). Väčšina pracovných miest v cestovnom ruchu je totiž súčasťou neformálnej ekonomiky, ktorá neposkytuje zamestnancom dostatočnú mieru sociálnej ochrany, čiastočne v dôsledku vysokej sezónnosti a slabej regulácie (Bingeli et al. 2023). Vysoká miera fluktuácie zamestnancov je do značnej miery reflexiou špecifických podmienok ako je dlhý pracovný čas, nízke mzdy, práca na zmeny, cez víkendy a sviatky, či nočná práca a v dôsledku spomínanej

¹ Polykríza je súbeh viacerých kríz - ekonomická, environmentálna, geopolitická, sociálna, technologická. Ide o „súbeh viacerých, vzájomne sa posilňujúcich výziev... od najhoršej hospodárskej, finančnej a sociálnej krízy od druhej svetovej vojny cez bezpečnostné hrozby v našom susedstve a doma, utečeneckú krízu až po referendum v Spojenom kráľovstve, ktoré sa navzájom podmieňujú a vyvolávajú v myšliach našich ľudí pocit pochybností a neistoty“ (Juncker 2016).

sezónnosti aj prevažujúca ponuka skôr dočasných pracovných pozícií, resp. pozícií na čiastočný úväzok (Binggeli et al. 2023). Popísané problémové oblasti na aktuálnom trhu práce v cestovnom ruchu však z perspektívy vynárajúcich sa trendov v kontexte digitálnej transformácie a prechodu na cestovný ruch 4.0, možno považovať za dočasné. Ukazuje sa totiž, že v budúcnosti bude časť pracovných pozícií nahradených digitálnymi technológiami, ktoré prinesú jednak vylepšenie služieb a zlepšenie pracovných podmienok pre jadrových zamestnancov.

Národná perspektíva

Ekonómický pokles v dôsledku polykrízy zasiahol citeľne aj cestovný ruch na Slovensku. Pôvodné pesimistické prognózy vývoja slovenskej ekonomiky po prvom roku pandémie z roku 2020 zmiernilo oživenie a mierny rast výkonnosti v roku 2021 vo väčšine dôležitých ukazovateľov. Na výkonnosť cestovného ruchu Slovenska však nemal vplyv. Medziročný pokles (2019/2020 o 50,1%) pokračoval aj v roku 2021 a dosiahol úroveň -57,7% oproti roku 2019. Negatívny trend zmiernoval domáci cestovný ruch, ktorý sa prepadol menej výrazne - rozdiel 2021/2019 dosiahol „len“ -46%, kým pokles počtu zahraničných návštevníkov v rovnakom období prekročil 76,7%; ŠÚ SR 2023; graf 1).

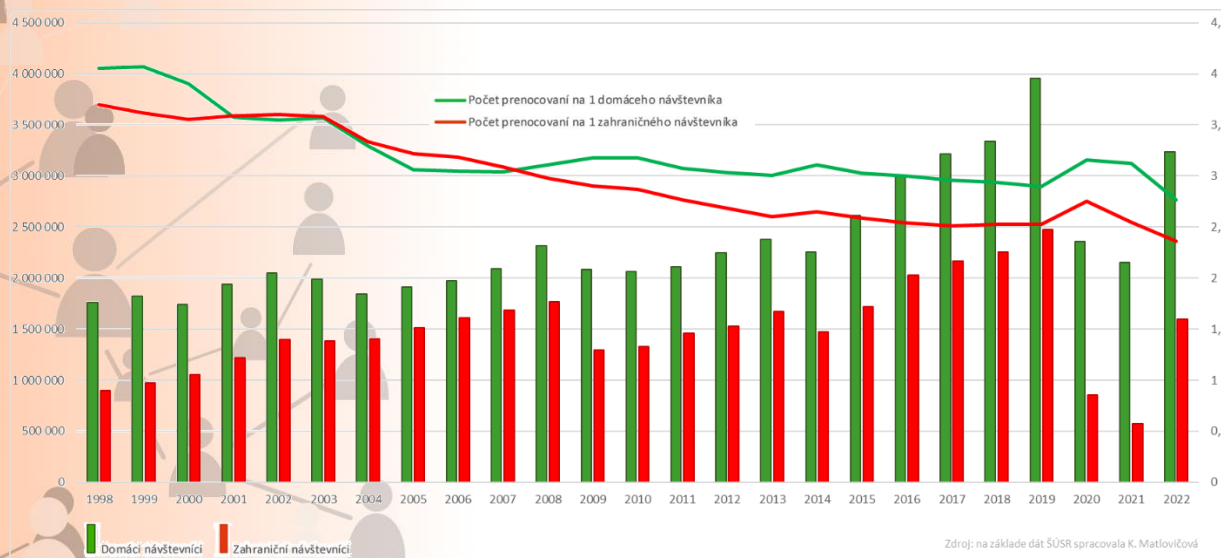
Negatívne ekonomické dopady pandémie covid-19 na sektor ubytovania u nás jemne zmiernil nárast priemerného počtu prenocovaní, ktorý medziročne stúpol v roku 2020 z 2,9 v roku 2019 na 3,2 dňa. K zmene dlhodobu trvajúceho poklesu dĺžky pobytu, ktorá v prípade domácich návštevníkov poklesla zo štyroch dní v roku 1998 na aktuálnych 2,8 (v roku 2022), prispela flexibilná zmena ponuky niektorých ubytovacích zariadení na karanténne pobyty, najmä pre návštevníkov prichádzajúcich na Slovensko zo zahraničia (ŠÚ SR 2023; graf 1). Napriek tomu sa však dopady koronakrízy podpísali na znížení celkovej lôžkovej kapacity² o 2,5% a využitia stálej lôžkovej kapacity z 32,4 % v roku 2019 na 22,3 % v roku 2021 (ŠÚ SR 2023; graf 2).

Nasledujúci rok priniesol ďalšiu ranu v podobe energetickej krízy vyvolanej rusko-ukrajinským konfliktom. Napriek problému bola chuť cestovať natoľko intenzívna, že v roku 2022 došlo k výraznému oživeniu slovenského cestovného ruchu. Po viac ako 50% poklese v predošliých dvoch rokoch začala návštevnosť opäť stúpať a medziročný rast počtu návštevníkov v roku 2021 dosiahol 77,3% (ŠÚ SR 2023; graf 1). Optimistické vyhladky na rozvoj sektora sa prejavili v opätovnom

² Máme na mysli *stále lôžka*, bez kempingových miest

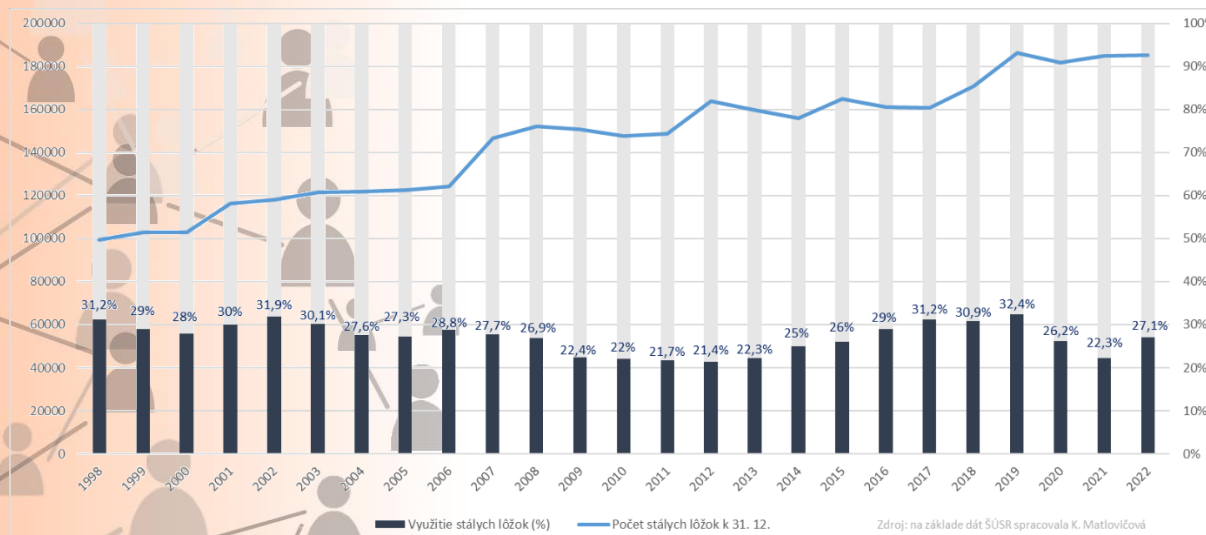
rozširovaní stálej lôžkovej kapacity², ktorá sa po medziročnom poklese o 4 633 lôžok v roku 2020 rozšírila o 3 350 lôžok v r. 2021 a o ďalších 414 lôžok v roku 2022, t.j. celkovo narástla na 185 352 lôžok (v roku 2022), čím bez mála dosiahla úroveň spred roka 2019. Maximum z roku 2019 (186 221 stálych lôžok) však nebolo prekované (ŠÚ SR 2023; graf 2).

Graf 1 Výkony ubytovacích zariadení na Slovensku od roku 1998

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

Graf 2 Lôžková kapacita v ubytovacích zariadeniach na Slovensku (stále lôžka)

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

Miestna daň za ubytovanie ako nástroj rozvoja cestovného ruchu

Miestna daň za ubytovanie na Slovensku je špecifickou formou poplatku, ktorý vyberajú mestá a obce od návštevníkov prostredníctvom prevádzkovateľov odplatného prechodného ubytovania, resp. zástupcov platiteľa dane na území ich katastra. Táto daň nezaťažuje rezidentov. Rozhodnutie o jej zavedení ako aj o jej výške je plne v kompetencii samospráv. Jej zavedenie ako aj podmienky výberu upravuje príslušné VZN.

Miestna daň za ubytovanie vo všeobecnosti (v niektorých krajinách aj daň z obsadenosti) a iné miestne poplatky môžu zohrávať dôležitú úlohu v podpore udržateľného rozvoja cestovného ruchu a pri formovaní odolnejších destinácií, schopných odolať prípadným budúcim otrasom. Kým pred rokom 2020 boli v mnohých krajinách sveta zavádzané nové, prípadne zvyšované pôvodné turistické dane s cieľom regulovať početné negatívne javy, najmä zmierňovať dopady nadmerného cestovného ruchu (angl. overtourism), v súčasnom postpandemickom období zažívame opačnú situáciu. Mnohé krajiny pristúpili k nulovej dani alebo k jej zníženiu v snahe o stimuláciu a podporu oživenia cestovného ruchu v turistických destináciách. Regulácia však nie je jediná funkcia, ktorú turistické dane môžu plniť.

V podmienkach slovenských obcí môže byť daň z ubytovania využívaná ako všeobecný zdroj daňových príjmov do obecných rozpočtov, alebo ako *regulátor*, resp. stimulátor (napr. prostredníctvom daňových úľav) cestovného ruchu. Regulácia je dosahovaná prostredníctvom základných konštrukčných parametrov, ako sú napr. *diferencované sadzby* dane podľa sezónnosti (napr. vyššie tarify v letnej sezóne), priestorová diferenciácia sadzieb (napr. vyššie tarify v ubytovacích zariadeniach situovaných v centrách miest ako v ich ostatných častiach), podľa typu zariadenia (napr. nižšie tarify v eco-friendly zariadeniach), podľa rôznych socio-demografických atribútov návštevníkov (napr. diferenciácia sadzieb pre deti, dôchodcov, študentov a pod.), prípadne podľa iných atribútov v závislosti na cieľoch, ktoré mestá a obce výberom dane z ubytovania sledujú. Prostredníctvom miestnych daní z ubytovania tak možno stimulovať „preferované“ správanie turistov ale aj poskytovateľov ubytovacích služieb. Tento typ miestnych daní je často využívaný aj v prípade uplatňovania tzv. *detourism* stratégie turistických destinácií. Ide o snahy regulovať turistické toky a rôznymi opatreniami presmerovať nadmerné toky turistov z vysoko exponovaných častí do iných, zväčša periférnych lokalít miest a obcí, resp. ich okolia.

Ako príklad mesta, ktoré sa rozhodlo využiť diferencovanú sadzbu dane na reguláciu turistických tokov možno uviesť Bratislavu. Daň za ubytovanie v centrálnej časti mesta (mestská časť Staré mesto) bola stanovená s účinnosťou od prvého júla 2023 na 3,50 eur za noc, kým v ostatných mestských častiach, sú to tri eurá za osobu a noc. Uvedený prípad sa však stal predmetom diskusie. Dôvodom bolo

skokovité zvýšenie sadzby dane o 76% a v centre mesta (mestská časť Staré mesto) až o 105%. K razantnému zvýšeniu pristúpili aj iné mestá (napr. Banská Bystrica, Košice). Obavy niektorých prevádzkovateľov ubytovacích zariadení plynuli najmä zo zníženia konkurencieschopnosti založenej na cene a nevhodnosťou načasovania zmeny (počas sezóny). Jedným z návrhov bola zmena fixnej sadzby dane na stanovený percentuálny podiel z ceny ubytovania.

Stanovovanie výšky dane za ubytovanie je v kompetencii samospráv. V zahraničí sa využívajú rôzne daňové modely a režimy. Sadzby dane sa výrazne líšia od 0,5 - 7 % alebo sú stanovované ako pevné sadzby od 0,5 eur do 7,5 eur na osobu a noc, niekde aj viac (NAO & GDC 2020). Takisto sú sadzby veľmi často diferencované podľa typu ubytovania (napr. môžu byť znížené alebo úplne zrušené v závislosti od veku a lokalizácie zariadenia).

Na Slovensku sa najčastejšie využíva paušálne stanovený poplatok za osobu a noc. Nevýhodou tohto modelu je oslabovanie konkurencieschopnosti segmentu lacných turistických ubytovacích zariadení, napr. pre turistov v ubytovacom zariadení za 10 eur/osoba/noc znamená 3,5 eur až 35% navýšenie ceny ubytovania v porovnaní s ubytovaním za 100 eur/osoba/noc, pri ktorom si priplatí v prípade paušálne stanovenej tarify vo výške 3,5 eur/osoba/noc len 3,5% navyše. Z uvedeného dôvodu využívajú niektoré destinácie dane z ubytovania stanovené ako určité percento z ceny za ubytovanie. Všeobecne výška dane za ubytovanie má len malý dopad na turistický dopyt, s výnimkou extrémnych prípadov turistických destinácií, ktoré ponúkajú z pohľadu zamerania ponuky generické produkty diferencované od konkurencie nižšou cenou (v týchto prípadoch je potenciálny dopad na zníženie dopytu odhadovaný na úrovni 1-2%; NAO & GDC 2020).

Ako sme už spomenuli v úvode, v súčasnom období zažívame polykrízu, ktorá značne zasiahla segment ubytovacích služieb. Mnohé turistické destinácie v snahe pomôcť zrýchliť tempo zotavovania odvetvia prijímajú opatrenia na podporu odvetvia. V prípade daní za ubytovanie sa najčastejšie využívajú rôzne formy daňových úľav, ale aj dočasné úplne pozastavenie výberu daní z ubytovania.

Nevyhnutnou súčasťou nastavovania a úprav daňovej politiky v cestovnom ruchu je rozhodnutie o spôsobe *využívania* získaných finančných prostriedkov. Najčastejšie slúžia ako nástroj podpory a obnovy cestovného ruchu. Všeobecne sú špecializované daňové príjmy z cestovného ruchu využívané na *marketing* (najmä na propagáciu a budovanie značky destinácie), na *obnovu zdrojov destinácie* (napr. na ochranu prírody, obnovu kultúrneho dedičstva alebo na podporu rôznych komunitných projektov), príjmy z dane sú ďalej využívané na *inovácie a výskum* v oblasti cestovného ruchu ale predovšetkým, slúžia miestnym samosprávam ako nástroj podpory sieťovania miestnych aktérov

zapojených do cestovného ruchu (NAO & GDC 2020). Transparentnosť a otvorenosť diskusie (zapojenie verejnosti – miestnych obyvateľov a podnikateľov) pri hľadaní najefektívnejšieho nakladania so získanými finančnými zdrojmi zvyšuje legitimitu dane a schopnosť spolupráce miestnych aktérov zapojených do rozvoja cestovného ruchu v destinácii (NAO & GDC 2020). Podľa prieskumov verejnej mienky (in NAO & GDC 2020) sú dane z ubytovania (resp. všeobecne poplatky v cestovnom ruchu) vo vyššej miere akceptované spotrebiteľmi, ak poznajú účel ich využitia. Inými slovami, turisti sú ochotnejší zaplatiť aj vyšší poplatok (vyššiu daň), ak je jej využitie komunikované ako ich osobný skromný príspevok na konkrétny projekt obnovy či aktivity, ktorý v budúcnosti prinesie vyššiu kvalitu služieb, vyšší komfort, alebo prispeje k obnove konkrétnych atribútov prírodného alebo kultúrneho prostredia (napr. príspevok na vybudovanie turistického chodníka, príspevok na nákup krmiva pre zvieratá vo zvernici, vybudovanie rampy pre rodiny s kočkami na vstup do parku, kompenzácia miestnych obyvateľov za nadmernú hlučnosť z prevádzky zariadení a pod.).

V súvislosti s procesom digitálnej transformácie v cestovnom ruchu sa pre účely výberu daní dnes už bežne využívajú online platformy a transparentné účty, na ktorých si návštevníci môžu overiť ako je nakladané s nimi zaplatenými poplatkami (daňami).

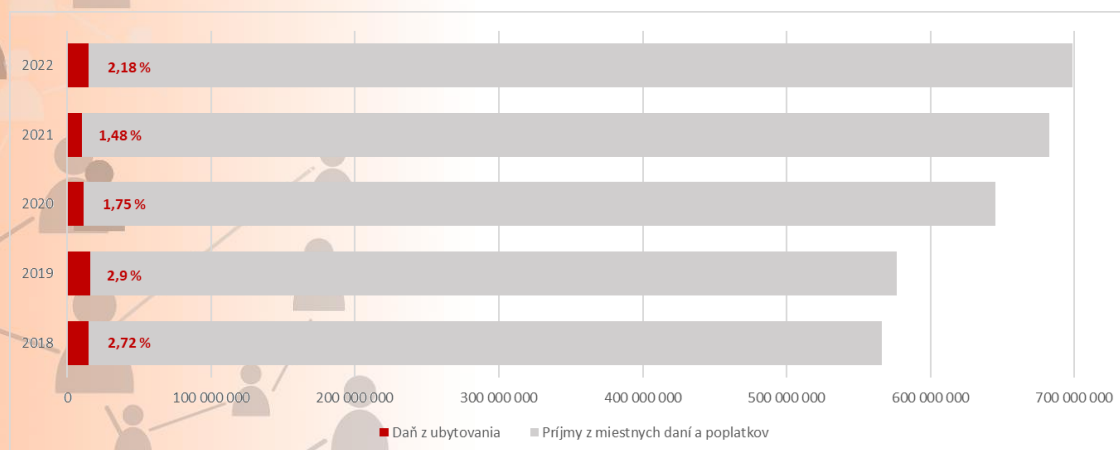
Prezieravé je ak samosprávy v tomto ohľade pristúpia aj k vytvoreniu účelových rezervných fondov pre potreby poistenia, záruk a podpory poskytovateľov služieb v cestovnom ruchu, ktorí sa môžu dostať v dôsledku nepredvídateľných udalostí do existenčných problémov a ohroziť tak obnovu nevyhnutných služieb a odvetvia cestovného ruchu v destinácii v postkrízovom období (napr. v minulosti vynútené uzatvorenie prevádzok, zrušenie podujatí).

Miestna daň za ubytovanie má v podmienkach Slovenskej republiky ešte jednu dôležitú úlohu. Je jedným z parametrov výpočtu výšky príspevku organizáciám cestovného ruchu na základe dotačného mechanizmu zákona č. 91/2010 o podpore cestovného ruchu. Príspevok je vypočítaný na základe výšky členských príspevkov, a to do výšky 90% vybratej miestnej dane za ubytovanie všetkých členských obcí oblastnej organizácie CR a do výšky 10% krajskej organizácie CR. Efektívnou prácou s výškou dane za ubytovanie môže samospráva navýšiť príspevok organizácii a tak podporiť rozvoj aktivít cestovného ruchu na svojom i príslušnom území.

Predmetná daň tak môže slúžiť rozvoju cestovného ruchu územia v dvoch rovinách. Ako priamo investované prostriedky, vybratej v rámci miestnej dane a ako parameter pre výpočet dotácie, ktorá v konečnom dôsledku slúži primárne pre podporu cestovného ruchu v danom území.

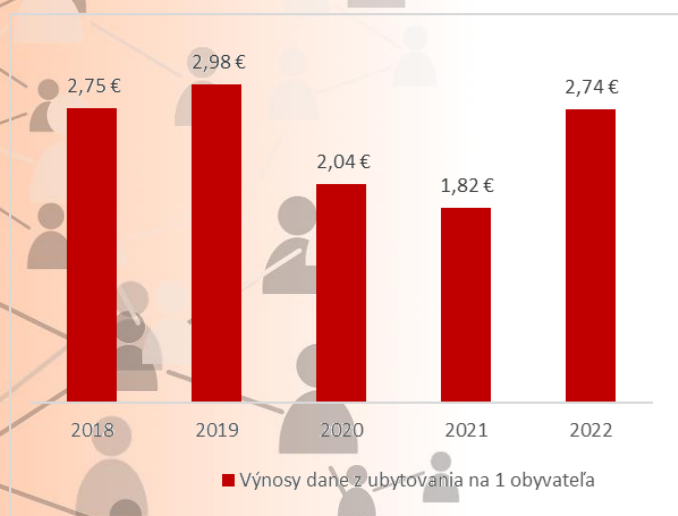
V štruktúre miestnych daní a poplatkov má daň z ubytovania malý podiel (obrázok 3). V roku 2022 dosahoval 2,2% z celkového objemu príjmov miest a obcí z miestnych daní a poplatkov. Pre porovnanie v roku 2019 to bolo takmer 3% (graf 3).

Graf 3 Podiel dane z ubytovania na celkových príjmov miest a obcí z miestnych daní a poplatkov

Zdroj: MD SR, 2023

Graf 4 Vývoj príjmov daní za ubytovanie prepočítaný na jedného obyvateľa

Zdroj: MD SR, 2023

Z regionálno-geografického hľadiska najvyšší podiel príjmov z dane za ubytovanie dosahujú okresy v Žilinskom kraji, konkrétne v okresoch Turčianske Teplice (18,6%) a Liptovský Mikuláš (17%), v Banskobystrickom kraji v okrese Krupina (17%) a z Prešovského kraja v okrese Poprad (15,6%; tabuľka 2).

Tab. 2 Podiel dane z ubytovania z miestnych daní a poplatkov v roku 2022

Poradie	Okresy s najvyšším podielom dane z ubytovania	Podiel dane z ubytovania z celkových príjmov z miestnych daní a poplatkov
1.	Turčianske Teplice	18,64 %
2.	Liptovský Mikuláš	17,04 %
3.	Krupina	17,02 %
4.	Poprad	15,63 %
5.	Ružomberok	7,11 %
6.	Piešťany	6,18 %
7.	Kežmarok	5,34 %
8.	Bardejov	4,76 %
9.	Banská Štiavnica	4,49 %
10.	Dunajská Streda	3,8 %

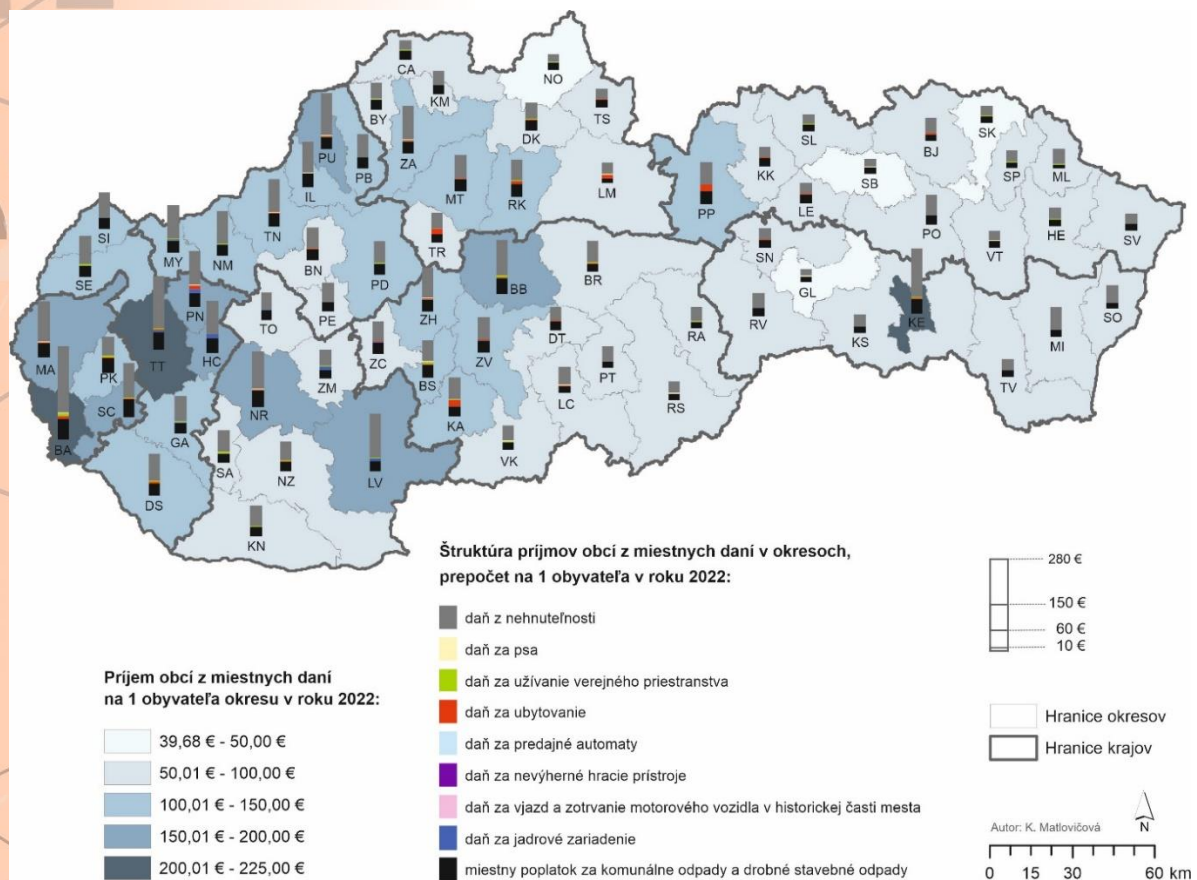
Zdroj: MD SR, 2023

Uvedené okresy dosahujú súčasne aj najvyšší príjem z dane za ubytovanie prepočítaný na jedného obyvateľa (tabuľka 3; obrázok 3 a 4).

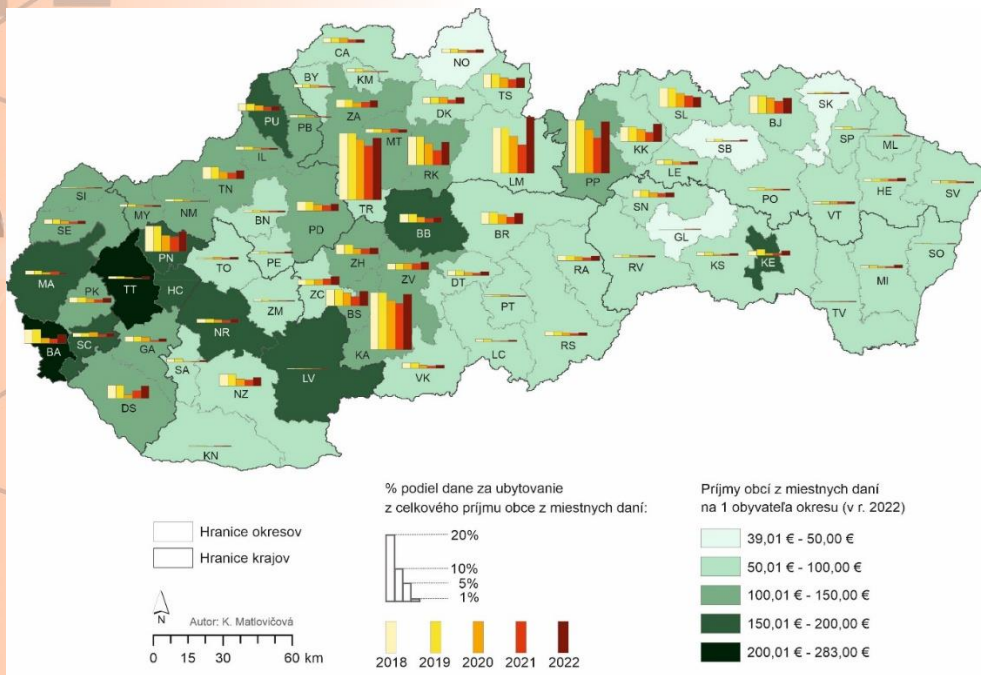
Tab. 3 Daň za ubytovanie prepočítaná na jedného obyvateľa okresu v roku 2022

Poradie	Okresy s najvyšším prepočítaným príjmom na obyvateľa	Daň z ubytovania prepočítaná na 1 obyvateľa
1.	Krupina	20,14 €
2.	Poprad	19,91 €
3.	Turčianske Teplice	17,12 €
4.	Liptovský Mikuláš	11,02 €
5.	Piešťany	10,62 €
6.	Ružomberok	8,14 €
7.	Mesto Bratislava	7,46 €
8.	Banská Štiavnica	5,08 €
9.	Dunajská Streda	4,90 €
10.	Trenčín	3,84 €

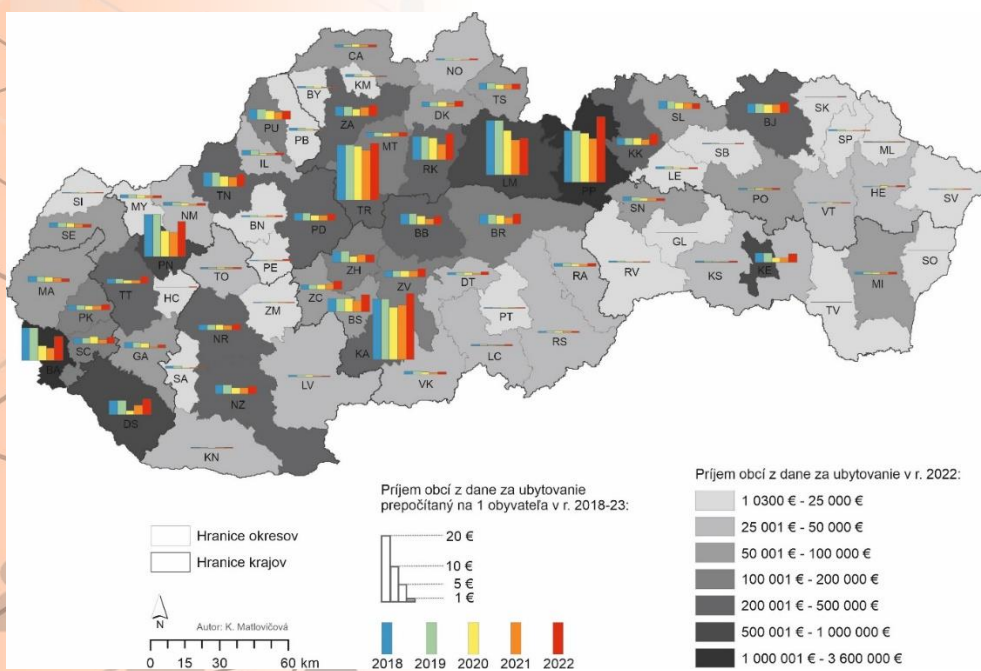
Zdroj: MD SR, 2023

Obr. 3 Štruktúra výnosov z miestnych daní a poplatkov v okresoch (k 31.12.2022)

Zdroj: MD SR, 2023

Obr. 4 Vývoj podielu daní za ubytovanie v okresoch Slovenska v rokoch 2018-2022

Zdroj: MD SR, 2023

Obr. 5 Príjem obcí z dane za ubytovanie prepočítaný na 1 obyvateľa od roku 2018

Zdroj: MD SR, 2023

Pre niektoré obce však daň z ubytovania predstavuje významný zdroj príjmov. V niektorých prípadoch presahujúci 50%. Konkrétne ide o 7 obcí na Slovensku (Dudince, Stará Lesná, Demänovská Dolina,

Nimnica, Vršatské Podhradie, Lúčky a Opoj) v ktorých daň z ubytovania predstavuje dominantnú časť príjmov z miestnych daní a poplatkov (tabuľka 4, tabuľka 5). Vyše 40% (40-49%) podielu príjmov z miestnych daní predstavuje daň za ubytovanie v 9 obciach (Pavčina Lehota, Vysoké Tatry, Červený Kláštor, Bešeňová, Číž, Ždiar, Štrba, Vyšné Ružbachy a Liptovská Sielnica) a viac ako 30% (30-39%) v ďalších 10 obciach (Liptovský Ján, Malatíny, Trenčianske Teplice, Kaluža, Štós, Turčianske Teplice, Horná Lehota, Tatranská Javorina, Smrdáky a Lechnica; obrázok 6) V intervale 20-29% je 22 obcí a v rozmedzí 10-19% ďalších 37 obcí. Pre necelé 3% obcí na Slovensku tvorila daň z ubytovania v roku 2022 viac ako 10% z celkového objemu príjmov z miestnych daní.

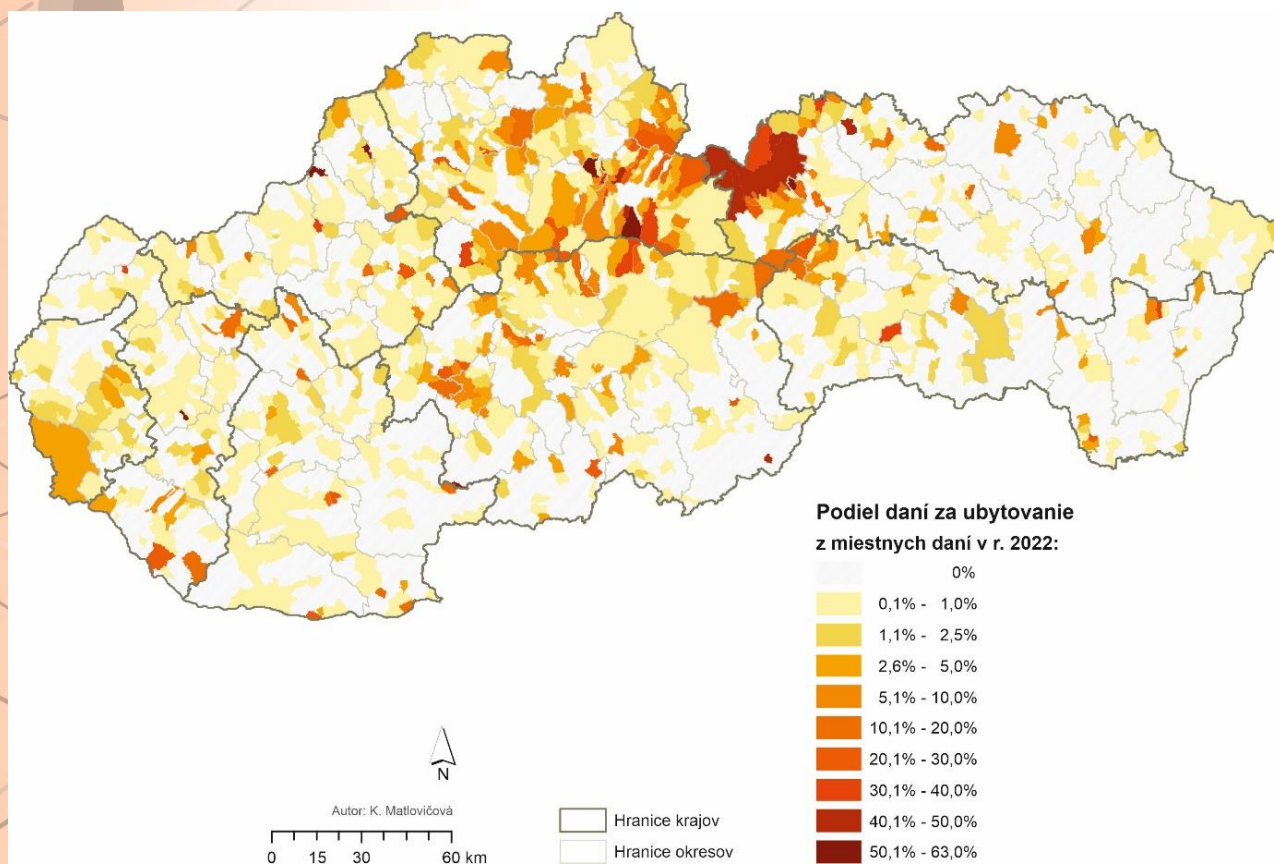
Tab. 4 Mestá a obce s najvyšším podielom dane z ubytovania v roku 2022

Poradie	Mesto, obec	Podiel dane z ubytovania z celkových príjmov z miestnych daní a poplatkov (2022)
1.	Dudince	62,66 %
2.	Stará Lesná	58,53 %
3.	Demänovská Dolina	54,61 %
4.	Nimnica	53,39 %
5.	Vršatské Podhradie	53,35 %
6.	Lúčky	51,43 %
7.	Opoj	50,22 %
8.	Pavčina Lehota	48,14 %
9.	Vysoké Tatry	47,82 %
10.	Červený Kláštor	46,81 %
11.	Bešeňová	42,77 %
12.	Číž	42,60 %
13.	Ždiar	42,48 %
14.	Štrba	41,21 %
15.	Vyšné Ružbachy	40,85 %
16.	Liptovská Sielnica	40,22 %
17.	Liptovský Ján	39,62 %
18.	Malatíny	36,68 %
19.	Trenčianske Teplice	36,16 %
20.	Kaluža	35,16 %
21.	Štós	34,93 %
22.	Turčianske Teplice	32,54 %
23.	Horná Lehota	31,65 %
24.	Tatranská Javorina	31,21 %
25.	Smrdáky	30,58 %

Zdroj: MD SR, 2023

Viac ako polovica zo všetkých miest a obcí v Bratislavskom kraji (69,7%) a Žilinskom kraji (56,2%) v roku 2022 vyberala od návštevníkov daň z ubytovania. Približne tretinový podiel obcí v kraji, ktoré uplatňovali daň za ubytovanie pripadal na Trenčiansky kraj (36,2%), Trnavský kraj (34,7%) a Banskobystrický kraj (31,4% obcí). Približne štvrtinu tvorili obce v Nitrianskom (25,1%) a Košickom kraji (23,2%). Najmenej obcí ktoré v roku 2022 vyberalo daň za ubytovanie v Prešovskom kraji (18,8%, obrázok 6).

Obr. 6 Podiel dane z ubytovania v mestách a obciach z celkových príjmov z miestnych daní a poplatkov (v roku 2022)

Zdroj: MD SR, 2023

Pre necelé jedno percento obcí na Slovensku (0,79%) predstavoval príjem z dane za ubytovanie v roku 2022 viac ako 50 eur na obyvateľa (pre 0,48% to bolo vyše 100€ na obyvateľa) (tabuľka 5). Približne 19% obcí získala v roku 2022 výnosy z tejto dane vo výške nepresahujúcej 1 euro na obyvateľa.

Tab. 5 Mestá a obce s najvyšším príjmom z dane za ubytovanie na jedného obyvateľa v roku 2022

Poradie	Mesto, obec	Daň z ubytovania prepočítaná na 1 obyvateľa (2022)
1.	Demänovská Dolina	1 305,97 €
2.	Donovaly	466,62 €
3.	Dudince	309,19 €
4.	Bešeňová	299,17 €
5.	Vysoké Tatry	289,97 €
6.	Bystrá	197,26 €
7.	Vyšná Boca	182,78 €
8.	Liptovský Ján	149,55 €
9.	Stará Lesná	140,75 €
10.	Čičmany	140,29 €
11.	Štrba	133,68 €
12.	Kaluža	132,64 €
14.	Horná Lehota	121,59 €
15.	Sklené Teplice	110,17 €

Zdroj: MD SR, 2023

Podnikateľské subjekty v cestovnom ruchu

Jednou zo špecifických charakteristík odvetvia cestovného ruchu je vysoká koncentrácia malých a stredných podnikov. V medzinárodnom porovnaní patrí Slovensko medzi krajiny s nadpriemerným podielom malých a stredných podnikov na zamestnanosti (SBA MSP, 2021). Spolu so živnostníkmi tvoria až 99,9% podnikateľských subjektov u nás (Register organizácií ŠÚ SR in SBA, 2022). Dôležitosť ich postavenia na slovenskom trhu práce ilustruje fakt, že malé a stredné podniky poskytovali „v podnikovej ekonomike pracovné príležitosti pre takmer 75% aktívnej pracovnej sily (v r. 2019; 70,4% v r. 2020) a podieľali sa viac ako 50% na hrubej produkcii a tvorbe pridanej hodnoty“ (SBA MSP, 2021; SBA MSP, 2022).

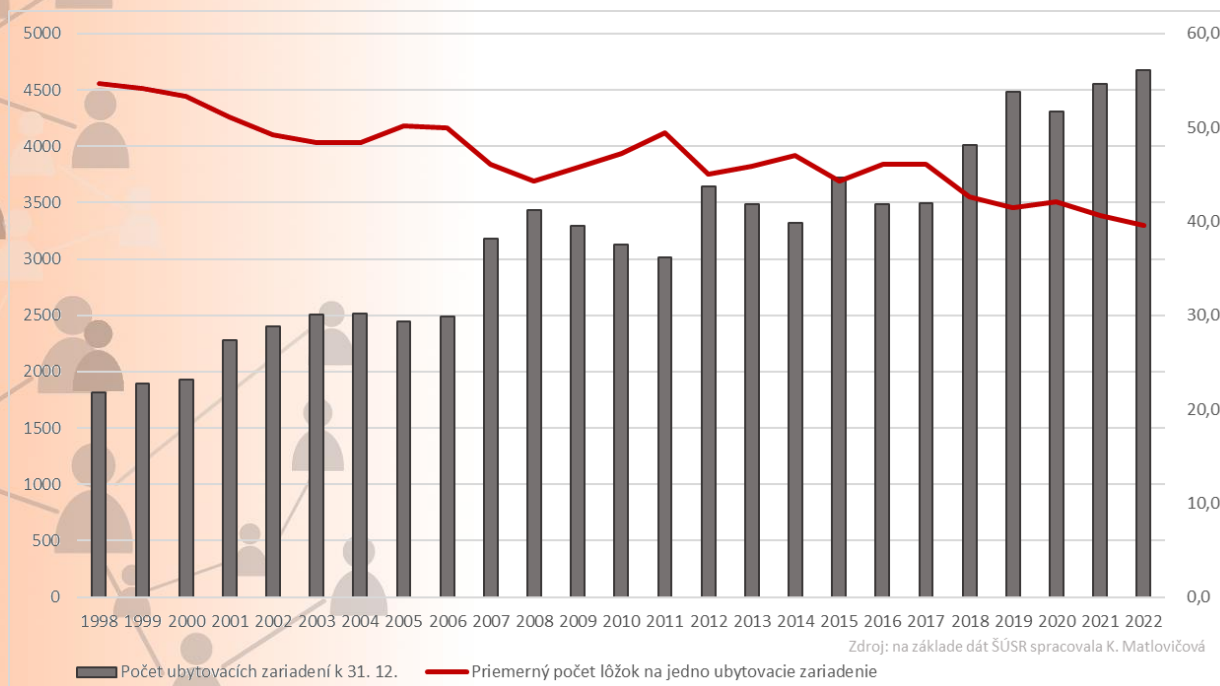
Aj keď pandémia covid-19 zasiahla celý podnikateľský sektor Slovenska, výrazne ju pocítili najmä malí a strední podnikatelia v cestovnom ruchu. Dôvodom bol najmä fakt, že charakter väčšiny aktivít (služieb) v cestovnom ruchu a súvisiacich činností vyžaduje z podstaty fyzický kontakt a presun osôb mimo miesta a krajiny trvalého pobytu nato, aby mohla byť služba poskytnutá a využitá. Bezprecedentné reštrikcie obmedzujúce fyzický kontakt osôb a presun medzi krajinami zasiahli podnikateľov v cestovnom ruchu na citlivom mieste. Na rozdiel od výrobných odvetví v cestovnom ruchu, pri zastavení alebo dočasnom poklese odbytu nie je možné vyrábať na sklad ani odložiť spotrebu na neskôr. Zastavenie obchodu zo službami preto znamená definitívne stratené príjmy, ktoré nie je

možné neskôr získať späť (Kampel,2020). Ako ukázali aj predošlé krízové udalosti, cestovný ruch má schopnosť rýchlej regenerácie. Dominantne zastúpené malé a stredné podniky sa vyznačujú menšou kapitálovou náročnosťou a relatívne vysokou mierou adaptability, čo im zabezpečuje vyššiu mieru odolnosti voči ekonomickým otrasom.

Cestovný ruch preto predstavuje pre mnohé krajiny vrátane Slovenska perspektívne odvetvie schopné generovať pracovné miesta a zahraničnú menu. Je tiež jedným z najdynamickejších hospodárskych odvetví s dôležitými spätnými a priamymi väzbami, ako aj multiplikačnými účinkami v mnohých výrobných odvetviach a činnostiach v hodnotovom reťazci cestovného ruchu (Kampel,2020).

Na Slovensku mali podľa odhadov SBA (SBA MSP, 2022) v roku 2022 malé a stredné podniky najvyšší podiel na zamestnanosti v rámci odvetvia *ubytovania a stravovania* (93,4%). Uvedený zdroj ďalej spresňuje, že 42,2% podiel na zamestnanosti pripadal v roku 2022 na *malé podniky* s 10-49 zamestnancami a 38,3% na mikropodniky do 9 zamestnancov (SBA MSP, 2022). Vysoký počet mikropodnikov v štruktúre podnikateľských subjektov podľa SBA MSP (2022) môže súvisieť s neochotou firiem zvyšovať počet pracovných miest. Ako dôvody zdroj uvádza značné obmedzenia v postupoch prijímania nových zamestnancov a pretrvávajúce vysoké odvodové zaťaženie. Na druhej strane výhodou malých a stredných podnikov v cestovnom ruchu môže byť vyššia miera flexibility a adaptability na zmeny v podnikateľskom prostredí (Dahles, Susilowati, 2015). Napríklad počas koronakrízy, dokázali veľmi rýchlo zareagovať na novú situáciu a aspoň čiastočne kompenzovali vysoké straty ponukou karanténnych pobytov.

Popísanú tendenciu postupného rastu počtu malých a stredných podnikov v sektore ubytovania nepriamo ilustrujú aj pravidelne zverejňované údaje Štatistického úradu SR, podľa ktorých na Slovensku od roku 1998 kontinuálne stúpa počet ubytovacích zariadení ale ich lôžková kapacita klesá, čo naznačuje rast kapacitne menších zariadení. Kým v roku 1998 malo na Slovensku jedno ubytovacie zariadenie priemerne 55 stálych lôžok, v roku 2022 je to už len 39,6 (ŠÚ SR 2023; graf 5).

Graf 5 Počet a kapacity ubytovacích zariadení na Slovensku v roku 2022

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

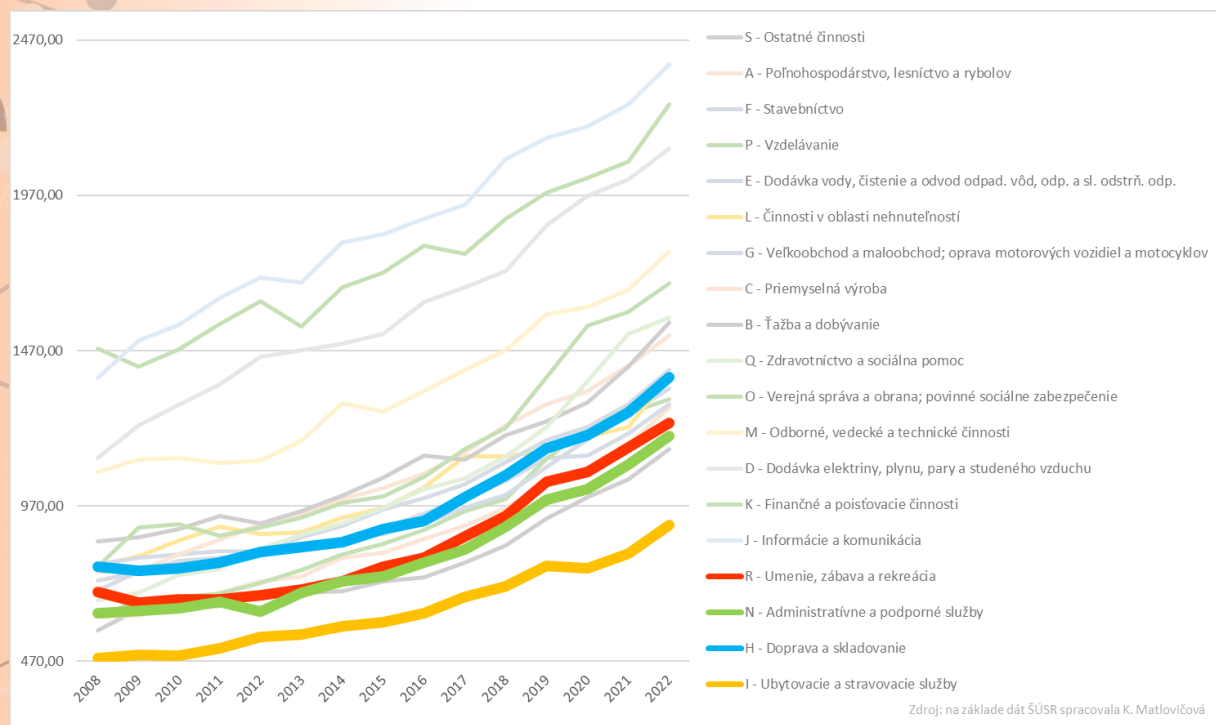
Ďalšou z problémových oblastí trhu práce v cestovného ruchu, ktorá sa v dôsledku pandémie značne prehĺbila, je nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily a jej vysoká fluktuácia. Vyššie zmienená sezónnosť odvetvia cestovného ruchu spôsobuje, že najväčší dopyt po pracovnej sile je počas letnej sezóny. Pred letnou sezónou 2022 bolo inzerovaných takmer 8 000 voľných pracovných miest (Hudec, 2022), najmä v gastronómii (predovšetkým pracovné pozície kuchár a čašník) a v ubytovacích zariadeniach (hlavne pozícia recepčný).

Väčšinu z uvedených miest obsadzujú pravidelne brigádnici (najmä študenti, resp. absolventi a po prepuknutí rusko-ukrajinského konfliktu aj imigranti z Ukrajiny). Najčastejšie je ponúkaná práca na plný úväzok a neurčitý čas (alebo na dobu určitú a na dohodu) a zhruba jedna tretina ponúk vyžaduje znalosť anglického jazyka (Hudec 2022). Z geografickej perspektívy je evidentný východo-západný gradient, s najvyššou mierou dopytu po pracovnej sile na západe Slovenska (najmä v Bratislavskom, Žilinskom a Banskobystrickom kraji; Hudec, 2022).

Podľa portálu ISTP (in Hudec 2022) bola začiatkom roku 2022 priemerná hrubá mzda bez príplatkov a bonusov v odvetviach cestovného ruchu 940€ (graf 6), pri kratšom pracovnom čase 459€ a pri dohodách o vykonaní práce v priemere 860€. Podľa rovnakého zdroja boli v uvedenom období ponúkané inzerentmi najvyššie nástupné platy v priemernej výške 995€ v Žilinskom kraji a najnižšie 842€ v Nitrianskom kraji. Priemerná hrubá mesačná mzda odvetví cestovného ruchu posledných 14

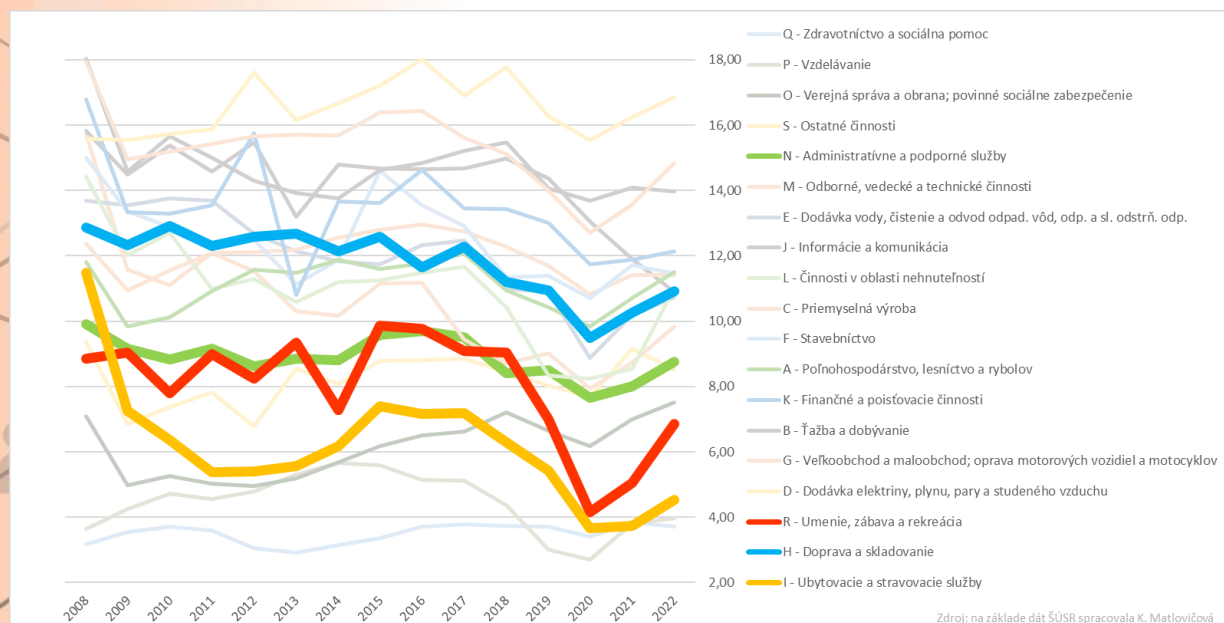
rokov konštantne rastie (graf 6). Dôsledky polykrízy sa odrazili najmä na pohyblivej zložke odmien za prácu (prémie a odmeny; graf 7).

Graf 6 Priemerná hrubá mesačná mzda odvetví cestovného ruchu na Slovensku (v €)

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

Graf 7 Prémie a odmeny odvetví cestovného ruchu na Slovensku (v %)

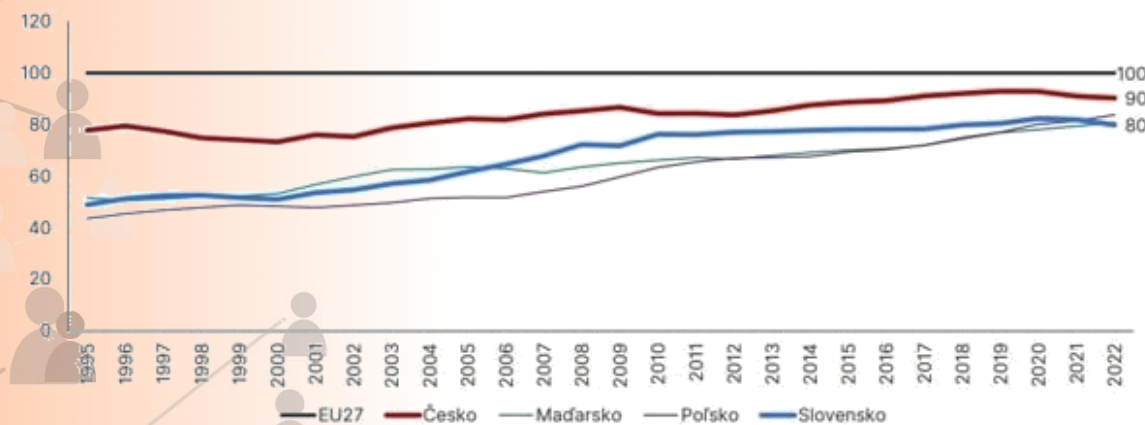

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

Viacere ekonomické analýzy signalizujú, že slovenská ekonomika uviazla, resp. čelí hrozbe uviaznutia v *pasci stredného príjmu* (MIT – *Middle Income Trap* – napr. Národná rada pre produktivitu, 2020; Ministerstvo financií SR 2021, Inštitút finančnej politiky 2022). Ide o situáciu, keď po dosiahnutí určitej príjmovej hranice môže mať krajina problém preorientovať sa na nové zdroje rastu a pokračovať v dobiehaní vyspelejších krajín (Lalinský et al. 2015).

Konvergencia slovenskej ekonomiky bola v predchádzajúcom období založená na lákaní zahraničných investícií, ktoré vytvorili nové produkčné kapacity a priniesli technologický a organizačný progres. Išlo o procesy súvisiace s integráciou slovenskej ekonomiky do medzinárodného obchodu a európskych integračných štruktúr. Slovenská ekonomika sa výrazne otvorila vo vzťahu k expandujúcemu kapitálu z vyspelejších krajín, ktorý hľadal investičné príležitosti vo vynárajúcich sa ekonomikách postkomunistických krajín. Lákanie investorov bolo na Slovensku založené najmä na nízkych mzdových nákladoch a benefitoch vyplývajúcich z poskytnutých investičných stimulov. To viedlo k akcelerácii konvergenzie slovenskej ekonomiky ktorá sa zrýchlila po prelome milénií, najmä po vstupe SR do Európskej únie a eurozóny. Ekonomický benefit z tohto vývoja mali nie len investori, ale aj zamestnanci. Prejavil sa aj v malých a stredných slovenských podnikoch, ktoré participovali v ekosystémoch dodávateľských reťazcov. Na druhej strane je však potrebné poukázať na fakt, že zahraniční investori preniesli na Slovensko najmä aktivity s nižšou pridanou hodnotou.

V ostatných rokoch sa konvergencia slovenskej ekonomiky vo vzťahu k ekonomikám najvyspelejších krajín EÚ a priemeru EÚ začala spomaľovať. V súčasnosti slovenská ekonomika dosahuje 81 % výkonnosti priemeru EÚ a zaostáva o desať percentuálnych bodov za českou ekonomikou (graf 8). Neprijemným faktom je, že kým maďarská a poľská ekonomika sa naďalej približujú k úrovni priemeru EÚ, slovenská ekonomika stagnuje, ba dokonca v ostatných troch rokoch sa začala od priemeru EÚ vzdalovať (Slovenská sporiteľňa 2023). Ak neprídu dodatočné podnety hrozí, že Slovensko zostane na aktuálnej podpriemernej úrovni ekonomickej výkonnosti z pohľadu EÚ (Ministerstvo financií SR, 2022).

Graf 8 Konvergencia ekonomík krajín V4 vo vzťahu k priemeru EÚ v rokoch 1995-2022

Zdroj: Eurostat a prepočty SLSP

Zdroj: Prepočty SLSP na základe údajov Eurostatu in Tvardzík 2023.

Slovenská ekonomika čelí výzve prekonania pasce stredného príjmu, no táto výzva môže byť zároveň príležitosťou na transformáciu a posun k vyššiemu kvalitatívnemu rastu. Ukazuje sa, že Slovensko má rezervy v generovaní pohnútok pre ďalší rozvoj. V prvom rade ide o *kvalitné a odborné vzdelanie* napojené na vedu a výskum a to aj v odvetví cestovného ruchu. Druhým je nedostatok súkromného investičného kapitálu do inovatívnych projektov. Výhodou je, že prepojenie kvalitného vyššieho vzdelávania so súkromným kapitálom vytvára vhodné prostredie na dosahovanie efektivity a stanovených cieľov. Sfunkčniť je potrebné kapitálový trh, aby alokované úspory domáceho obyvateľstva smerovali do inovatívnych firiem a projektov (Ižip 2023). Cestovný ruch ponúka v tomto smere mnoho príležitostí. Cesta k udržateľnému rastu teda zahŕňa investície do inovácií, vzdelávania, podnikateľského prostredia a ochrany životného prostredia. Ak sa podarí zosúladiť tieto faktory, Slovensko môže dosiahnuť dlhodobý a udržateľný ekonomický rast, ktorý prinesie prospech pre všetkých občanov.

Strategickým cieľom sa preto stáva hľadanie domácich motorov rastu. Popri verejných investíciách, ktoré sa môžu opierať aj o zdroje zo štrukturálnych fondov a plánu obnovy a odolnosti, je dôležité vytvoriť podmienky pre súkromné investície. Na prekonanie pasce stredného príjmu je nevyhnutná podnikateľská inovačná aktivita, ktorú je možné akcelerovať prostredníctvom stimulov pre investovanie do výskumu a vývoja. Pre ďalšie inovácie, know-how, technologický a organizačný progres je tiež mimoriadne dôležité zlepšiť ponuku kvalitnej vzdelanej pracovnej sily a zabezpečiť podnety pre inovatívne technológie a nové oblasti podnikania (Lalinský et. al. 2015). Vzdelávanie a odborná príprava pracovnej sily predstavuje významný aspekt prekonania pasce stredného príjmu. S rozvojom ekonomiky sa menia aj nároky na pracovníkov. Rastú požiadavky na kvalifikovaných a

kreatívnych jednotlivcov, schopných prispieť k inováciám a vývoju. Rozsiahla reforma vzdelávacieho systému a zameranie na technické, inžinierske, digitálne a iné moderné zručnosti môžu pomôcť zabezpečiť, že pracovná sila bude pripravená na budúce výzvy (napr. digitálna transformácia založená na konvergencii medzi digitálnym a fyzickým svetom a prechod od cestovného ruchu 4.0 k cestovnému ruchu 5.0). V rámci vzdelávania je potrebné ponúknuť nové flexibilné spôsoby jeho doručovania (napríklad krátke cykly, mikroosvedčenia / mikrocertifikácie v cestovnom ruchu, posilnenie duálneho vzdelávania zameraného na profesie v cestovnom ruchu a pod.) a to na všetkých úrovniach národného kvalifikačného rámca. Takto by sme mali byť schopní lepšie reagovať na potreby trhu práce a zabezpečiť dostatok adekvátne vzdelaných a skúsených ľudí, ktorí budú vedieť operatívne prispôbovať a zlepšovať svoje schopnosti podľa aktuálnej potreby. Dobré vzdelanie, kvalitné školy a vedecké inštitúcie podporia vznik inovatívnejších foriem podnikania v cestovnom ruchu, s vyššou mierou konkurencieschopnosti vo vzťahu k okolitým krajinám, za ktorými zaostávame.

Trh práce u nás prináša problém nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily a značné regionálne rozdiely. Vysoká miera makropolitomovej regionálnej atraktivity západného Slovenska sa prejavuje vo viacerých socioekonomických ukazovateľoch. Vplyv polykrízy v tomto smere môže mať negatívne dôsledky na prehlbovanie už aj doteraz značných regionálnych disparít na Slovensku. Na Slovensku sa zhoršuje demografický potenciál. Zhoršujú sa pomery závislosti a rastú náklady spojené so starnutím populácie. Koncom roku 2022 na Slovensku dlhodobo nepracovalo 115-tisíc ľudí, pričom až 50-tisíc z nich nepracovalo dlhšie ako 4 roky. Riešením je zapájanie ľudí z vylúčených komún do pracovného procesu, kvalifikácia a rekvalifikácia dlhodobo nezamestnaných a aktualizovať vzdelanie pracovných síl. Napomôcť môže aj jednoduchšia integrácia cudzincov z tretích krajín na našom trhu práce (Slovenská sporiteľňa 2023).

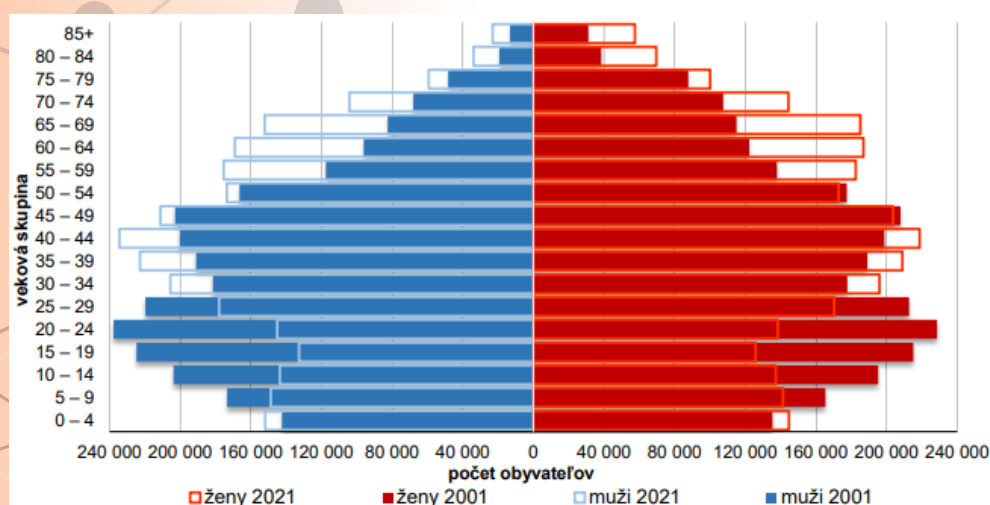
V neposlednom rade je potrebné sústredenie sa na vytváranie priaznivého prostredia pre podnikanie a investície. Slovensko by malo zjednodušiť byrokraciu, zlepšiť právnu istotu a podporovať malé a stredné podniky, ktoré sú motormi rastu a tvorby pracovných miest. Poskytnutie stimulov pre nové investície a diverzifikáciu ekonomiky môže pomôcť udržať rast aj po dosiahnutí určitého príjmu na obyvateľa.

2.1.3 Sociálne vplyvy

Vzhľadom na fakt, že v roku 2021 sa uskutočnilo sčítanie občanov Slovenskej republiky, tieto dáta sú veľmi aktuálne a zároveň predstavujú charakteristiky aktuálnej pracovnej sily na Slovensku. Základné zistenia opísala Krišková (Krišková, 2022) vo svojom článku a to:

- ❖ Zrýchlil sa rast počtu obyvateľov medzi jednotlivými sčítaniami – to znamená, že veľmi pomalým tempom sa zvyšuje počet účastníkov trhu práce.
- ❖ Znižovanie indexu femininity – vyšší podiel čo do zastúpenia žien v rámci obyvateľstva klesá.
- ❖ Obyvateľstvo starne – táto charakteristika je veľmi zásadná nielen pre odvetvia cestovného ruchu.

Graf 9 Veková štruktúra obyvateľov Slovenskej republiky

Zdroj: ŠÚ SR, 2023

V priebehu 20 rokov vzrástol priemerný vek z 36,1 roka v roku 2001 na 41,3 roka v roku 2021. Z hľadiska pohlavia v roku 2001 dosahoval priemerný vek mužov hodnotu 34,5 roka a žien 37,6 roka, v roku 2021 bol už priemerný vek mužov 39,7 roka a žien 42,8 roka (u oboch nárast o 5,2 roka).

Ďalej sú to charakteristiky ako obyvateľov v manželstve ubúda, obyvateľstvo dosahuje vyšší stupeň vzdelania a cudzincov na Slovensku pribúda.

Medzi najvýznamnejšie sociálne vplyvy, determinujúce ďalší vývoj odvetvia z hľadiska zamestnanosti i ponuky služieb patrí rozhodne starnutie populácie. Podľa údajov Eurostatu bola v roku 2021 pôrodnosť v Slovenskej republike na úrovni 1,63 (Eurostat, 2023). To znamená, že jednej žene sa v priemere narodí 1,63 dieťaťa, pričom pre zachovanie populácie je potrebné, aby bolo toto číslo minimálne na úrovni 2. Tento problém je ešte výraznejší na úrovni celej Európskej únie, kde sa pôrodnosť dlhodobo osciluje okolo čísla 1,55 (Eurostat, 2023).

Zníženie pôrodnosti má z dlhodobého hľadiska za následok nedostatok pracovnej sily, ktorý sa zákonite prejaví aj v odvetví cestovného ruchu. Dôsledky absencie ľudských zdrojov sa v podnikoch cestovného ruchu prejavujú výraznejšie z dôvodu relatívne vysokej potreby osobného kontaktu. Tento efekt bude vytvárať dodatočný tlak na vzdelávanie zamestnancov, zapojenie technológií a automatizáciu procesov.

Zároveň sa starnutie populácie prejaví v zmene ponúkaných služieb smerom k potrebám staršej generácie. Trend takzvaného „strieborného turizmu“ a medzigeneračného turizmu si bude vyžadovať investície do vzdelávania zamestnancov, vytvárania jednoduchšej ponuky služieb a nevyhnutného prispôsobenia infraštruktúry.

Tieto charakteristiky sú premietnuté aj do sektorových stratégií cestovného ruchu Slovenska, ktoré hovoria o tom, akým spôsobom je nutné na pracovnú silu v cestovnom ruchu pozeráť a akým smerom je nutné vplývať na jej možnosti prispôbiť sa aktuálnemu daniu. Tendencie ako starnutie populácie, individualizácia turizmu, tlak na znižovanie uhlíkovej stopy, zdieľané služby, zavádzanie technologických inovácií, automatizácia a digitalizácia budú formovať odvetvie cestovného ruchu. (rada, 2022)

Čo sa týka počtu zamestnaných v odvetví cestovného ruchu, tie možno sledovať v rámci Satelitného účtu cestovného ruchu, ktorý každoročne kompletizuje Štatistický úrad SR. Tieto publikácie však vychádzajú s 3 ročným oneskorením, tým pádom len komentujú minulosť.

Ostatný účet, ktoré je aktuálne k dispozícii je z roku 2020, kedy počet osôb zamestnaných v cestovnom ruchu sa znížil o 7 % (13-tisíc osôb) na 173-tisíc oproti roku 2019. Najviac ich pracovalo v stravovacích službách a v osobnej doprave. Najväčší počet osôb prišlo o prácu počas roka 2020 práve v stravovacích službách a v športových a rekreačných službách.

Z celkového počtu pracovníkov tvorili 85,2 % zamestnanci a zvyšok podnikatelia. Medzinárodne porovnateľný ukazovateľ - počet pracovných miest prepočítaných na plnú pracovnú dobu (FTE) dosiahol hodnotu 170,5 tis. pracovných miest. Ide o 8 % pokles v porovnaní s predchádzajúcim rokom, väčší pokles zaznamenali zamestnanci ako podnikatelia. Pokles bol zaznamenaný aj v priemernom počte odpracovaných hodín za mesiac. Kým v roku 2019 odpracovali zamestnanci v odvetviach CR priemerne 136 hodín, v roku 2020 to bolo už len 113 hodín. Podobná situácia bola u podnikateľov. V roku 2019 odpracovali podnikatelia v priemere 169 hodín, v roku 2020 to bolo už len 142 hodín.

Vývoj vybraných ukazovateľov a dopadov na odvetvie cestovného ruchu v období 2019 až 2022.

Dopady pandémie a následných kríz mali zásadný vplyv na vývoj počtu zamestnancov v sektore cestovného ruchu, službách a gastronómie. Tabuľka č. 6 ukazuje prehľad o vývoji priemerného počtu zamestnancov v sledovanom období od 1 Q 2019 do 1Q 2023 vo vybraných činnostiach podľa SK NACE kódov. Vývoj ukazuje pokles priemerného počtu zamestnancov vo všetkých činnostiach. Najvýraznejší pokles pretrváva v činnosti cestovných agentúr a kancelárií, ktorý predstavuje viac ako 29% pokles. Pokles priemerného počtu zamestnaných osôb v ubytovacích zariadeniach predstavuje viac ako 13% a v prípade činnosti reštaurácií a pohostinstiev takmer 9%.

Tab. 6 Priemerný počet zamestnancov vývoj

Činnosti podľa SK NACE	Obdobie																
	2023	2022				2021				2020				2019			
	1.Q.	1.Q.	2.Q.	3.Q.	4.Q.	1.Q.	2.Q.	3.Q.	4.Q.	1.Q.	2.Q.	3.Q.	4.Q.	1.Q.	2.Q.	3.Q.	4.Q.
79 Činnosti cestovných agentúr a kancelárií	2 179	2 300	2 336	2 275	2 418	2 176	2 128	2 233	2 274	2 861	2 341	2 163	2 158	2 770	3 076	3 038	3 108
55 Ubytovanie	12 187	11 379	12 114	12 348	12 153	10 690	10 531	11 636	10 864	13 663	11 956	11 865	10 645	13 381	14 055	14 603	14 047
56 Činnosti reštaurácií a pohostinstiev	42 595	42 184	43 491	44 173	44 337	40 452	39 701	42 150	39 168	46 998	42 512	43 210	41 359	46 882	48 126	47 953	46 628

Zdroj: ŠÚ SR TREXIMA Bratislava, spol. s r. o

Zamestnanosť v Slovenskej republike bola v rok 2022 ovplyvnená ozbrojeným konfliktom na Ukrajine. Podľa zákona o azyle sa osobám utekajúcim pred vojnou po požiadaní udeľuje dočasné útočisko. Na základe tohto statusu získajú doklad o tolerovanom pobyte s označením odídenec. Zamestnávateľ môže v zmysle zákona o službách zamestnanosti následne odídencu zamestnať bez povolenia na zamestnanie. Aktuálna legislatíva nevyžaduje potvrdenie o možnosti obsadenia voľného pracovného miesta.³

³ V kontexte zamestnanosti je dôležitý fakt, že masívny útek ľudí z Ukrajiny je vysoko rodovo podmienený. Medzi odídencami sú najmä ženy s deťmi, keďže muži vo veku 18 až 60 rokov dostali zákaz opustiť krajinu z dôvodu povinnosti mobilizácie armády. Ženy nesú zodpovednosť za starostlivosť o deti, sú znevýhodnené, čelia obmedzeným finančným zdrojom, nedostatku materiálnych potrieb pre rodinu, nedostatku oblečenia, jedla, potrieb osobnej hygieny a musia zvládať aj odlúčenie rodiny. Štruktúra vysídlených komunít tak ovplyvňuje vysídľovanie mnohými spôsobmi, od skutočných potrieb (potreba materských škôl alebo zápisov do škôl v prijímajúcich krajinách, jazykové potreby, potreby v oblasti voľnočasových aktivít, bariéry ekonomickej participácie z dôvodu problematického zosúladovania práce a rodiny). Na Slovensku dominujú ženy a dievčatá s

Zmeny spôsobené pandemiou

Výrazné obmedzenia poskytovania služieb cestovného ruchu striedané s úplným lockdownom a nemožnosť predpokladať a plánovať v období pandémie spôsobilo výrazné znižovanie počtu stálych zamestnancov, ako aj zamestnancov na kratšie úväzky či iné formy pracovnoprávných vzťahov (dohodári). Tento pokračujúci trend sa dotýka predovšetkým zamestnancov s nízkou mierou kvalifikácie alebo bez potrebnej kvalifikácie. Udržanie kvalifikovaných, či kľúčových zamestnancov bude do značnej miery závisieť od nástrojov politiky štátu, dĺžky poskytovania a maximálnej výšky poskytovanej pomoci a príspevkov na udržanie zamestnanosti.

Možné ďalšie obmedzenia počas trvania podobných kríz spôsobia, že časť pracovnej sily (nekvalifikovanej ale aj kvalifikovanej) bude hľadať uplatnenie v iných odvetviach. Zároveň je možné očakávať aj zmenu a stratu pracovných návykov, čo bude vyžadovať aktívny tréning a zaškolenia.

Počas pandémie zmenili spotrebitelia svoje návyky súvisiace s využívaním služieb v gastronómii a cestovnom ruchu. Z dôvodu obáv o zdravie a bezpečnosť možno očakávať rastúcu preferenciu minimalizácie styku s obslužným personálom, vyhľadávanie turistami menej navštevovaných a frekventovaných atrakcií a destinácií. Táto zvýšená obava o ochranu zdravia a bezpečnosť (ako a dôraz na udržateľnosť) môže spôsobiť, že niektoré z dočasných opatrení sa transformujú do nariadení, resp. štandardov, ktoré budú na dobrovoľnej báze realizované poskytovateľmi služieb (napr. náhrada jednorazových obalov pitnými fontánkami, obmedzenie počtu hostí v prevádzke určením/zmenou prevádzkových poriadkov, upratovanie izby po odchode hosta, nie počas pobytu a pod.).

Eliminácia osobného kontaktu sa prejavuje v snahe automatizovať a digitalizovať procesy vo všetkých oblastiach poskytovania služieb, kde je to možné. Tento fenomén urýchľuje zavádzanie rôznych nástrojov digitalizácie a umelej inteligencie v týchto procesoch. Na tento trend musia reflektovať nielen riadiaci pracovníci, ale aj výkonní zamestnanci.

Sezónne zamestnávanie v cestovnom ruchu

Výkonové ukazovatele v odvetví cestovného ruchu poukazujú na skutočnosť, že toto odvetvie má výrazne sezónny charakter, čo znamená, že väčšina turistov prichádza iba počas určitých častí roka. To môže viesť k obmedzeným pracovným príležitostiam pre časť roka a nezamestnanosti počas menej

88 % podielom (IOM Slovensko, 2022). Dospelí muži predstavujú 10 % (MV SR, 2022). Relatívna jazyková blízkosť napomáha pri zaraďovaní na trh práce.

frekventovaných období. Pri dlhodobom sledovaní týchto ukazovateľov sú zrejmé dve hlavné sezóny - zimná a letná turistická sezóna.

Z hľadiska trvania jednotlivých sezón je potrebné zohľadňovať geografické umiestnenie podnikov, klimatické podmienky a ponuku nielen primárnych ale aj sekundárnych služieb pre návštevníkov a turistov. Sledovanie a vyhodnocovanie údajov o návštevnosti stredísk cestovného ruchu poukazuje na skutočnosť, že priemerná dĺžka trvania zimnej turistickej sezóny v závislosti od klimatických podmienok trvá v rozsahu 8 až 10 týždňov. V prípade letnej turistickej sezóny hovoríme o trvaní sezóny v dĺžke 12 až 15 týždňov.

Zákonník práce, ktorý definuje pracovno-právne vzťahy a určuje podmienky a možnosti zamestnávania, donedávna nedostatočne zohľadňoval sezónnosť v cestovnom ruchu a zamestnávania sezónnych zamestnancov. Novela Zákonníka práce v júni 2022, ktorá nadobudla účinnosť 1. januára 2023 zaviedla nový inštitút dohody o pracovnej činnosti na výkon sezónnej práce. Hlavným cieľom zavedenia tejto novej dohody je zjednodušenie zamestnávania a zníženie mzdových nákladov zamestnávateľov v súvislosti so zamestnávaním pracovníkov vykonávajúcich sezónne práce aj v sektore cestovného ruchu.

Zamestnávatelia v cestovnom ruchu však poukazujú na skutočnosť, že podmienky pre využitie dohody o výkone sezónnej práce sa vzťahujú len na úzky rozsah činností, ktoré nereprezentujú väčšinu podnikov a prevádzok, kde dochádza k výraznému sezónnemu vplyvu na zamestnanosť.

Príplatky za prácu počas dní pracovného pokoja, štátnych sviatkov a prácu v noci.

Práca počas víkendov, štátnych sviatkov, ale aj práca v noci je charakteristická pre viaceré zamestnania v cestovnom ruchu. Prácu mimo štandardné pracovné dni v cestovnom ruchu ovplyvňuje predovšetkým dopyt zo strany návštevníkov a turistov, ktorí konzumujú služby cestovného ruchu v čase svojho oddychu, teda vo večerných hodinách a mimo pracovné dni. V prípade služieb cestovného ruchu je teda práca počas dní pracovného pokoja, štátnych sviatkov ale aj počas noci prirodzená a očakávaná. Rovnako tak zamestnanci pracujúcich v službách cestovného ruchu si uvedomujú tento faktor dopytu, čo sa zohľadňuje v dohodnutých pracovných podmienkach a v rámci mzdového ohodnotenia.

V januári 2021 sa na základe požiadavky zamestnávateľov zmenil mechanizmus pre určovanie výšky príplatkov, a to tak, že ich výška sa prestala určovať percentuálnou výškou z hodinovej minimálnej mzdy, ale výška príplatkov sa určila pevnou sumou stanovenou v Zákonníku práce. Akákoľvek zmena

hodinovej minimálnej mzdy od tohto dátumu prestala mať vplyv na výšku príplatkov. Od 1.6. 2023 však vstúpila do účinnosti novela Zákonníka práce, ktorá znova naviazala výšku príplatkov na výšku hodinovej minimálnej mzdy. Rozmrazenie, teda zvýšenie sa týka príplatkov za prácu cez víkend u zamestnancov aj dohodárov, za nočnú prácu u zamestnancov aj dohodárov, za prácu vo sviatok u dohodárov (u zamestnancov sa príplatok za sviatok nemení). Jedným z dôvodov uvedených v dôvodovej správe k tejto zmene je požiadavka na zníženie miery práce zamestnancov počas dní pracovného pokoja, štátnych sviatkov a v noci. V prípade služieb cestovného ruchu sa však jedná o priamy rozpor s princípom fungovania ponuky a dopytu. Obmedzenie práce v nočných hodinách, počas dní pracovného pokoja a štátnych sviatkov by viedlo k poklesu obrátov podnikov cestovného ruchu, zníženiu dopytu po službách cestovného ruchu a odlivu spotreby do iných krajín. Takýto vývoj by spôsobil zníženie počtu podnikov a počtu zamestnancov v odvetví cestovného ruchu.

Pri príplatkoch je však potrebné poukázať na to, že dochádza k ich súbehu. Zamestnávateľia v cestovnom ruchu poukazujú práve na súbeh, ktorý výrazne navyšuje ceny práce, Ak zamestnanec pracuje v sobotu, pričom ide o sviatok, má nárok aj na príplatok za prácu v sobotu, aj za prácu vo sviatok.

Hrubá mzda za nedeľu v kombinácii so sviatkom je v prípade zamestnanca pracujúceho na dohodu približne 2,3-krát vyššia ako v bežný pracovný deň. V prípade zamestnanca na trvalý pracovný pomer by boli mzdové náklady v takomto prípade ešte vyššie, keďže suma príplatku musí byť vo výške minimálne priemerného zárobku za hodinu. V prípade práce v nedeľu ide o takmer 1,7-násobok mzdy za bežný pracovný deň. Zamestnávateľia poukazujú na neprimerané zvyšovanie ceny práce práve z dôvodu aktuálneho nastavenia príplatkov na inštitút minimálnej mzdy a rovnako tak poukazujú na skutočnosť, že na príplatky sa vzťahuje rovnaká miera odvodov a daní ako pri hrubej mzde. Jedným z návrhov na systémovú zmenu je preto aj oslobodenie príplatkov od daní a odvodov u nízkopríjmových skupín zamestnancov.

2.1.4 Technologické vplyvy

S nástupom Priemyslu 4.0 zažívame obrovský rozmach automatizácie a digitalizácie. Čoraz častejšie dochádza k digitalizácii produkcie, zberu a vyhodnocovania stále širšieho spektra dát ale aj aplikovaním internetu vecí (Internet of Things; IoT). Hoci je proces postupnej digitalizácie a automatizácie ešte iba v začiatkoch, už v súčasnosti je v podmienkach Slovenskej republiky možné pozorovať zavádzanie technologických prvkov v procese poskytovania služieb cestovného ruchu. Medzi aktuálne najčastejšie

využívané digitálne nástroje v odvetví cestovného ruchu patria: virtuálna recepcia, online rezervačné systémy, chatboty, digitálny kľúč k izbe, elektronické a bezkontaktné systémy platenia.

Popri aktuálne využívaných technológiách sa objavujú stále ďalšie, nové trendy, ktorých využitie môže zvýšiť kvalitu a spôsob poskytovania služieb. Zároveň majú potenciál znížiť tlak na využívané personálne kapacity a priniesť zaujímavé finančné úspory. V rámci cestovného ruchu sú aktuálne najmä o nasledujúce trendy: vyhľadávanie hlasom a hlasová kontrola, virtuálna realita, vnorená realita, umelá inteligencia, technológia rozpoznávania tváre, kryptomeny, Big Data, robotika a využitie dronov, digitálna a informačná bezpečnosť.

Vysoká miera využitia digitálnych technológií zároveň vedie k zmenám dopytu po pracovnej sile. Vyžadujú sa nové vedomosti a zručnosti pracovníkov, od ktorých sa očakáva, že budú schopní pracovať s novými technológiami. V tomto prípade sa už aj na Slovensku prejavujú isté dikrepancie medzi požiadavkami trhu práce a obsahom vzdelávania. Zamestnávateľia avizujú potrebu zlepšenia prípravy absolventov v oblasti digitálnych a technologických zručností. Táto potreba je ešte citeľnejšia vo vzťahu k aktuálnym zamestnancom, pre ktorých je potrebné vytvoriť adekvátnu ponuku možností celoživotného vzdelávania tak, aby dokázali flexibilne reagovať na meniaci sa dopyt na trhu práce. Zvýšenie kvality formálneho i neformálneho vzdelávania je tak nevyhnutným predpokladom pre zefektívnenie produkcie služieb a zníženie nároku na počet zamestnancov v odvetví.

Automatizácia a inovácie

Sektor obchodu, marketingu, gastronómie a cestovného ruchu patrí medzi sektory s priemerným potenciálom automatizácie. V najbližších 20-tich rokoch sa očakáva, že technológiami bude možné nahradiť približne 69 % pracovných procesov, ktoré v súčasnosti vykonávajú zamestnanci. Ak to premietneme na súčasný počet zamestnancov v sektore, substituovaných by mohlo byť až 215,1 tisíc zamestnancov. Približne 63 % zamestnancov v sektore vykonáva prácu, ktorú možno charakterizovať vysokým potenciálom automatizácie. V porovnaní s ostatnými sektormi a s celonárodným podielom (49 %), ide o priemerný podiel.

Automatizácia a digitalizácia procesov v službách cestovného ruchu bude znamenať aj zníženie nákladov na spotrebu (namiesto plastových kariet do izby náhrada kódom v mobilnom zariadení, odstránenie tlačenej informácie v spoločných priestoroch či izbách a náhrada digitálnymi technológiami či elektronickou verziou – napr. menu lístky a pod.).

Inovácie a s tým súvisiace požiadavky zamestnávateľov budú mať vplyv na kvalitu personálu, ktorého

môže byť časom nedostatok. Časť tohto problému možno vyrieši samotný vývoj nových technológií, ktoré môžu v určitých oblastiach nahradiť personálnu obsluhu a tým pádom sa predpokladá zánik niektorých štandardov zamestnaní – napr. recepčný – zmenený na kiosk check in v hoteloch, umelá inteligencia pri online komunikácii, hotelové prostredie v rozšírenej realite a i.

Individualizácia služieb a mikrotargeting spôsobia minimalizáciu potreby výroby (napríklad príprava jedál a nápojov) čo sa prejaví aj znížením miery odpadov (napr. z potravín, obalov). Ponuka upratovania izieb až po odchode hostia sa prejaví v znížení spotreby prania, znížením záťaže na životné prostredie. Vplyvy pandémie sa však prejavujú aj v nižšom záujme žiakov o štúdium odborov so zameraním na oblasť gastronómie a cestovného ruchu, čo spolu s klesajúcou demografickou krivkou môže spôsobiť výraznejší nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily na trhu práce.

Zdieľané služby

Ďalším trendom v cestovnom ruchu, ktorý je už relatívne dobre etablovaný aj v našich podmienkach sú zdieľané služby. Podstata zmeny v prístupe k poskytovaniu služieb v rámci tzv. zdieľanej ekonomiky (collaborative economy, peer economy alebo niekedy aj sharing economy) spočíva v spoločnom využívaní tovarov, resp. služieb určitou skupinou ľudí, t.j. tovary a služby neposkytujú len podnikatelia a firmy, ale aj bežní ľudia, resp. domácnosti. Princípy zdieľanej ekonomiky využívajú aj mnohé obchodné spoločnosti v cestovnom ruchu, ktorým sa podarilo uspieť a vytvoriť úspešné podniky založené na nových biznis modeloch (napr. Uber⁴, AirBnB, BlaBlaCar a i.). Jednotlivé oblasti zdieľanej ekonomiky so sebou úzko súvisia a často sa vzájomne dopĺňajú. Niektoré digitálne platformy vzájomne spolupracujú s cieľom poskytnúť spotrebiteľom jednoduchší prístup k širšiemu portfóliu služieb. Napríklad Uber sa pôvodne zameriaval len na prepravu osôb, postupom času rozšírila svoje služby aj do oblasti stravovania, ponukou rozvozu jedla (Uber Eats). Podobne Airbnb okrem sprostredkovania ubytovania ponúka zákazníkom doplnkové služby v podobe doplnkových služieb cestovného ruchu (napr. rezervácie reštaurácie či iných voľnočasových aktivít napr. sprevádzané prehliadky).

Digitálne platformy v sektore zdieľaných služieb na báze peer-to-peer peňažnej výmeny môžu ponúkať aj služby zamerané na sociálne vyžitie účastníkov, ako je spoznávanie nových kultúr (napr. platformy ponúkajúce kurzy varenia, workshopy na gastronomické témy či degustácie vín). Najčastejšie celiia na

⁴ Spoločnosti Uber, sa podarilo uspieť v oblasti zdieľanej dopravy ako jednej z prvých spoločností. V tejto súvislosti sa niekedy zvykne používať aj zovšeobecnené označenie pre fenomén zdieľanej dopravy ako tzv. uberizácia

segment ktorý vyhľadáva vyššiu mieru autenticity zážitku. Napríklad v prípade gastronómie ide o autentické kulinárske zážitky s miestnym obyvateľmi alebo naopak môže ísť o degustáciu niekoľko chodového menu pripravovaného šéfkuchárom. V tomto prípade ako príklad môžeme uviesť príklad platformy Eatwith či BonAppetour (Eatwith, 2022). Platformy pre zdieľanie vlastného jedla napríklad medzi susedmi ešte nie sú u nás známe a využívané. Oproti ubytovaniu či doprave sa zdieľaná ekonomika v sektore stravovania rozvíjala oveľa pomalšie. Avšak donáškové platformy na základe modelu business-to-consumer sú i u nás obľúbené a čoraz viac využívané.

Zatiaľ čo koronakríza spôsobila výrazný pokles v oblasti zdieľania ubytovania či dopravy, v súvislosti s donáškou jedla bol zaznamenaný niekoľko násobný vzostup, čím zdieľané platformy na donášku jedla pomohli prežiť mnohým podnikom v gastronomickom sektore. Donáška jedla prostredníctvom online aplikácii je vnímaná ako novodobý trend v gastronómii, ktorý sa neustále vyvíja. Služby platformami vstupujú i do menších miest, čo zvyšuje počet partnerských reštaurácií, ktorým platforma v rámci spolupráce zabezpečuje prísun zákazníkov. Rozmach donášky jedla a ďalší technologický vývoj môže ovplyvniť budúcnosť tradičných gastronomických podnikov. Ponúka sa nový podnikateľský zámer a to príprava jedál a nápojov určených výhradne na donášku.

Zhrnutie

- ❖ Podľa aktuálne platného Zákona 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu je štruktúra inštitucionálneho zabezpečenia cestovného ruchu na Slovensku podľa §3 nasledovná: (a) Ministerstvo dopravy Slovenskej republiky (ďalej iba MD SR), (b) VUC - vyššie územné celky, (c) obce, (d) KOČR - krajské organizácie cestovného ruchu (e) OOCR - oblastné organizácie cestovného ruchu a (f) TIC - turistické informačné centrá (Zákon 91/2010, §3).
- ❖ Aktuálne zaradenie sekcie cestovného ruchu v rámci pôsobnosti Ministerstva dopravy Slovenskej republiky a oddelenie kompetencií podpory cestovného ruchu od regionálneho rozvoja je v kontexte nastavovania jednotnej politiky rozvoja cestovného ruchu a to aj s ohľadom na jej prierezový charakter predmetom početných diskusií.
- ❖ Najdôležitejšími ekonomickými vplyvmi súčasnosti sú dopady polykrízy (pandémia ochorenia covid-19, energetická kríza a vojna na Ukrajine) najmä na miestnu daň za ubytovanie a štrukturálne zmeny podnikateľského prostredia v odvetví.

- ❖ Miestna daň za ubytovanie je predstavuje pre mestá a obce dôležitý zdroj príjmov z cestovného ruchu. Na základe Všeobecne záväzného nariadenia ju môže zaviesť obecné zastupiteľstvo, ktoré zároveň určuje jej výšku. V percentuálnom vyjadrení však táto daň predstavuje iba malú časť príjmov miest a obcí, s porovnaním s výnosmi z iných daňových príjmov obcí (najmä daň z nehnuteľností a poplatok za komunálne a drobné stavebné odpady). Vyšší podiel v rámci štruktúry príjmov z miestnych daní a poplatkov predstavuje iba v niektorých obciach, v ktorých má cestovný ruch významný podiel na lokálnej ekonomike (najmä malé obce rozvíjajúce kúpeľný cestovný ruch).
- ❖ Špecifickou črtou cestovného ruchu na Slovensku je vysoká koncentrácia malých a stredných podnikov, ktoré tvoria 99% všetkých podnikov v odvetví.
- ❖ Trh práce cestovného ruchu zápasí s nedostatkom kvalifikovanej pracovnej sily a vysokou fluktuáciou. Tento problém sa v dôsledku kríz posledných rokov ešte viac prehĺbil. Pred letnou sezónou 2022 bolo inzerovaných 8 000 voľných pracovných miest, najmä v gastronómii na pozícií kuchár a čašník. Mnohé z týchto pozícií obsadzujú brigádujúci študenti a po vypuknutí konfliktu na Ukrajine aj ukrajinskí utečenci.
- ❖ Najdôležitejšími sociálnymi vplyvmi sú nízka pôrodnosť (1,63 dieťaťa na jednu ženu), znižovanie počtu žien a starnutie obyvateľstva. Možno očakávať, že uvedené vplyvy sa časom odrazia v zmene charakteru poskytovaných služieb a že nedostatok zamestnancov bude zvyšovať tlak na automatizáciu služieb.
- ❖ Procesy digitálnej transformácie ku ktorým dochádza aj na Slovensku rovnako, ako v iných krajinách vo svete neobišli ani odvetvia cestovného ruchu. V súčasnosti už aj podniky cestovného ruchu na Slovensku využívajú mnohé nástroje a ich využívanie má stúpajúcu tendenciu (napr. virtuálna recepcia, online rezervačný systém, Chatbot, digitálny kľúč k izbe a elektronické a bezkontaktné systémy platenia a mnohé ďalšie).
- ❖ Budúci vývoj v odvetví budú ovplyvňovať aj ďalšie technologické trendy, ktoré budú zvyšovať tlak na nové zručnosti a kompetencie zamestnancov v cestovnom ruchu. Medzi už dnes využívané patria vyhľadávanie hlasom a hlasová kontrola, virtuálna realita, vnorená realita, umelá inteligencia, technológia rozpoznávania, kryptomeny, Big Data, robotika a využitie dronov, digitálna a informačná bezpečnosť.

3. VÝSKUMNÁ ČASŤ

3.1. Nástroje aktívnych opatrení na trhu práce

Nerovnováhu na trhu práce je možno zmierňovať prostredníctvom súboru nástrojov, ktoré môžu využiť tak podniky, fungujúce v odvetví cestovného ruchu, ako aj obce a nimi zriadené organizácie. Aktívne opatrenia štátu na trhu práce sú zabezpečované prostredníctvom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Z početných možností, ktorými možno podporovať zamestnanosť v cestovnom ruchu uvedieme napríklad:

- Príspevok na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb pre obec alebo menších služieb pre samosprávny kraj - § 52;
 - Toto opatrenie umožňuje obciam a alebo samosprávnym krajom čerpať príspevok na zamestnanie dlhodobo nezamestnanej osoby, ktorá je členom domácnosti, ktorej je poskytovaná pomoc v hmotnej núdzi. Osoba môže vykonávať prácu v rozsahu najviac 20 hodín týždenne počas najviac 12 kalendárnych mesiacov. Mestá a obce môžu tieto osoby využiť aj na činnosti spojené s údržbou alebo budovaním infraštruktúry cestovného ruchu alebo s poskytovaním služieb návštevníkom.
- Príspevok na vykonávanie absolventskej praxe;
 - Príspevok je síce smerovaný osobám, ktoré ukončili svoje vzdelanie najneskôr pred dvoma rokmi, no umožňuje podnikom v cestovnom ruchu pokryť aspoň časť ich dopytu po ľudských zdrojoch zamestnaním absolventa príslušnej odbornej školy. Absolventska prax je vykonávaná minimálne 3 mesiace a najviac 6 mesiacov.
- Príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť;
 - Príspevok pre osoby vedené, ako uchádzači o zamestnanie na založenie a prevádzkovanie samostatnej zárobkovej činnosti. Príspevok uľahčuje osobám založenie samostatnej zárobkovej činnosti aj v oblasti služieb cestovného ruchu.
- Príspevok na podporu zamestnávania znevýhodneného uchádzača o zamestnanie;
 - Príspevok pre vytvorenie pracovného miesta pre znevýhodneného uchádzača o zamestnanie, ktorý bol vedený na úrade práce po dobu minimálne 3 mesiace, pričom príspevok je poskytovaný po dobu najviac 24 mesiacov. Podniky v cestovnom ruchu tak

majú možnosť so zníženými nákladmi zamestnať znevýhodnenú osobu a saturovať tak svoju dopyt po zamestnancoch.

- Príspevok na dopravu do zamestnania;
 - Príspevok do výšky 50% nákladov vynaložených zamestnávateľom na dopravu svojich zamestnancov v prípade, ak nie je hromadnými dopravnými prostriedkami zabezpečená doprava v rozsahu potreby zamestnávateľa. Príspevok je vhodný primárne pre odľahlé strediská cestovného ruchu (horské chaty, národné parky, lanovky a pod.).
- Finančná pomoc na podporu udržania zamestnanosti v malých podnikoch alebo stredných podnikoch prostredníctvom Slovenskej záručnej a rozvojovej banky;
 - Úver pre MSP na pokrytie časti nákladov na pracovnú silu, konkrétne na odvody, vo výške od 10 000 € do 350 000 €, na jedného zamestnanca. V prípade udržania pracovného miesta bez nedoplatkov na sociálnej a zdravotnej poisťovni je sadzba úveru 2,76%, v opačnom prípade 7,06%. Využitelný najmä pre podniky v cestovnom ruchu, zasiahnuté zníženým dopytom, napr. z dôvodu sezónnosti alebo krízy.
- Podpora zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím;
 - Príspevok pre zamestnávateľov, ktorí zamestnávajú viac ako 25% občanov so zdravotným postihnutím z počtu svojich zamestnancov a nie je chránenou dielňou. Príspevok je do výšky 60% priemernej mzdy.
- Vzdelávanie a príprava pre trh práce;
 - Príspevok pre zamestnávateľa na ďalšie vzdelanie svojich zamestnancov, ktorých bude musieť zamestnávať minimálne ďalších 12 mesiacov. Výška príspevku je 50% oprávnených nákladov, pričom stredné podniky sú zvýhodnené ďalšími 10% a malé podniky 20%. Pre MSP v odvetví cestovného ruchu je nástroj ideálny pre vzdelávanie zamestnancov vo využití digitálnych technológií.

3.2. Výhľad do budúcnosti

Zamestnanosť sektora obchodu, marketingu, gastronómie a cestovného ruchu sa odvíja od dopytu po tovaroch a službách nielen v rámci samotného sektora, ale aj prostredníctvom synergických efektov iných sektorov, ktoré spolu tvoria jeden ekosystém. Možno predpokladať, že v najbližších rokoch pokles finálneho zahraničného dopytu po tuzemských produktoch sektora o 10 % spôsobí pokles zamestnanosti v sektore o 0,9 %, čo v číslach predstavuje pokles približne o 3,7 tisíc zamestnancov.

Poklesom dopytu sú však nepriamo ovplyvnené aj subdodávateľské sektory, predovšetkým sektor remesiel a osobných služieb, administratíva, ekonomika, manažment. Je dôležité si uvedomiť, že pracovné príležitosti v cestovnom ruchu sa budú líšiť v závislosti od konkrétnej lokality, sezóny a trendov v cestovnom ruchu. Vo väčších mestách a turistických destináciách je prirodzene aj viac možností na rôzne typy zamestnaní, zatiaľ čo v menších obciach býva primárna ponuka obmedzenejšia. Pri potrebe udržania istého stupňa medzinárodnej konkurencieschopnosti sa však vytvára požiadavka na čo najvyššiu kvalitu pracovníkov, ich jazykové zručnosti i schopnosť prispôbiť sa najnovším inováciám. Sektor cestovného ruchu zohrá dôležitú úlohu na trhu práce v čase zvyšovania automatizácie v priemyselných odvetviach, kde bude pôsobiť ako prijímateľ pracovnej sily, ktorá z toho dôvodu stratí svoje zamestnanie. Táto zmena prinesie potrebu zvýšenia kvalifikácie, flexibility manuálnych a technologických zručností zamestnancov, ktorá si vyžaduje investície na strane zamestnanca i zamestnávateľa.

Podľa získaných údajov (zdroj: TRIXIMA) celkový deficit pracovnej sily bude v období rokov 2021 – 2025 na úrovni približne 46 tisíc osôb. Dodatočná potreba v tomto sektore bude na úrovni 10 % súčasného počtu pracujúcich, t. j. približne ku každému desiatemu zamestnancovi bude potrebné doplniť ďalšiu pracovnú silu.. Pri analýze dodatočnej potreby pracovných síl je dôležité poznať aj to, akým spôsobom budú na trhu práce vznikať dodatočné pracovné príležitosti. V období rokov 2021 – 2025 bude na tvorbe dodatočných pracovných príležitostí dominovať náhrada pracovných síl, ktorá bude tvoriť v priemere 56 % celkovej dodatočnej potreby.

V sektore obchod, marketing, gastronómia a cestovný ruch tak vznikne v dôsledku náhrady pracovných síl v priemere 5,2 tisíc pracovných príležitostí ročne. Prognostický model sektorových potrieb trhu práce spoločnosti predpokladá, že v období rokov 2021 – 2025 príde na trh práce 35,3 tisíc absolventov stredných a vysokých škôl, ktorí ukončia štúdium v niektorom z korešpondujúcich odborov vhodných na výkon zamestnaní v tomto sektore a nebudú pokračovať v štúdiu. Približne 72 % z prichádzajúcich absolventov budú tvoriť absolventi stredných škôl, celkový podiel absolventov vysokých škôl bude na úrovni 28 %. V dlhšom horizonte, v nasledujúcich 10 rokoch sa očakáva nárast počtu stredoškolských absolventov, kde sa vďaka systému duálneho vzdelávania očakáva plná odborná využiteľnosť a priame zapojenie do pracovných procesov.

Tab. 7 Vývoj počtu subjektov podľa odvetví cestovného ruchu a statusu v zamestnaní 2013 - 2020

Počet zamestnaní (pracovných miest) v CR podľa odvetví a statusu v zamestnaní	Počet pracovných miest								
	Zamestnanci	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ODVETVIA CR		132 740	140 760	145 503	146 325	154 282	157 487	162 748	150 979
Charakteristické odvetvia CR - medzinárodne porovnateľné		116 494	125 524	129 918	130 007	136 872	139 802	144 509	134 578
1 - ubytovacie služby		13 866	14 261	14 959	15 718	16 204	16 663	17 149	15 105
2 - Stravovacie služby		56 241	60 359	62 487	60 528	65 295	66 947	69 905	66 743
3-6 - Osobná doprava		19 910	21 777	23 010	23 620	24 280	24 697	24 800	23 336
7 - Prenájom zariadení pre osobnú dopravu		1 746	1 254	1 139	1 091	1 055	1 278	1 323	1 291
8 - Cestovné kancelárie a agentúry, ost. rezervačné a súv.sl.		2 794	2 966	2 726	2 784	2 693	2 889	2 986	2 125
9 - Služby kultúry		8 836	9 043	9 220	9 474	9 630	9 797	10 078	10 110
10 - Športové a rekreačné služby		13 101	15 864	16 377	16 792	17 715	17 531	18 268	15 868
Charakteristické odvetvia - špecifické pre SR		16 246	15 236	15 585	16 318	17 410	17 685	18 239	16 401
12a - Poistné služby		6 120	6 143	6 193	6 275	6 292	6 272	6 269	6 130
12b - Kúpele, liečebná starostlivosť		4 320	4 599	4 501	4 636	4 693	4 667	4 562	4 444
12c - Osobné služby		5 806	4 494	4 891	5 407	6 425	6 746	7 408	5 827
OSTATNÉ ODVETVIA EKONOMIKY		1 975 896	2 018 521	2 030 260	2 061 714	2 122 780	2 163 177	2 013 315	1 991 338
ODVETVIA EKONOMIKY SPOLU		2 108 636	2 159 281	2 175 763	2 208 039	2 277 062	2 320 664	2 176 063	2 142 317
podiel charakteristických odvetví CR na ekonomike spolu		5,5	5,8	6,0	5,9	6,0	6,0	6,6	6,3
podiel odvetví CR na ekonomike spolu		6,3	6,5	6,7	6,6	6,8	6,8	7,5	7,0

Satelitný účet CR 2020, ŠÚ SR

V najbližších 5 rokoch bude v sektorových zamestnaniach cestovného ruchu potrebných celkovo 46 tis. osôb, pričom sa očakáva príchod 35 tisíc absolventov. Približne 75 % absolventov vidí svoje budúce pracovné uplatnenie mimo sektor cestovného ruchu. V sektore obchodu, marketingu, gastronómie a cestovného ruchu sa tak do roku 2025 očakáva nedostatok pracovných síl z radov absolventov na úrovni približne 38 tisíc osôb.

Najvýraznejší pokles počtu zamestnancov v sektore cestovného ruchu zaznamenávajú pozície spojené s poskytovaním ubytovania a v stravovacích zariadeniach. Pri uvedených pozíciách klesol počet zamestnancov za ostatných 7 rokov približne o 1,3 tisíc osôb, čo predstavuje pokles o 23 %. Najväčšie úbytky počtu zamestnancov sa v tomto sektore prejavili v nízkokvalifikovaných zamestnaniach z hlavnej triedy zamestnaní 5 - Pracovníci v službách a obchode.

Ekonomické činnosti sú podľa štatistickej klasifikácie ekonomických činností SK NACE Rev. 2 zaradené do rôznych odvetví a pododvetví (tab.). Cestovného ruchu sa týkajú viaceré ekonomické činnosti, ktorých výstupy predstavujú produkty charakteristické pre cestovný ruch a špecifické produkty, ktoré priamo a v rôznej miere uspokojujú dopyt návštevníkov v cestovnom ruchu.

Tab. 8 Klasifikácia ekonomických činností / cestovný ruch

Ekonomické činnosti	Produkt cestovného ruchu
H – Doprava a skladovanie 49 – pozemná doprava a doprava potrubím 50 – vodná doprava 51 – letecká doprava 52.2 – pomocné činnosti v doprave	<i>Doprava má polyfunkčný charakter a prejavuje sa v skupine:</i> 49.1 – osobná železničná doprava, medzimestská 49.3 – ostatná osobná pozemná doprava 49.31 – mestská alebo prímestská osobná pozemná doprava 49.32 – taxislužba 50.3 – vnútrozemská osobná vodná doprava 51.1 – osobná letecká doprava 52.29 – ostatné pomocné činnosti v doprave (prenájom osobných vozidiel, parkovanie, čerpace stanice, opravárenské služby)
I – Ubytovacie a stravovacie služby 55 – ubytovanie 56 – činnosti reštaurácií a pohostinstiev	<i>Ubytovanie sa pokladá za charakteristickú činnosť a v cestovnom ruchu sa týka skupín:</i> 55.1 – hotelové a podobné ubytovanie 55.2 – turistické a iné krátkodobé ubytovanie 55.3 – autokempingy, táborská a miestapre karavany <i>Pohostinské služby majú polyfunkčný charakter a prejavujú sa v skupine:</i> 56.1 – reštauračné činnosti a mobilný predaj jedál 56.2 – dodávka jedál a iné služby 56.3 – služby pohostinstiev
K – Finančné a poisťovacie činnosti 64 – finančné služby 65 – poistenie	<i>Finančné a poisťovacie činnosti majú viac účelový charakter a prejavujú sa ako:</i> 64.9 – ostatné finančné služby (zmenárenské) 65.11 – životné poistenie 65.12 – neživotné poistenie
N – Administratívne a podporné činnosti 79 – činnosť cestovných kancelárií a agentúr, služby rezervovania cestovných kancelárií a súvisiace činnosti 82 – administratívne, pomocné kancelárske a iné obchodné pomocné činnosti	<i>Z administratívnych a podporných činností sa za charakteristickú pokladá činnosť cestovných kancelárií, cestovných agentúr a služby rezervovania v skupine:</i> 79.1 – činnosť cestovných kancelárií a cestovných agentúr 79.9 – ostatné služby rezervovania a súvisiace činnosti 82.3 – organizovanie kongresov a podnikateľských výstav
R – Umenie, zábava a rekreácia	<i>Umenie, zábava a rekreácia má viac účelový charakter a prejavuje sa v triede:</i> 91.02 – činnosť múzeí

91 – činnosti knižníc, archívov, múzeí a ostatných kultúrnych zariadení	91.03 – prevádzka historických pamiatok a budov a podobných turistických zaujímavostí
92 – činnosť herní a stávkových kancelárií	91.04 – činnosť botanických a zoológických záhrad a prírodných rezervácií
93 – športové, zábavné a rekreačné činnosti	92.0 – činnosť herní (kasín)
	93.1 – športové činnosti (tenisové, lyžiarske, golfové areály, fitnesscentrá, plážové služby)
	93.2 – zábavné činnosti a voľnočasové aktivity (zábavné a tematické parky)

Zdroj: SK NACE

3.3 Výsledky prieskumu

Ako ukazujú príklady zo zahraničia (pozri návrhová časť) mestám a obciam, ktoré aktívne podporujú procesy digitalizácie a implementácie sociálnych a technologických inovácií sa darí aspoň čiastočne zmierňovať odlev mladých ľudí z regiónov, dopady štrukturálnych zmien v hospodárstve a rýchlejšie prekonať negatívne dopady polykrízy najmä úsporou nákladov a získaním prostriedkov na ekonomický rozvoj územia prostredníctvom cestovného ruchu.

Z uvedených dôvodov bol v roku 2023 prostredníctvom ZMOS realizovaný dotazníkový prieskum. Zámerom rozsiahleho prieskumu bola identifikácia aktuálneho stavu pripravenosti samospráv na aktívnu podporu cestovného ruchu v kontexte dopadov polykrízy na obce. Vzhľadom na komplexný charakter dopadov a odozvy na nich sme venovali pozornosť trhu práce. Išlo predovšetkým o inventarizáciu požiadaviek na nové vedomosti a zručnosti, ktoré sa vyžadovali od jednotlivých aktérov lokálneho trhu práce na jednotlivé krízy. V neposlednom rade sme zisťovali aj reakcie jednotlivých samospráv na mieru saturovania nových požiadaviek kladených na zamestnancov z vnútorných zdrojov alebo externými zdrojmi, resp. zvyšovaním a rozširovaním kvalifikácie existujúcich zamestnancov. Taktiež sme zisťovali pripravenosť obcí na digitálnu transformáciu a s ňou súvisiace štrukturálne zmeny na trhu práce, relevantné z hľadiska rozvoja cestovného ruchu.

3.3.1 Obce a mestá zapojené do prieskumu a ich postavenie v sídelnej štruktúre Slovenska

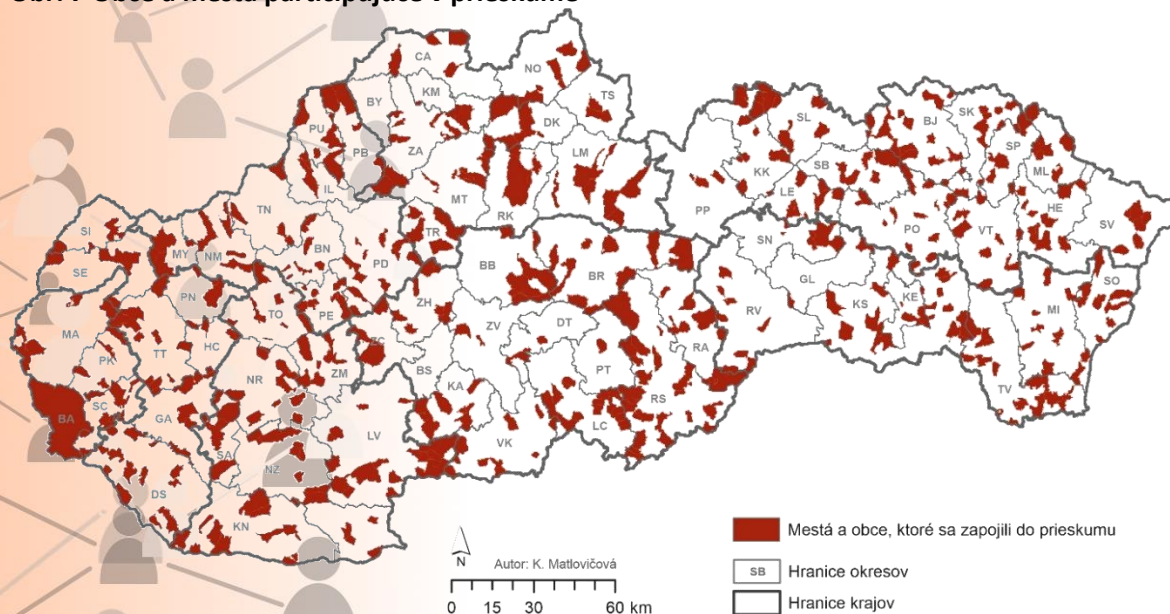
Sídelná štruktúra Slovenska je usporiadanie sídiel v priestore, vzájomné priestorové vzťahy sídiel ako aj rozdelenie sídiel podľa rozličných znakov. Sídelná štruktúra Slovenska je výsledkom zložitého a dlhodobého historického vývinu, na ktorý mali vplyv prírodné, spoločensko-politické, ekonomické, technologické a kultúrne faktory. Keďže sídelná štruktúra sa neustále vyvíja, môžeme v nej popri súčasných elementoch identifikovať aj črty z predchádzajúcich období.

Pri sledovaní sídelnej štruktúry je pritom potrebné odlišovať pojmy *obec* a *sídlo*. Obec je základná jednotka administratívno - územného členenia štátu, ktorá má samostatný názov. Z teritoriálneho hľadiska zahŕňa jedno alebo viac sídiel a k nim patriace územia. Sídlo je geografický komplex obydlí (domov), oddelený od susedných podobných skupín nezastavaným pásom, širokým najmenej 200 m, pričom šírka pásu sa môže v konkrétnych podmienkach meniť. Pri sídlach je pritom nutné rozlíšiť roztratené sídla (samoty a viesky) a kompaktné sídla (dediny a mestá). Počet sídiel je väčší ako počet obcí. Zapríčinil to jednak vznik rozptýleného osídlenia na Slovensku a tiež proces integrácie obcí, ktorý bol markantný najmä v období rokov 1950-1989. Spájali sa susedné obce alebo sa vidiecke obce pričleňovali k jadrám mestských aglomerácií. V dôsledku toho sa počet obcí na Slovensku znížil z 3 344 v r. 1950 na 2 725 v r. 1980. Keďže často išlo o málo odôvodnené alebo až iracionálne zlučovanie obcí, ktoré stavebne nesúviseli a tvorili izolované sídla, dochádzalo od r. 1990 k procesu opätovného osamostatňovania obcí (Matlovič 2005). V r. 1991 stúpol takto počet obcí Slovenska na 2 834 a do r. 2022 na 2 890. Z nich 141 má štatút mesta a 2 749 je vidieckych obcí. Najviac obcí a miest je v Prešovskom kraji (665), nasledujú Banskobystrický kraj (516), Košický kraj (440), Nitriansky kraj (354), Žilinský kraj (315), Trenčiansky kraj (276) a Trnavský kraj (251). Najnižší počet obcí a miest je v Bratislavskom kraji (73).

Do realizovaného prieskumu sa zapojili respondenti z 550 obcí a miest, čo predstavuje 19,03 % z ich celkového počtu (obrázok 7). Z nich participujúcich bolo 516 vidieckych obcí, čo predstavovalo 18,8 % z ich celkového počtu na Slovensku a 34 miest, čo činilo 24,1 % z celkového počtu miest na Slovensku. Išlo o nasledovné mestá: Bratislava, Košice, Humenné, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Senec, Senica, Piešťany, Šaľa, Galanta, Sereď, Myjava, Dolný Kubín, Púchov, Svidník, Stropkov, Nové Mesto nad Váhom, Nová Baňa, Želiezovce, Krompachy, Štúrovo, Turzovka, Nesvady, Ilava, Sobrance, Tornaľa, Šahy, Brezová pod Bradlom, Medzev, Spišská Stará Ves, Jelšava, Spišské Vlachy, Hanušovce nad Topľou a Modrý Kameň.

Miera participácie obcí a miest podľa krajov sa výrazne nelíšila (tabuľka 9). Najviac obcí a miest sa zapojilo v Bratislavskom kraji. Z celkového počtu 73 obcí a miest sa vyjadrili zástupcovia 18 z nich, čo predstavuje 24,7 % podiel z celkového počtu obcí a miest v tomto kraji. Naopak najnižšiu mieru participácie sme zaregistrovali v Košickom kraji, v ktorom sa zapojilo 73 obcí a miest, teda 16,6 % ich celkového počtu. V ostatných krajoch miera participácie v prieskume dosiahla hodnoty od 17,8 % do 21,5 %. V Banskobystrickom kraji sa zapojilo 99 obcí a miest (19,2 %), v Nitrianskom kraji 76 obcí a miest (21,5 %), v Prešovskom kraji 125 obcí a miest (18,8 %), v Trenčianskom kraji 55 obcí a miest (19,9 %), v Trnavskom kraji 48 obcí a miest (19,1 %) a v Žilinskom kraji 56 obcí a miest (17,8 %). Do prieskumu boli zapojené obce zo 77 okresov, z celkového počtu 79 okresov na Slovensku. Absentovali len obce z okresov Bytča a Banská Štiavnica (obrázok 7). Údaje za bratislavské a košické okresy boli agregované.

Obr. 7 Obce a mestá participujúce v prieskume

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tab. 9 Obce a mestá participujúce v prieskume podľa samosprávnych krajov SR

Kraj	Počet obcí a miest	Počet zapojených obcí a miest	Podiel zapojených obcí a miest z celkového počtu v kraji
Banskobystrický	516	99	19,2 %
Bratislavský	73	18	24,7 %
Košický	440	73	16,6 %
Nitriansky	354	76	21,5 %
Prešovský	665	125	18,8 %
Trenčiansky	276	55	19,9 %
Trnavský	251	48	19,1 %

Žilinský	315	56	17,8 %
Slovensko	2890	550	19,0 %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Z hľadiska veľkostnej štruktúry participujúcich obcí a miest podľa veľkostnej štruktúry dominujú mestá nad 100 tis. obyvateľov, ktoré sú na Slovensku dve a z oboch sa respondenti zúčastnili prieskumu. Miera participácie miest od 20 000 do 99 999 obyvateľov dosiahla 21,2 %. Ďalšou kategóriou boli mestá od 10 000 do 19 999 obyvateľov s mierou participácie 25 %. Celkový počet vidieckych obcí je 2 452, pričom v prieskume sa zúčastnilo 461 z nich, čo predstavuje 18,8 % z ich celkového počtu. Z najmenších obcí do 500 obyvateľov sa prieskumu zúčastnilo 197, čiže 17,6 % ich celkového počtu. Obcí veľkostnej kategórie od 500 do 999 obyvateľov participovalo 144, čo predstavuje 19,4 % ich celkového počtu. O niečo vyššiu mieru participácie mali obce s 1000-1999 obyvateľmi, ktorých sa zapojilo 120, čo činí 20,3 % ich celkového počtu. Mierne nižšiu mieru participácie registrujeme v prípade veľkostnej kategórie obcí od 2000 do 4999 obyvateľov, ktorých sa zapojilo 57, teda 18,9 % ich celkového počtu. Obce a mestá veľkostnej kategórie od 5 000 do 9 999 obyvateľov mali 21,7 % zapojenosť (tabuľka 10). Do prieskumu nezaslali odpovede krajské mestá vo veľkostnej kategórii od 50 000 do 99 999 obyvateľov.

Tab. 10 Obce a mestá participujúce v prieskume podľa veľkostných kategórií

Veľkostná kategória	Počet obcí	Počet zapojených obcí	Podiel zapojených obcí z celkového počtu v kategórii
do 500 obyv.	1119	197	17,6%
500-999 obyv.	742	144	19,4%
1000-1999 obyv.	591	120	20,3%
2000-4999 obyv.	302	57	18,9%
5000-9999 obyv.	69	15	21,7%
10 000-19 999 obyv.	32	8	25,0%
20 000- 99 999 ob.	33	7	21,2%
100 000 a viac ob.	2	2	100,0%
Slovensko	2890	550	19,0%

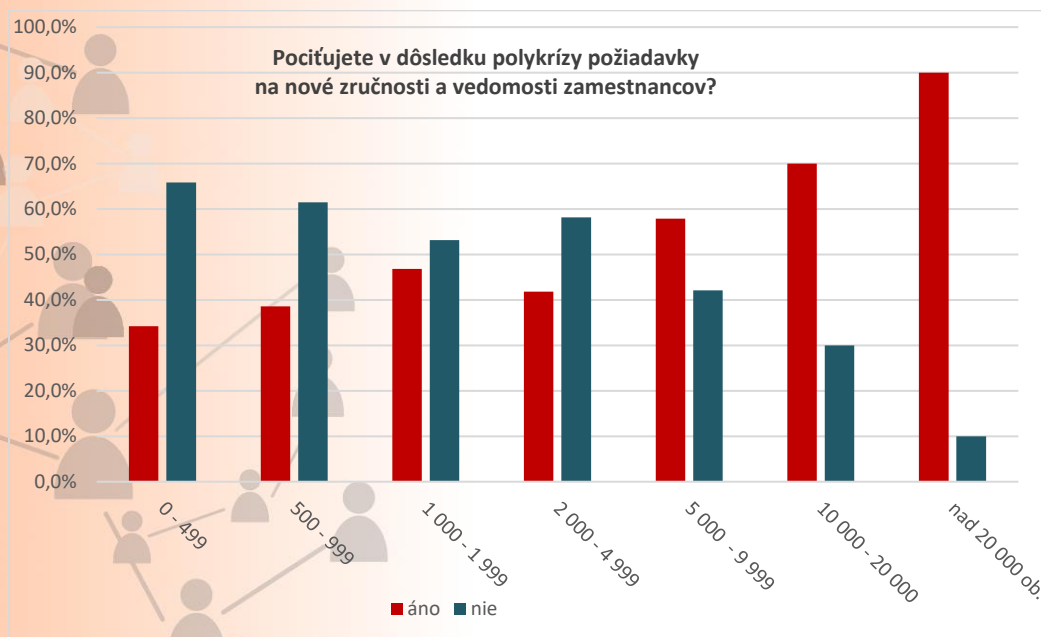
Zdroj: Vlastné spracovanie

Zaujímavým parametrom je profesionálna štruktúra respondentov z obecných a mestských samospráv. Z celkového počtu 550 obcí v 209 prípadoch (38 %) bol respondentom starosta/ka obce (204 prípadov) alebo primátor/ka mesta (5 prípadov). Ojedinele (3 prípady) v prieskume odpovedal

zástupca/zástupkyňa starostu/primátora. Len v malom počte 14 prípadov bol respondentom prednosta/ka obecného/mestského úradu. V ostatných prípadoch boli respondentmi administratívni pracovníci.

3.3.2 Požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov

V súvislosti s výskytom polykrízy (pandémia covid-19, vojna na Ukrajine a s ňou spojená utečenecká kríza, energetická kríza a finančná kríza) sme zisťovali, či z pohľadu miestnych samospráv registrujú požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov. Zo zisťovania vyplynulo, že spomedzi všetkých miest a obcí participujúcich v prieskume registruje požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov 41,5 % z nich. Zo zistených výsledkov vyplývajú rozdiely medzi menšími obcami na jednej strane a veľkými obcami na druhej strane. V menších obciach sa väčšina respondentov priklonila k negatívnej odpovedi, teda nepociťujú požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov. V prípade veľkostnej kategórii obcí do 500 obyvateľov to bolo 65,8 %, v obciach s 500 až 999 obyvateľmi 61,4 % respondentov, v obciach s 1 000 až 1 999 obyvateľov 53,2 %, v obciach s 2 000 až 4 999 obyvateľov 58,2 % z nich. V prípade veľkých obcí a miest s 5 000 až 9 999 obyvateľmi sa situácia dostáva do inverznej polohy a väčšina obcí si už uvedomuje požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov (57,9 %). S rastúcou veľkostnou kategóriou miest tento podiel ešte stúpa. V mestách od 10 000 do 19 999 obyvateľov až 70 % registruje požiadavky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov, v prípade miest nad 20 000 obyvateľov je to až 90 % z nich. Tieto výsledky naznačujú, že uvedenie požiadaviek na nové zručnosti a vedomosti sa najprv prejavuje v mestách a veľkých obciach, čo vyplýva z toho, že tam pôsobia štruktúrované administratívne kapacity s mnohými profesiami. Tieto prostredníctvom spoločných úradov riešia mnohé agendy, ktoré nie sú schopné v rámci svojej pôsobnosti zvládnuť malé obce. Mnohé malé obce sú nútené kumulovať funkcie alebo dokonca nemajú prakticky žiadne administratívne kapacity a v určitých prípadoch ani starosta nepôsobí na plný pracovný úväzok.

Graf 10 Vplyv polykrízy na vedomosti a zručnosti zamestnancov samospráv

Zdroj: Vlastné spracovanie

V rámci identifikácie nových požiadaviek respondenti uvádzali predovšetkým skôr nové agendy, ktoré im v súvislosti s polykrízou pribudli ako konkrétne zručnosti.

Z hľadiska vedomostí a zručnosti sa často uvádzajú epidemiologické zručnosti ako reakcia na pandemickú krízu späť s covid-19. Išlo najmä o činnosti spojené so zabezpečovaním hygienických opatrení a dezinfekcie priestorov, testovania občanov na prítomnosť vírusu a starostlivosti o odkázaných občanov (napr. donáška potravín, liekov a iných nevyhnutných vecí). Išlo predovšetkým o zriaďovanie mobilných odberových miest (MOM) a zvýšené nároky na terénnu opatrovateľskú službu.

Počas pandémie sa zvýšila potreba nových zručností vo využívaní informačno-komunikačných technológií a rozličných aplikácií za účelom zabezpečenia a realizácie on-line porád a zasadnutí obecných zastupiteľstiev a on-line vybavovania ďalšej agendy. Príkladom môže byť odpoveď starostky stredne veľkej obce v Trnavskom kraji: „zvýšila sa náročnosť na ovládanie počítačových zručností a využívanie rôznych aplikácií, zvýšené nároky na orientáciu v on-line priestore, komunikácia v on-line priestore“.

Rýchlo meniace sa právne predpisy a rozličné nariadenia počas pandémie si vyžadovali zvládnuť ich štúdium a aplikáciu v praxi. Výstižne to uviedol referent z obecného úradu malej obce v Banskobystrickom kraji: *„väčší prehľad v legislatíve, zručnosť vyhľadávať si informácie keďže metodické postupy, ktoré boli vydávané neboli dostačujúce“*.

Vo všeobecnosti sa súbeh kríz prejavil vo zvýšených nárokoch na využívanie princípov, zručností a poznatkov krízového manažmentu.

V súvislosti s utečeneckou krízou sa objavujú nové požiadavky na komunikačné zručnosti. Okrem komunikácie v cudzích jazykoch (angličtina, ruština, ukrajinčina) sa tiež v odpovediach respondentov uvádzajú požiadavky na schopnosti empatickej komunikácie traumatizovanými vojnovými utečencami z Ukrajiny. Ako príklad uvádzame vyjadrenie vedúcej úradu veľkej obce na severe Slovenska v Žilinskom kraji: *„Požiadavky na empatiu - na komunikáciu s ukrajinskými občanmi, s ľuďmi ktorí prežili traumy a odišli z domova, nutnosť zorientovať sa rýchlo v problematike odídenčov, nutnosť pružne reagovať na aktuálne požiadavky ohľadom testovania proti covid, každý týždeň sledovať nové pravidlá pre dochádzku do zamestnania a pod.“* Často sa uvádzajú nové povinnosti vyplývajúce zo starostlivosti o odídenčov. Ilustrovať to môžeme na tomto vyjadrení starostu z väčšej obce v Nitrianskom kraji: *„osobná starostlivosť o utečencov v podobe: dopravy všade, agenda obvodný lekár, zubár, iní špecialisti, pridelovanie peňažných prostriedkov na ubytovaných, zháňanie práce, začlenenie do obce - ochotne a normálne to zobrali všetci starostovia a zamestnanci“*..

Pandémia a vojna na Ukrajine zvýšila potrebu zvládnuť vyhodnocovanie a overovanie informácií z viacerých zdrojov a odhaľovať šírenie nepravdivých správ a hoaxov.

Energetická kríza si vyžiadala nové vedomosti a zručnosti týkajúcich sa nových spôsobov šetrenia energie, vyšší záujem o alternatívne zdroje energie, analýzu trhu s energiami – najmä vyhodnocovanie spotových cien energie a pod. Tieto pohľady nachádzame napríklad v odpovedi ekonómky z malej obce v Trnavskom kraji *„Naučili sme sa študovať vyúčtovacie faktúry, najmä informácie o zložkách ceny za energiu“*.

Jednotlivé krízy zvýšili enormne náročnosť na rozličné evidencie, vyplňanie dotazníkov, výkazov a hlásení a podávanie žiadostí o dotácie. Ilustruje to vyjadrenie ekonóma z väčšej obce v Prešovskom kraji: *„energiodotácie-vypĺňanie žiadostí, odídenenci-vypĺňanie rôznych tabuliek súvisiacich s ich evidenciou a taktiež s príspevkom na ubytovanie“*.

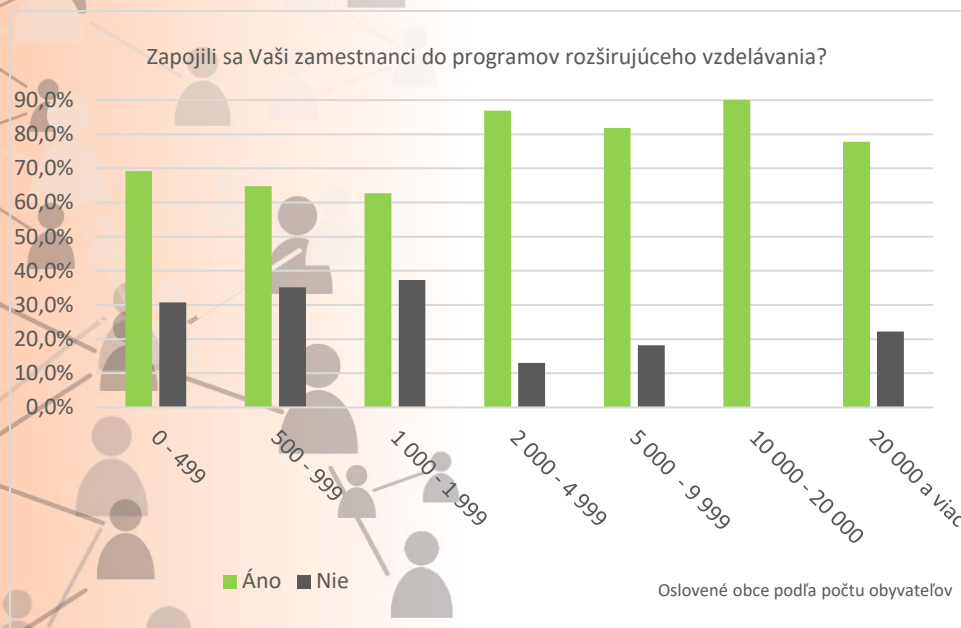
Vo viacerých odpovediach sa respondenti snažili sumarizovať požiadavky na nové zručnosti a vedomosti. Napríklad respondent z malého mesta na južnom Slovensku v Nitrianskom kraji:

3.3.3 Zapojenie zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania

Jeden z kľúčových atribútov zabezpečovania adekvátnej kvality pracovnej reflektujúcej aktuálnej požiadavky trhu práce je kontinuálne vzdelávanie zamestnancov. V tomto kontexte bolo predmetom zisťovania zapojenie zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania.

Zo zisťovania vyplynulo, že spomedzi všetkých miest a obcí participujúcich v prieskume zapojilo svojich zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania 70,2 % z nich. Vo všetkých sledovaných veľkostných kategóriách obcí je zistená prevaha obcí, ktorých zamestnanci sa zapojili do programov rozširujúceho vzdelávania. Táto miera sa zvyšovala v prípade veľkých obcí a miest, nižšia bola v prípade menších obcí. V prípade veľkostnej kategórii obcí do 500 obyvateľov to bolo 69,2 %, v obciach s 500 až 999 obyvateľmi 64,8 %, v obciach s 1000 až 1999 obyvateľov 62,7 %, v obciach s 2000 až 4999 obyvateľov 87 % z nich. V prípade veľkých obcí a miest s 5000 až 9999 obyvateľmi sa zapojili zamestnanci 81,8 % obcí. V mestách od 10 000 do 19 999 obyvateľov boli zapojené všetky a v kategórii nad 20 tis. obyvateľov sa zapojili zamestnanci v 77,8 % z nich.

Graf 11 Zapojenie zamestnancov do programov rozširujúceho vzdelávania

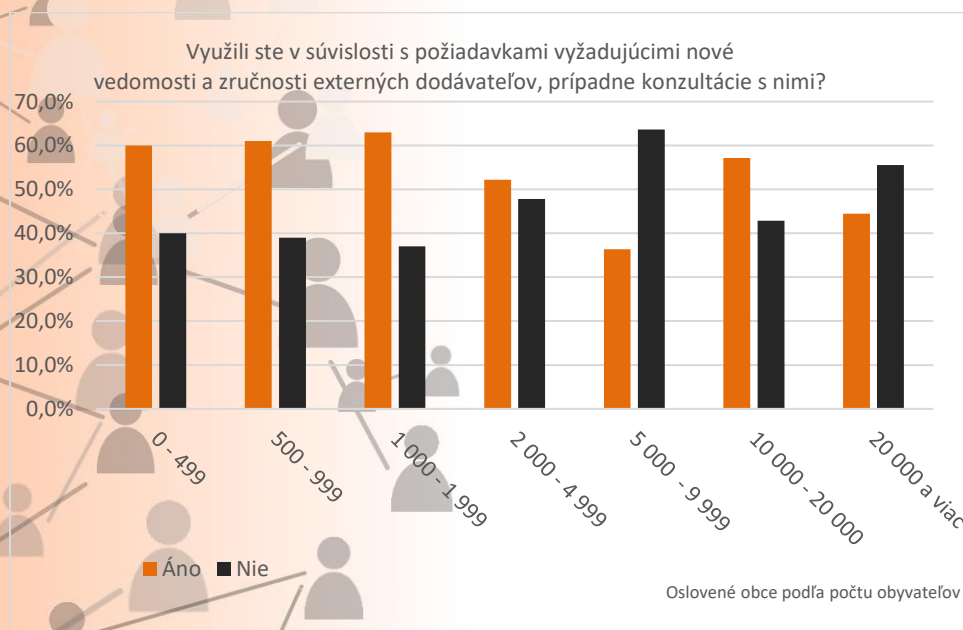

Zdroj: Vlastné spracovanie

3.3.4 Využitie nových zručností prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií

Predmetom zisťovania bolo aj využitie nových vedomostí a zručností prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií. Zo zisťovania vyplynulo, že spomedzi všetkých miest a obcí participujúcich v prieskume využilo externých dodávateľov a konzultantov 58,3 % z nich. Miera využívania externých dodávateľov bola diferencovaná v jednotlivých veľkostných kategóriách obcí a miest. Externých dodávateľov a konzultantov vo väčšej miere využili menšie obce, kým vo väčších obciach boli využívaní v menšej miere. V prípade miest využívanie externých dodávateľov opäť stúplo. V prípade veľkostnej kategórii obcí do 500 obyvateľov využilo nové vedomostí a zručnosti prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií 60 % z nich. V skupine obcí to bolo 61 % z nich, v obciach s 1000 až 1999 obyvateľov 63 %. Vo väčších obciach registrujeme menšiu mieru využívania externých dodávateľov a konzultantov. V obciach s 2 000 až 4 999 obyvateľov ich využilo 52,2 % z nich. V prípade veľkých obcí a malých miest s 5 000 až 9 999 obyvateľmi to bolo už len 36,4 %. Vo väčších mestách bola miera využívania externých dodávateľov nových vedomostí a zručností a konzultantov opäť vyššia. V mestách od 10 000 do 19 999 obyvateľov využilo nové vedomostí a zručnosti prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií 57,1 % z nich a v kategórii nad 20 tis. obyvateľov 44,4 % z nich.

Graf 12 Využitie nových zručností prostredníctvom externých dodávateľov a konzultácií

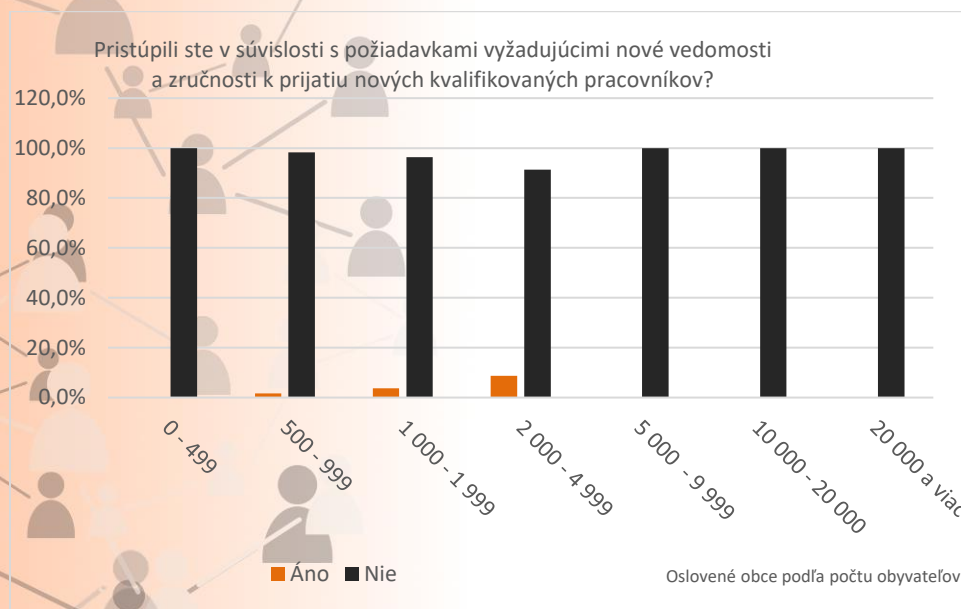

Zdroj: Vlastné spracovanie

3.3.5 Prijatie nových pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti

Predmetom zisťovania bolo aj prijímanie nových kvalifikovaných pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti. Zo zisťovania vyplynulo, že spomedzi všetkých miest a obcí participujúcich v prieskume prijalo nových pracovníkov v tejto súvislosti len 2,2 % z nich. Išlo o obce vo veľkostnej kategórii 2000-4999 obyvateľov (8,7 % z nich), obce vo veľkostnej kategórii 1000-1999 obyvateľov (3,7 % z nich) a obce vo veľkostnej kategórii od 500 do 999 obyvateľov (1,7 % z nich). V ostatných veľkostných kategóriách obcí a miest nebolo zistené prijatie nových kvalifikovaných pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti.

Graf 13 Prijatie nových pracovníkov v súvislosti s požiadavkami na nové vedomosti a zručnosti

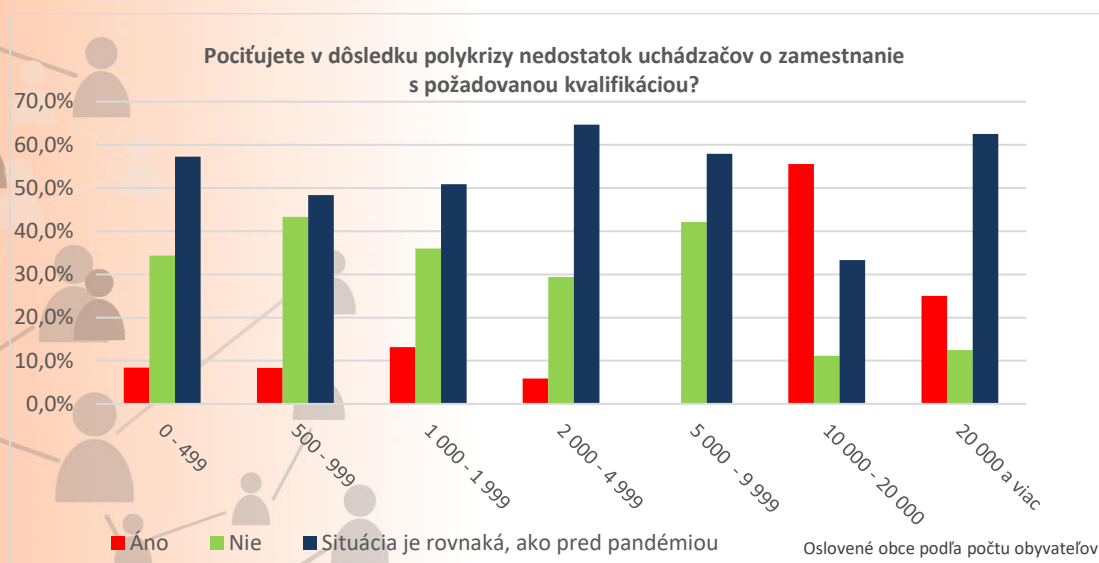
Zdroj: Vlastné spracovanie

3.3.6 Nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy

Predmetom zisťovania bolo aj pociťovanie nedostatku uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy. Zo zisťovania vyplynulo, že spomedzi všetkých miest a obcí participujúcich v prieskume sa 10,1 % z nich vyjadrilo, že pociťuje nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy, ďalších 35,9 % sa vyjadrilo, že nepociťuje nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy

a zvyšných 54 % z nich sa vyjadrilo, že v dôsledku polykrízy nedošlo k zmene situácie v tejto oblasti. Vnímanie tejto problematiky bolo odlišné medzi vidieckymi obcami a mestami. V mestách omnoho výraznejšie pociťovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy. Markantne sa to ukázalo vo veľkostnej kategórii od 10 000 do 19 999 obyvateľov, kde nedostatok uchádzačov pociťovali až v 55,6 % miest participujúcich v prieskume. O niečo nižšiu mieru pociťovania nedostatku uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy registrujeme v mestách s viac ako 20 000 obyvateľmi, kde to pociťovali v štvrtine z nich. V prípade veľkostnej kategórie obcí do 500 obyvateľov pociťovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy v 8,4 % z nich, vo veľkostnej kategórii od 500 do 999 obyvateľov to bolo 8,3 %, vo veľkostnej kategórii od 1000 do 1999 obyvateľov 13,2 %, vo veľkostnej kategórii od 2000 do 4999 obyvateľov to bolo 5,9 % a vo veľkostnej kategórii od 5000 do 9999 obyvateľov sa nevyskytla žiadna obec a mesto, ktoré by pociťovalo pociťovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy. Najvyšší podiel obcí, v ktorých nepociťovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy sme zistili vo veľkostnej kategórii 500-999 obyvateľov (43,3 %). Nasledovali obce s 5000-9999 obyvateľmi (42,1 %), obce s 1000-1999 obyvateľmi (36 %), obce do 500 obyvateľov (34,3 %), obce s 2000-4999 obyvateľmi (29,4 %) a mestá s 20 000 a viac obyvateľmi (12,5 %). Najnižší podiel obcí, v ktorých nepociťovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy sme zistili v skupine miest s 10 000 až 19 999 obyvateľmi. Poslednú kategóriu tvoria obce, ktoré sa vyjadrili, že v dôsledku polykrízy nedošlo k zmene situácie v oblasti dostupnosti uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou. Najvyšší podiel týchto obcí sme zistili vo veľkostnej kategórii obcí s 2000 až 4999 obyvateľmi (64,7 %). Nasledovali mestá s 20 000 a viac obyvateľmi (62,5 %), obce s 5000 až 9999 obyvateľmi (57,9 %), obce do 500 obyvateľov (57,2 %), obce s 1000 až 1999 obyvateľmi (50,9 %) a obce s 500 až 999 obyvateľmi (48,3 %). Najnižší podiel obcí ktoré sa vyjadrili, že v dôsledku polykrízy nedošlo k zmene situácie v oblasti dostupnosti uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou, sme zistili v kategórii miest s 10 000 až 19 999 obyvateľmi.

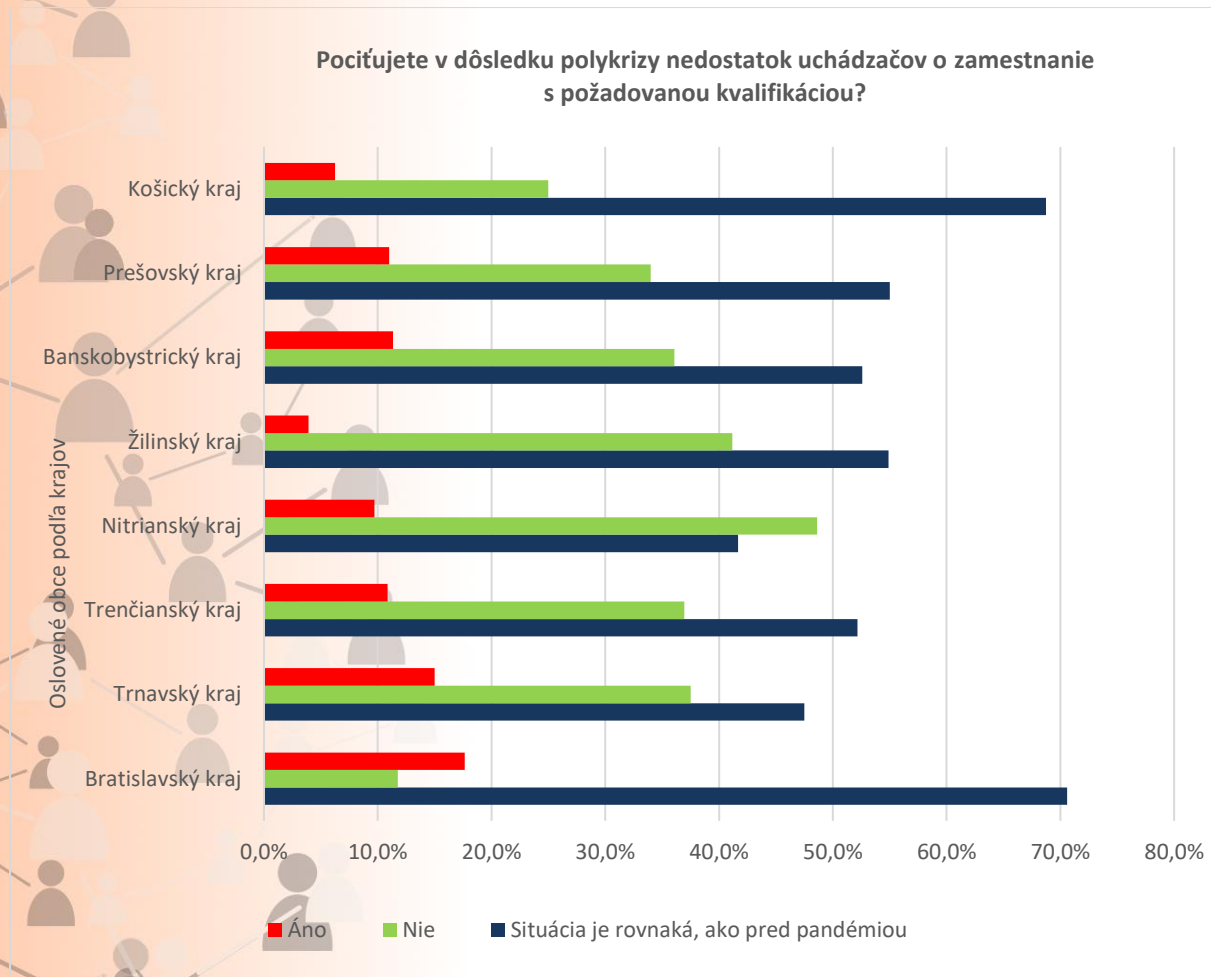
Graf 14 Zmeny dopytu po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy (podľa veľkostnej kategórie obcí a miest)

Zdroj: Vlastné spracovanie

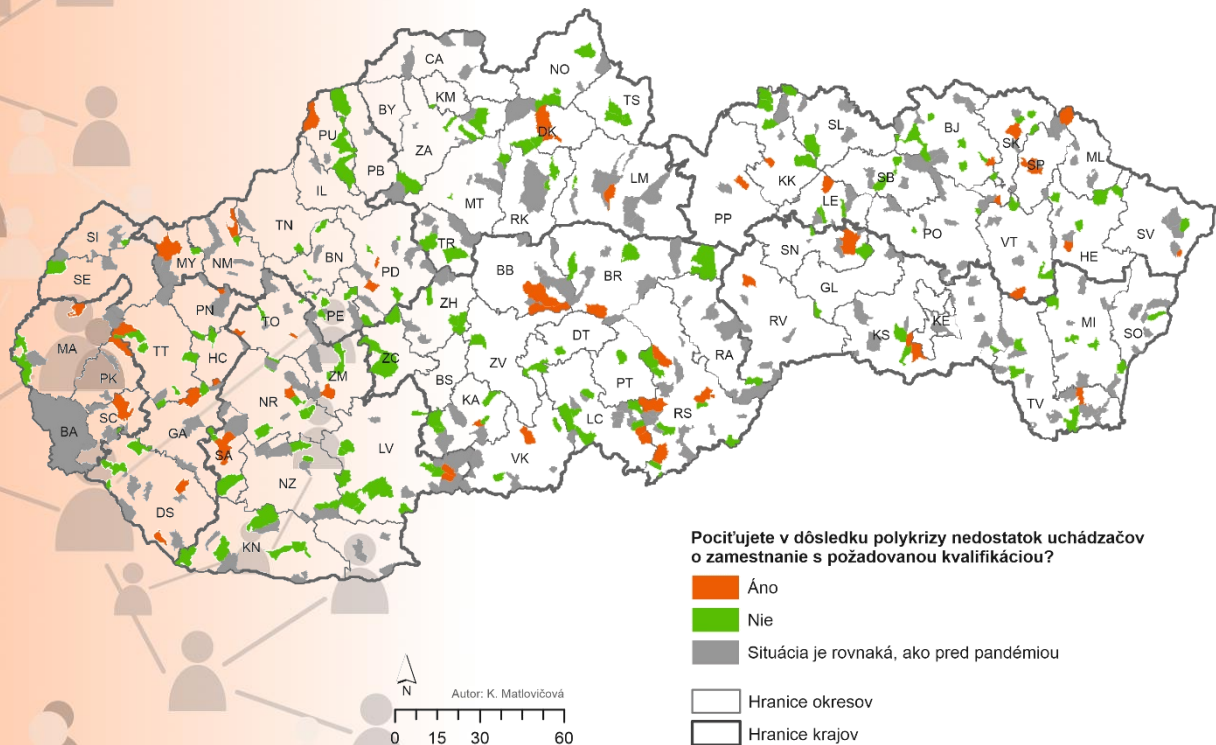
Z hľadiska regionálnej diferenciácie podľa samosprávnych krajov sme zistili, že najvyššiu mieru pociťovania nedostatku uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy vykazujú obce v Bratislavskom kraji (17,6 %). Druhá najvyššia miera bola v obciach v Trnavskom kraji (15 %; graf 15). V ďalšej skupine táto miera oscilovala okolo 11 % - Banskobystrický kraj (11,3 %), Prešovský kraj (11 %) a Trenčiansky kraj (10,9 %). Nižšiu mieru pociťovania tohto problému mali Nitriansky kraj (9,7 %), Košický kraj (6,3 %). Najmenší podiel obcí pociťujúcich tento problém sme zistili v Žilinskom kraji (3,9 %). Pokiaľ ide o obce, ktoré nepocítili nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy – obraz regionálnej diferenciácie je nasledovný: najvyšší podiel týchto obcí sme zistili v Nitrianskom kraji (48,6 %; obrázok 9). Nasledovali Žilinský kraj (41,2 %), Trnavský kraj (37,5 %), Trenčiansky kraj (37 %), Banskobystrický kraj (36,1 %), Prešovský kraj (34 %) a Košický kraj (25 %). Najnižší podiel obcí, v ktorých nepocítovali nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy sme zistili v Bratislavskom kraji (11,8 %). Poslednú kategóriu tvoria obce, ktoré sa vyjadrili, že v dôsledku polykrízy nedošlo k zmene situácie v oblasti dostupnosti uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou. Najvyšší podiel týchto obcí sme zistili v Bratislavskom kraji (70,6 %). Nasledovali Košický kraj (68,8 %), Prešovský kraj (55 %), Žilinský kraj (54,9 %), Banskobystrický kraj (52,6 %), Trenčiansky kraj (52,2 %), Trnavský kraj (47,5 %) a Nitriansky kraj (41,7 %).

Graf 15 Zmeny dopytu po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy (podľa krajov)

Zdroj: Vlastné spracovanie

Obr. 9 Dopyt po uchádzačoch o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou v dôsledku polykrízy

Zdroj: Vlastné spracovanie

Najčastejšie uvádzanými nedostatkovými kvalifikovanými pracovníkmi boli remeselníci a rôzne robotnícke pracovné pozície (murári, tesári), účtovníci, ekonómovia, vodiči, manažéri, učelia, informatici, odborníci na verejné obstarávanie, zdravotníci a sociálni pracovníci.

Obr. 10 Najčastejšie uvádzaní chýbajúci pracovníci

Zdroj: Vlastné spracovanie

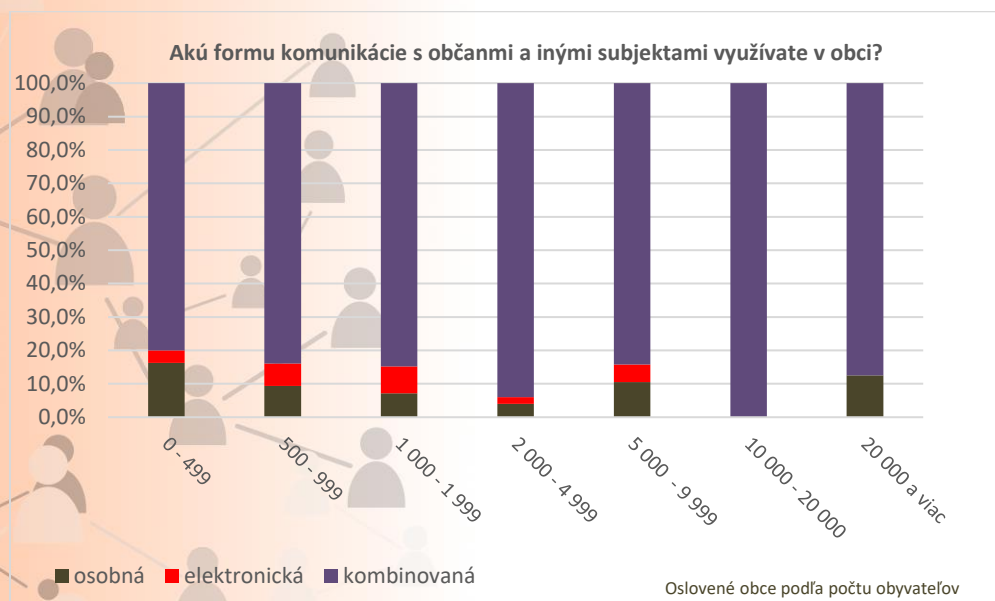
V kontexte zistení týkajúcich sa využívania externých dodávateľov a konzultantov a prijímania nových kvalifikovaných pracovníkov sa núka vysvetlenie, že v mestách pôsobiace úrady zabezpečujúce výkon samosprávy a prenesených kompetencií štátu majú výrazne štruktúrovanú agendu, ktorá si kladie vyššie nároky na nové vedomosti a zručnosti zamestnancov. S tým súvisí vyššia miera ich nespokojnosti s uchádzačmi o zamestnanie z hľadiska ich kvalifikácie v dôsledku polykrízy. To ich zrejme nútilo vo väčšej miere využívať externých dodávateľov a konzultantov. Najmenšie obce majú celkovo problém vysporiadať sa so samosprávnymi úlohami. V extrémnych prípadoch ani starosta nevykonáva svoju funkciu na plný pracovný úväzok, čo núti tieto obce tiež v zvýšenej miere využívať externých dodávateľov a konzultantov, resp. spoliehať sa pri plnení konkrétnych úloh na spoluprácu s väčšími obcami a mestami v rámci spoločných obecných úradov. Väčšie obce sa snažia agendu pokrývať vlastnými zamestnancami, preto aj v ich prípade registrujeme počas polykrízy prijímanie nových zamestnancov a nižšiu mieru využívania externých dodávateľov a konzultantov.

3.3.7 Formy komunikácie obce s občanmi a inými subjektami

Predmetom zisťovania boli aj formy komunikácie obcí s občanmi a inými subjektami. Celkovo jednoznačne dominuje kombinovaná komunikácia, ktorá spočíva vo využívaní osobného kontaktu v kombinácii s elektronickou komunikáciou. Túto formu komunikácie uplatňovalo 84,2 % obcí participujúcich v našom prieskume. Vedenie zamestnancov k elektronickej komunikácii s občanmi a inými subjektami preferuje 5,3 % obcí a miest a výlučne osobnú komunikáciu uplatňuje 10,5 % obcí a miest. Z hľadiska veľkostných kategórií obcí sa najvyššia miera elektronickej komunikácie zistila v obciach od 1 000 do 1 999 obyvateľov (8 %). Vyššiu mieru využívania rýdzo elektronickej komunikácie vykázali aj obce s 500 až 999 obyvateľmi (6,8 %). Nasledovali obce s 5 000 až 9 999 obyvateľmi (5,3 %), obce do 500 obyvateľov (3,8 %) a obce s 2 000 až 4 999 obyvateľmi (2 %). Žiadnu obec vedúcu zamestnancov k elektronickej komunikácii s občanmi a inými subjektami sme nezistili vo veľkostných kategóriách miest od 10 000 do 19 999 obyvateľov a miest s 20 000 a viac obyvateľmi. Výlučne osobnú komunikáciu najviac využívajú najmenšie obce do 500 obyvateľov (16,3 %). Druhou veľkostnou kategóriou v poradí sú mestá s 20 000 a viac obyvateľmi (12,5 %). Nasledujú obce s 5 000 až 9 999 obyvateľmi (10,5 %), obce s 500 až 999 obyvateľmi (9,3 %), obce s 1 000 až 1 999 obyvateľmi (7,1 %), obce s 2000 až 4 999 obyvateľmi (4 %). Vôbec ju nevyužívajú mestá s 10 000 až 19 999 obyvateľmi. Kombinovanú formu komunikácie s občanmi a inými subjektmi využívajú všetky mestá vo veľkostnej kategórii od 10 000 do 19 999 obyvateľov (100 %). Výrazne sa na túto formu spoliehajú aj obce vo

veľkostnej kategórii od 2 000 do 4 999 obyvateľmi (94 %). Nasledujú mestá s 20 000 a viac obyvateľmi (87,5 %), obce 1 000 až 1 999 obyvateľmi (84,8 %), obce s 5 000 až 9 999 obyvateľmi (84,2 %) a obce s 500 až 999 obyvateľmi (83,9 %). Najnižší podiel obcí využívajúci kombinovanú formu komunikácie s občanmi a inými subjektami sme zistili v kategórii najmenších obcí do 500 obyvateľov (79,9 %).

Graf 16 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektami v oslovených obciach a mestách podľa veľkostných kategórií

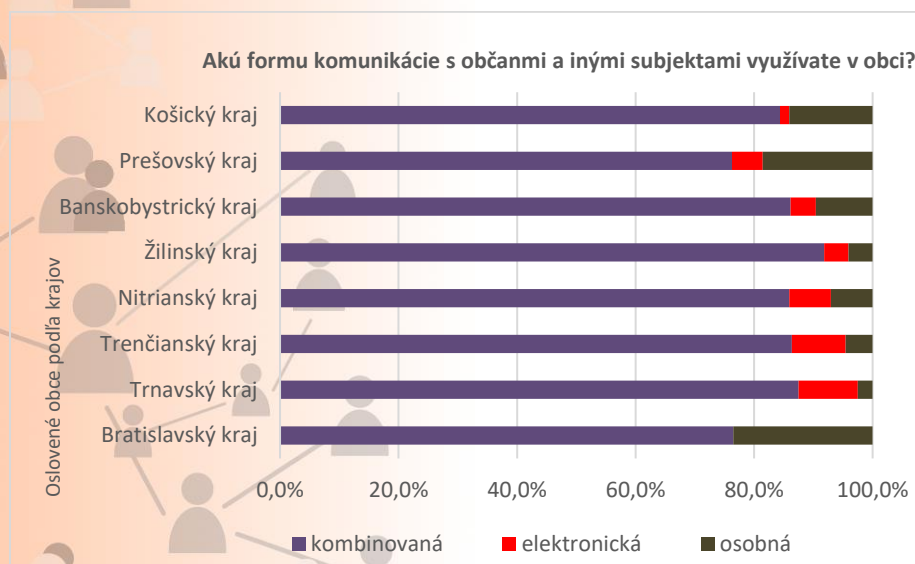

Zdroj: Vlastné spracovanie

Z hľadiska regionálnej diferenciácie podľa samosprávnych krajov sme zistili, že najvyššiu mieru vedenia zamestnancov k elektronickej komunikácii s občanmi a inými subjektami majú obce a mestá v Trnavskom kraji (10 %). Nasleduje Trenčiansky kraj (9,1 %), Nitriansky kraj (7 %), Prešovský kraj (5,2 %), Banskobystrický kraj (4,3 %), Žilinský kraj (4,1 %) a Košický kraj (1,6 %). V Bratislavskom kraji žiadna obec a mesto participujúce na prieskume neuviedlo, že vedie zamestnancov k elektronickej komunikácii s občanmi a inými subjektami. Výlučne osobnú komunikáciu využíva najviac obcí v Bratislavskom kraji (23,5 %). Nasledujú Prešovský kraj (18,6 %), Košický kraj (14,1 %), Banskobystrický kraj (9,6 %), Nitriansky kraj (7 %), Trenčiansky kraj (4,5 %), Žilinský kraj (4,1 %). Najmenší podiel obcí využívajúcich výlučne osobnú komunikáciu s občanmi a inými subjektami sme zistili v Trnavskom kraji (2,5 %). Kombinovanú formu komunikácie s občanmi a inými subjektami najviac využívajú obce v Žilinskom kraji (91,8 %). Nasledujú Trnavský kraj (87,5 %), Trenčiansky kraj (86,4 %), Banskobystrický kraj (86,2 %), Nitriansky kraj (85,9 %), Košický kraj (84,4 %), Bratislavský kraj (76,5 %). V najmenej

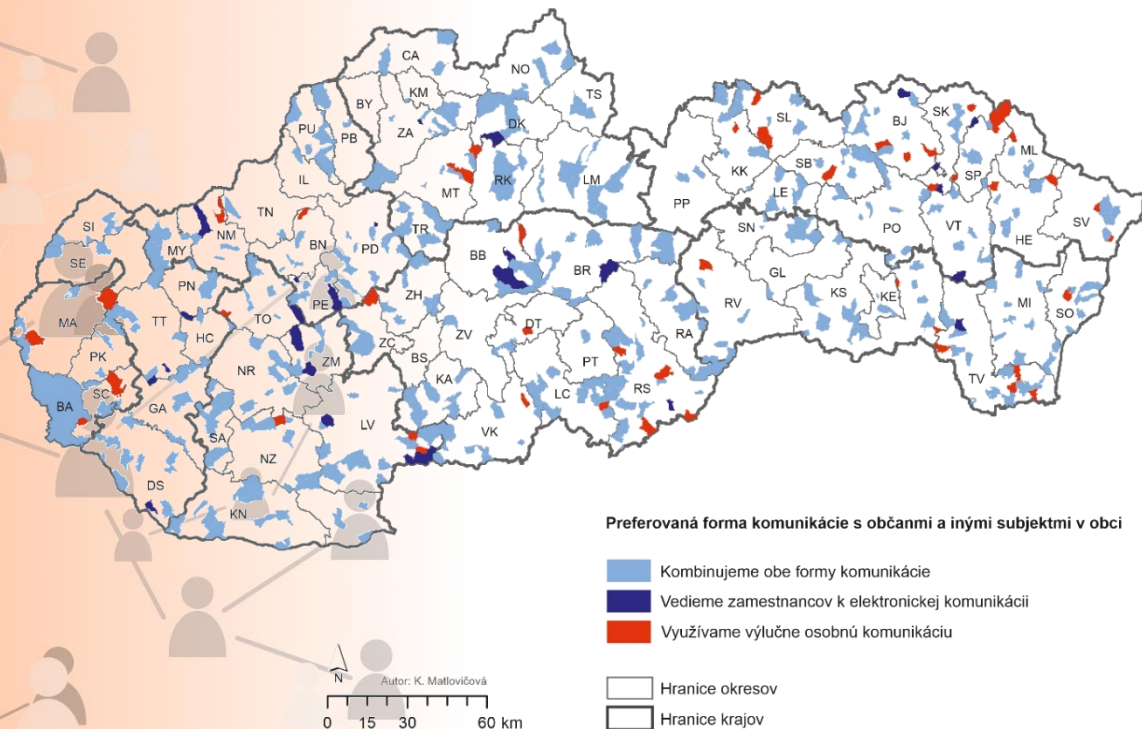
miere využívajú kombinovanú formu komunikácie s občanmi a inými subjektami obce v Prešovskom kraji (76,3 %).

Graf 17 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektami v oslovených obciach a mestách podľa krajov

Zdroj: Vlastné spracovanie

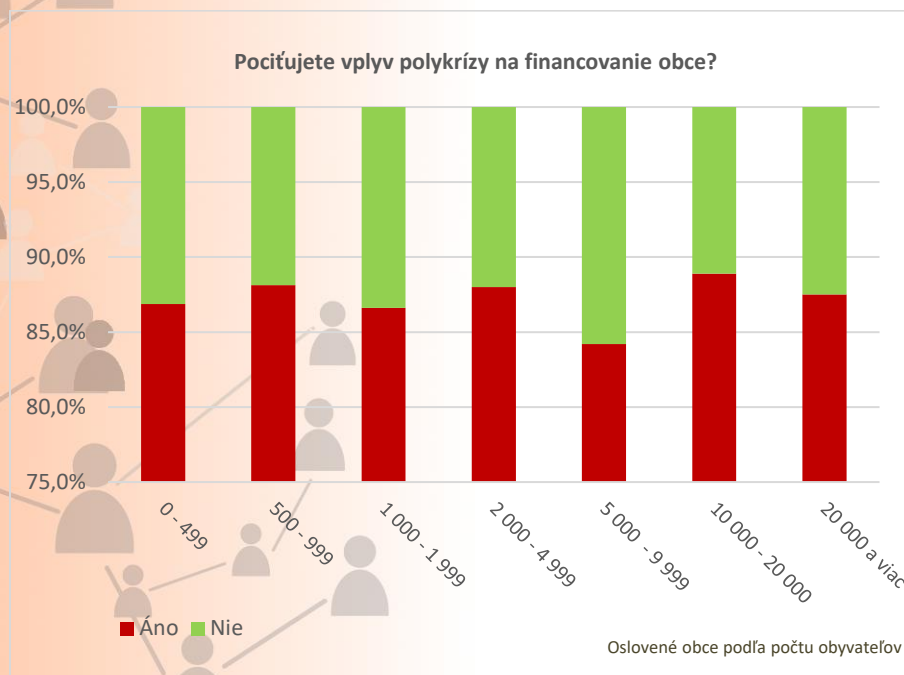
Obr. 11 Preferované formy komunikácie s občanmi a inými subjektmi v oslovených obciach a mestách

Zdroj: Vlastné spracovanie

3.3.8 Vplyv polykrízy na financovanie obcí a miest

Predmetom zisťovania bola aj skutočnosť, či obce participujúce v prieskume pociťujú vplyv polykrízy (pandémia COVID 19, vojna na Ukrajine, energetická kríza) na financovanie obce. Podstatná časť v prieskume participujúcich obcí (87,2 %) pociťovali vplyv polykrízy na svoje financovanie. Diferenciácia miery pociťovania dopadu polykrízy na financovanie nebola výrazne diferencovaná podľa veľkostných kategórií obcí. Najvyššiu mieru dopadu pociťovali mestá s 10 000 až 19 999 obyvateľmi (88,9 %). Nasledovali obce s 500 až 999 obyvateľmi (88,1 %), obce s 2000 až 4999 obyvateľmi (88 %), mestá s 20 000 a viac obyvateľmi (87,5 %), obce do 500 obyvateľov (86,9 %) a obce s 1000 až 1999 obyvateľmi (86,6 %). Najmenej pociťovali vplyv polykrízy na financovanie obce a mestá s 5000 až 9999 obyvateľmi (84,2 %).

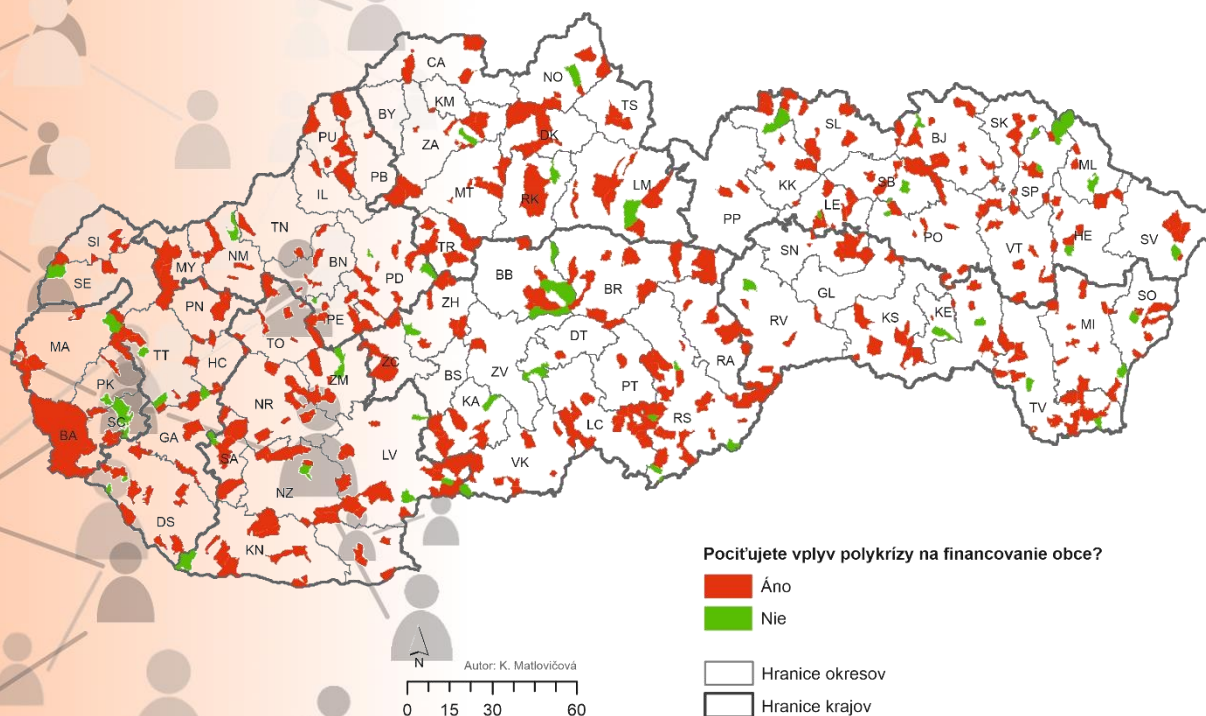
Graf 18 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest

Zdroj: Vlastné spracovanie

Regionálna diferenciácia vnímania dopadu polykrízy na financovanie obcí je tiež relatívne menej výrazná. Najvyšší podiel obcí pocítujúcich dopad polykrízy na financovanie mal Žilinský kraj (91,8 %). Nasledovali Košický kraj (89,1 %), Nitriansky kraj (88,7 %), Trenčiansky kraj (88,6 %), Prešovský kraj (86,6 %), Banskobystrický kraj (86,2 %), Trnavský kraj (82,5 %). Najmenej dopad polykrízy na financovanie obcí pocítovali v Bratislavskom kraji (76,5 %).

Graf 19 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest podľa krajov

Zdroj: Vlastné spracovanie

Obr. 12 Vplyv polykrízy na financovanie oslovených obcí a miest

Zdroj: Vlastné spracovanie

Zhrnutie

- ❖ Bez mála 90% percent obcí pocítlo vplyv kríz na ich financovanie.

- ❖ Podpora podnikateľského prostredia sa zameriava primárne na malé a stredné podniky, v rámci ktorých sa podporujú startupy, vzdelávanie a rodinné podniky.
- ❖ Najdôležitejším nástrojom Organizácií cestovného ruchu pre podporu rozvoja odvetvia je dotácia v rámci zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu.
- ❖ Mestá a obce na Slovensku trápí najmä nedostatočná technická a sociálna infraštruktúra. Existuje však súbor finančných nástrojov, zameraných na podporu investícií do fyzickej infraštruktúry cestovného ruchu (prírodnej, kultúrnej, historickej) tak zo zahraničných a domácich zdrojov, ktoré môžu využiť.
- ❖ Samosprávy bojujú s nedostatkom odborných kapacít na vypracovanie plánov a stratégií.
- ❖ Mestám a obciam pribudli v dôsledku polykrízy mnohé nové agendy, spojené najmä s zabezpečovanom podpory utečencom, potreba nových poznatkov z oblasti analýzy trhu s energiou, potreba nových digitálnych a jazykových kompetencií.
- ❖ Väčšina miest a obcí využíva kombinované spôsoby komunikácie, čiže elektronickú komunikáciu a osobný kontakt.
- ❖ V súvislosti s novými požiadavkami na vedomosti a zručnosti mestá a obce vo väčšine neprijímajú nových zamestnancov. Iba 10% miest a obcí pociťuje nedostatok uchádzačov o zamestnanie s požadovanou kvalifikáciou.
- ❖ Najmä mestá využívajú pre pokrytie potreby nových zručností externých dodávateľov. Dôvodom je skutočnosť, že väčšie obce majú štruktúrované administratívne kapacity s mnohými profesiami, resp. vyšší stupeň špecializácie pri poskytovaní služieb obyvateľom.
- ❖ Mestá a obce sa podporujú svojich zamestnancov v zapájaní do programov rozširujúceho vzdelávania.
- ❖ Samosprávy a podnikateľské subjekty môžu využiť početné nástroje na podporu zamestnanosti, ktorá dokáže slúžiť pre potreby cestovného ruchu. Aktívne opatrenia štátu na trhu práce sú zabezpečované prostredníctvom Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky.

4. NÁVRHOVÁ ČASŤ

Vymenúvanie dôsledkov pandémie covid-19 na odvetvie cestovného ruchu je zvyčajne dlhým zoznamom negatívnych dopadov – najmä ekonomických. Málokedy sa však spomenú aj isté pozitíva, ktoré odvetviu toto zložité obdobie prinieslo. Jedným z dôsledkov dočasnej sociálnej izolácie, ktorú spôsobili opatrenia na zabránenie šírenia infekcie bola „vynútená“ akcelerácia digitálnej transformácie v službách cestovného ruchu. Využívanie digitálnych technológií poskytoval neraz jediný spôsob ako zabezpečiť aspoň obmedzený chod prevádzok.

Pandémia, spolu ďalšími faktormi tak paradoxne prispela v urýchlenu zmien v odvetví, ktoré menia dopyt na trhu práce. V dôsledku digitálnej transformácie budú žiadani zamestnanci, ktorí budú disponovať novými digitálnymi zručnosťami. Podľa OECD (2021) pôjde o dve skupiny: všeobecné, resp. (a) *prenositel'né digitálne zručnosti*, ktoré je možné uplatniť vo viacerých sektoroch národného hospodárstva a (b) *špecifické digitálne zručnosti*, vyžadované odvetviami v cestovnom ruchu. V prvom prípade v rámci prenositeľných digitálnych zručností (a) pôjde o dopyt po projektových a procesných manažéroch, analytikoch a odborníkoch na veľké objemy dát, správcach systémov a vývojároch softvéru a aplikácií, špecialistov na digitálnu transformáciu, na umelú inteligenciu a strojové učenie. V prípade špecifických digitálnych zručností pre odvetvia cestovného ruchu (b) bude narastať dopyt po odborníkoch na digitálny marketing v cestovnom ruchu, manažéroch rozvoja cestovného ruchu a po špecialistoch na nové technológie a inovácie v cestovnom ruchu ako aj po špecialistoch na služby informačných technológií v cestovnom ruchu. (OECD 2021)

Špecifické požiadavky pre trh práce v odvetviach cestovného ruchu sa budú odvíjať v závislosti od konkrétnych zmien, ktoré sa napokon uplatnia v odvetví. Mnohé zo zmien už možno pozorovať aj v slovenskom cestovnom ruchu. Kľúčovým trendom je konektivita, ktorej akceleráciu doslova raketovo rozšírila pandémia. Následne postupné nahrádzanie papierovej a osobnej komunikácie adekvátnym, prípadne jej „vylepšeným“ digitálnym pendantom.

Ako príklad možno uviesť mesto *Valencia - Európske hlavné mesto inteligentného cestovného ruchu v roku 2022*, ktoré realizovalo značné investície do udržateľnosti, dostupnosti a inovácií. Ponuka cestovného ruchu v meste sa postupne transformovala na potreby cestujúcich 4.0. Títo návštevníci uprednostňujú elektronickú komunikáciu, ktorá im umožňuje rýchly a neobmedzený prístup k informáciám (kedykoľvek to potrebujú). Preto vyžadujú bezproblémový a neobmedzený prístup k internetu kdekoľvek na území turistickej destinácie. Návštevníci sa môžu dostať na akékoľvek miesto pomocou QR kódu, čo výrazne znižuje používanie papiera. Taktiež sprievodcovia, mapy a brožúry

o meste sú k dispozícii online, rovnako ako ich turistické informačné agentúry, s ktorými sa možno spojiť prostredníctvom aplikácie (WhatsApp alebo jej ekvivalentu) a živého chatu. Digitálne technológie sa využívajú už od úvodnej fázy – rezervácie pobytu v meste. Pre tieto účely sú k dispozícii možnosti online rezervácie prostredníctvom *Online Travel Agents* (OTA). Jedným z aktuálne najnovších trendov je skúmanie využívania umelej inteligencie pri online komunikácii s návštevníkmi. Veľké investície do digitalizácie cestovného ruchu priniesli mestu očakávané benefity. V roku 2019 dosiahol online obchod s turistickými informáciami vo Valencii obrat 4,5 milióna eur (Valencia ECST, 2022).

Ďalším súvisiacim trendom je maximalizácia využívania digitálneho marketingu s možnosťou personalizácie ponuky, prispôsobenej individuálnym potrebám zákazníkov. Na zvýšenie návštevnosti sa využívajú nástroje umožňujúce optimalizáciu vyhľadávania, tzv. SEO (*Search Engine Optimization*), ktoré dokážu zabezpečiť, aby sa webová stránka destinácie ocitla v čo možno najväčšom počte výsledkov vyhľadávania u potenciálnych zákazníkov.

Predpokladá sa, že do roku 2026 bude 74 % celkových príjmov generovaných prostredníctvom online predaja (Smart Destination, 2022). Digitalizácia turistickej ponuky destinácie pomôže potenciálnym návštevníkom objaviť destináciu. Turisti 4.0 budú čoraz viac preferovať cestovanie naľahko s menším množstvom batožiny (čo bude pre nich predstavovať spôsob, ako podporiť hostiteľskú komunitu, pretože potrebné veci si kúpia na mieste). Pri cestovaní sa spoliehajú na mobilný telefón, ktorý im slúži nielen ako nástroj všestrannej komunikácie, ale vďaka neustále sa rozširujúcej ponuke najrozmanitejších aplikácií aj ako všestranný pomocník (napr. ako mobilná peňaženka⁵, tlmočník do iných jazykov, knižnica, televízia a pod.). Preto je nevyhnutné venovať maximálnu pozornosť prezentácii destinácie v online priestore. V každom prípade, už dnes určite platí, že turistická destinácia, ktorá nie je online, neexistuje. Sprístupnením informácií o ponuke atrakcií a zážitkov vrátane služieb (ubytovacích, gastro a pod.) online, sa zvyšuje viditeľnosť miestnych podnikov, čím sa stimuluje u potenciálnych návštevníkov záujem navštíviť destináciu (pre miestnu samosprávu sa zvyšuje objem príjmov z miestnych daní a poplatkov do rozpočtu). Pre dosiahnutie konkurencieschopnosti v publicite je nutné okrem webovej stránky, zabezpečiť komunikáciu prostredníctvom sociálnych sietí, zväziť využívanie *User Generated Content* (UGC – ide o rôzne formy príspevkov užívateľov internetu k tvorbe obsahu webových stránok) na svojich stránkach a v kampaniach (napríklad spolupracou s blogermi, či miestnymi dobrovoľníkmi) a spolupracu s influencermi. V rámci zverejňovaného obsahu je možné využiť *blogy*, *moblogy* (blogové príspevky

⁵ Čoraz častejšie sa budú využívať biometrické platobné metódy

zverejňované prostredníctvom mobilného zariadenia), *vlogy* (Video blogy), najrozmanitejšie zdieľanie videí a fotografií, tvorba obsahu v rámci diskusných fór, klubov a skupín (*message boards* - verejné elektronické fórum), hodnotiace stránky (*rating sites* - recenzie hotelov, reštaurácií a ostatných služieb spojených s cestovným ruchom) a mnohé ďalšie.

Špecifickou kategóriou turistov 4.0 potenciálne zaujímavou pre slovenský cestovný ruch sú tzv. *digitálni nomádi*. Ide o veľmi flexibilných pracovníkov, ktorí môžu vykonávať svoju prácu kdekoľvek (na diaľku), kde majú bezproblémový prístup k internetu. Pre svoju prácu vyhľadávajú rôzne destinácie (nezriedka aj odľahlé, v príjemnom prírodnom prostredí, v závislosti od osobných preferencií), ktoré im poskytnú pokoj pre prácu. Takéto „putovanie“ predstavuje čoraz populárnejší spôsob života a umožňuje vysokú mieru flexibility nastavenia pracovného času. Neraz sa hranice medzi pracovným a súkromným životom stierajú. Podľa odhadov Wyse Travel Confederation (2023) narástol v dôsledku pandémie celosvetovo počet digitálnych nomádov z 7,5 milióna v roku 2017 na 35 miliónov v roku 2022. *Workation* (*work + vacation*) alebo kombinácia práce a dovolenky je aktuálne považovaná za celosvetový trend s rastúcou tendenciou, na ktorý je potrebné pripraviť sa aj na Slovensku.

Príklad zo Švajčiarska

Pre odľahlé švajčiarske horské regióny, ktoré trpia *odlivom mladých ľudí*, starnutím obyvateľstva, štrukturálnymi hospodárskymi zmenami a pod. sa stala *digitalizácia* riešením ako zvýšiť atraktivitu týchto území pre obyvateľov a zmierniť nepriaznivú situáciu (Medaglia, Petitta, 2014 a Bürgin, Mayer, 2020 in Bürgin a kol. 2021). Začali tým, že v problémových oblastiach vybudovali kvalitné vysokorychlostné pripojenie na internet. Švajčiarsko sa tak zaradilo medzi krajiny s najlepšie vybudovanou sieťou internetu a to aj v periférnych vidieckych a v horských regiónoch (Joiner, 2018 in Bürgin a kol. 2021). Záujem o mobilnú flexibilnú prácu v krajine tak začal prudko narastať. Podľa Weichbrodt a kol. (2020 in Bürgin a kol. 2021) v roku 2020 pracovalo vo Švajčiarsku približne 48% všetkých zamestnancov (2,4 milióna) mobilne. Dokonca prieskum FlexWork Study (2022) realizovaný v auguste 2022 ukázal, že 15% pracovníkov v krajine považuje mobilnú flexibilnú prácu za nevyhnutnú podmienku pri hľadaní zamestnania. Je to až trikrát viac ako v roku 2016. V porovnaní s ostatnými európskymi krajinami tak má Švajčiarsko jeden z najvyšších podielov pracovných miest, ktoré možno vykonávať na diaľku (OECD, 2020 in Bürgin a kol. 2021).

Menia sa aj trendy v oblasti *business travel* (služobných ciest). Tradičný spôsob sa postupne mení na hybridný označovaný ako *bleisure travel* (*business + leisure = bleisuer*). Ide o cesty pri ktorých

manažéri firiem pridávajú k pracovným cestám navyše víkendy alebo dokonca týždne a umožňujú zamestnancom, aby cestovali aj s partnerom alebo s celou rodinou.

Napokon sa v rámci vynárajúcich trendov zmienime ešte o *metaverse*, ktorý podľa všetkého prinesie revolúciu v cestovnom ruchu vďaka zblížovaniu fyzického a digitálneho sveta. Používateľom umožní prirodzenú interakciu medzi fyzickým a digitálnym (virtuálnym prostredím). Momentálne ide o koncept, takže detaily o tom, ako konkrétne táto prevratná technológia zmení správanie spotrebiteľov a postupy riadenia, sú zatiaľ obmedzené. Podľa Buhalisa (2023) však rýchly rozvoj smartfónov a mobilného obchodovania demonštruje jeho potenciál pre disruptívne inovácie v cestovnom ruchu. Digitálne imerzívne prostredie umožní návštevníkom napríklad „cestovať v čase“ a virtuálne zažiť minulosť v prítomnosti alebo navštíviť miesta na Zemi ale aj mimo nej, ktoré sú pre bežných ľudí nedostupné, resp. ťažko dostupné. Interaktívna virtuálna návšteva destinácií bude ďalej využívaná ako komunikačný nástroj, ktorý umožní potenciálnym návštevníkom získať všetky potrebné informácie o cieľových miestach a optimalizovať výber vhodnej destinácie podľa individuálnych preferencií. Čím budú trojrozmerné simulácie vyspelejšie, tým presvedčivejší virtuálny zážitok budú schopné sprostredkovať a doplniť tak reálny zážitok z destinácie (Buhalis 2023). Virtuálna realita (VR - *virtual reality*), rovnako ako rozšírená realita (XR - *extended reality*), zmiešaná realita (MR - *mixed reality*) a doplnená realita (AR- *augmented reality*) sa tak stanú nástrojmi podpory cestovného ruchu vo všetkých jeho fázach realizácie – pred vycestovaním (ako nástroj pomáhajúci optimalizovať výber cieľa cesty), tak počas pobytu (umožňujúci maximalizovať zážitok počas pobytu, resp. jeho vylepšenie) ako aj po skončení cesty (umožňujúci návrat k spomienkam, predĺženie zážitku z pobytu a šírenie referencií pre ďalších potenciálnych návštevníkov). To všetko ovplyvní inscenovanie turistických zážitkov a správanie spotrebiteľov, čo povedie k vývoju marketingových a prevádzkových stratégií, a vyššej aktivity v oblasti cestovania a cestovného ruchu, pretože ľudia, ktorí zažijú destinácie a aktivity cestovného ruchu virtuálne budú motivovaní k ich fyzickej návšteve (Buhalis 2023).

4.1 Finančné nástroje pre využitie na trhu práce v cestovnom ruchu

Nástroje využiteľné organizáciami cestovného ruchu

85

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Hlavným nástrojom organizácií cestovného ruchu je už spomínaný príspevok od MD SR na základe dotácie podľa paragrafu 29 zákon č. 91/2010 z. z. o podpore cestovného ruchu. Dotáciu poskytuje ministerstvo oblastnej organizácii vo výške súhrnnej hodnoty vybraných členských príspevkov v predchádzajúcom rozpočtovom roku, maximálne však do výšky 90 % vybratej dane za ubytovanie u všetkých členských obcí v predchádzajúcom rozpočtovom roku. Zároveň ministerstvo poskytuje krajskej organizácii dotáciu vo výške členského príspevku vyššieho územného celku v predchádzajúcom roku, maximálne do výšky 10 % z vybratej dane za ubytovanie všetkých členských obcí oblastných organizácií, ktoré sú členmi krajskej organizácie.

Dotáciu je možné využiť na nasledujúce aktivity:

- a) marketing a propagáciu, najmä na účasť na veľtrhoch, výstavách, prezentáciách, tvorbu webového sídla, tvorbu loga organizácie cestovného ruchu, elektronický marketing, tvorbu zľavových produktov, tvorbu propagačných a informačných tlačovín okrem knižných publikácií,
- b) činnosť turistického informačného centra zriadeného organizáciou cestovného ruchu okrem nákladov na mzdy,
- c) tvorbu a prevádzku rezervačného systému,
- d) tvorbu a podporu udržateľných produktov cestovného ruchu,
- e) podporu atraktivít danej lokality tak, aby sa stali súčasťou stálej ponuky v cestovnom ruchu,
- f) infraštruktúru cestovného ruchu okrem výstavby zariadení určených na ubytovanie,
- g) zabezpečenie strategických, koncepčných a analytických materiálov a dokumentov, štatistík a prieskumov,
- h) zavedenie a udržiavanie hodnotiaceho systému kvality služieb,
- i) vzdelávacie aktivity zamerané na skvalitnenie a rozvoj destinácie a cestovného ruchu v nej.

Z hľadiska rozširovania kompetencií je najdôležitejšou aktivitou posledná menovaná. Pre mestá a obce má však významný prínos podpora činnosti informačných centier, tvorba, podpora udržateľných produktov a podpora atraktivít a podpora infraštruktúry cestovného ruchu.

Nástroje využiteľné samosprávami

Pre samosprávy existuje v súčasnej dobe viacero finančných nástrojov, ktoré sa zameriavajú na podporu infraštruktúry, využiteľnej v rámci aktív cestovného ruchu a priamo alebo nepriamo

podporujú zamestnanosť v odvetví. Ich primárny charakter sa však zameriava na financovanie miest, zvyšovanie kompetencií zamestnancov alebo podporu zamestnanosti, ale na podporu aktív, ktoré budú slúžiť ako lákadlo pre domácich i zahraničných návštevníkov. Vďaka následne zvýšenému dopytu po danej destinácii vytvorí „neviditeľná ruka trhu“ priestor pre vytváranie nových pracovných miest, podporu konkurencie a tým aj rast kvality služieb.

Hoci sa táto analýza zameriava primárne na nástroje zamestnanosti, mestá a obce nehrajú zásadnú úlohu priamo v podpore tvorby nových miest a zvyšovaní kvality zamestnancov, keďže im to nedovoľujú zverené kompetencie. Zároveň vo väčšine prípadov zamestnávajú veľmi nízky počet zamestnancov, aby z nich časť alokovala na služby cestovného ruchu. Ich úloha spočíva v podpore verejných statkov, prírodných, kultúrnych a historických, ktoré stimulujú dopyt po danej destinácii. A tým nepriamo napomáhajú práve v podpore zamestnanosti v odvetví. Kde totiž existuje dopyt, vytvorí sa skôr či neskôr aj ponuka.

- Program Slovensko
 - Program Slovensko je základným Operačným programom pre čerpanie prostriedkov z Európskych štrukturálnych a investičných fondov v rámci programového obdobia 2021 – 2027. Zahŕňa viacero oblastí, pričom jednou z nich, uvedenou v Opatreniach 5.1.5 a 5.2.5 sú „Investície do kultúrneho a prírodného dedičstva, miestnej a regionálnej kultúry, manažmentu, služieb a infraštruktúry podporujúcich komunitný rozvoj a udržateľný cestovný ruch“. Za všetky oprávnené aktivity možno spomenúť najmä digitalizáciu aktív cestovného ruchu, rekonštrukciu kultúrnych a prírodných atraktivít, budovanie doplnkovej infraštruktúry.
- Plán obnovy a odolnosti
 - Plán obnovy a odolnosti je reakciou Európskej únie na následky pandémie ochorenia COVID-19 na hospodárstvo členských krajín. Prináša možnosť investície zdrojov spolu s povinnosťou zavádzania reforiem. V rámci podpory cestovného ruchu je dôležitá hlavne možnosť znižovania energetickej náročnosti historických budov a výstavby cyklistických trás. Oboje poskytuje priestor pre zvyšovanie úrovne infraštruktúry pre turistov.
- Programy cezhraničnej spolupráce
 - Programy cezhraničnej spolupráce slúžia na prepájanie partnerov z dvoch alebo viacerých susediacich krajín, spolu s podporou investičných i neinvestičných projektov. Investičné projekty umožňujú v oblasti cestovného ruchu rekonštrukciu a modernizáciu atraktivít

a taktiež budovanie cyklotrás. Neinvestičné projekty zase umožňujú realizovať spoločné podujatia, výstavy a iné kultúrne a vzdelávacie aktivity. Podmienkou je účasť partnerov zo všetkých zapojených krajín.

- Švajčiarsky a Nórsky finančný mechanizmus
 - Finančné mechanizmy Švajčiarska a Nórska sú špecifickými fondami, ktoré vznikli na základe umožnenia týmto nečlenským krajinám byť súčasťou voľného pohybu ľudí, tovarov a služieb v rámci Európskej únie. Rovnako, ako predchádzajúce zdroje poskytujú investičné prostriedky určené k rekonštrukcii a modernizácii verejných aktív cestovného ruchu.
- Dotačný mechanizmus Ministerstva kultúry Slovenskej republiky
 - Obnov si svoj dom je finančný nástroj z rozpočtovej kapitoly Ministerstva kultúry Slovenskej republiky (ďalej iba „MK SR“), ktorý prideluje nižší obnos prostriedkov, rádovo v desiatkach tisíc, na obnovu Národných kultúrnych pamiatok.
 - Kultúra znevýhodnených skupín je finančný nástroj z rozpočtovej kapitoly Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, prostredníctvom ktorého je možné získať dotácie napr. na fyzickú debarierizáciu kultúrnej infraštruktúry, pričom oprávneným žiadateľom sú samosprávy, resp. organizácie v ich zriaďovateľskej alebo zakladateľskej pôsobnosti.
- Zapojenie nezamestnaných do obnovy kultúrneho dedičstva
 - Projekt funguje od roku 2011, pričom do roku 2020 kombinoval projekt dotačné zdroje MK SR a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, ktoré refundovalo mzdu a odvody zapojených nezamestnaných. V roku 2022 spustili MK SR a Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky Národný projekt, ktorý sa zameria pri obnove hradov na podporu zamestnanosti ľudí z málo rozvinutých regiónov. Tí museli tvoriť 60 percent zamestnancov, obnovovali sa tiež historické pamiatky v katastri obcí zaradených do Atlasu rómskych komunít.

Nástroje využiteľné podnikateľmi

Nástrojov zameraných na podnikateľské subjekty priamo v odvetví cestovného ruchu nie je mnoho. V drvinej sa jedná o opatrenia pre všetky podnikateľské subjekty zároveň. Dôvodom je jednak snaha o rovnoprávny prístup k všetkým odvetviam hospodárstva a zároveň problematika takzvanej štátnej pomoci. Existujúce podporné programy, najmä z dielne Ministerstva hospodárstva Slovenskej republiky a jeho podriadených organizácií sa zameriava na malé a stredné podniky. Keďže bez mála

celé podnikateľské prostredie v odvetví cestovného ruchu tvoria MSP, je táto pomoc veľmi využiteľná.

Medzi predmetné nástroje spadá:

- Podpora Startupov
 - Schéma MH SR sa orientuje na podporu začínajúcich podnikateľov počas počiatočnej fázy podnikania, ktoré sú spojené s mnohými prekážkami a komplikáciami. Cieľom je súčasne motivovať začínajúcich podnikateľov, osobitne mladých ľudí a absolventov škôl, pre vstup do podnikania a komercializáciu ich nápadov s komerčným potenciálom.
- Podpora podnikateľského vzdelávania
 - Podpora podnikateľov a ich vzdelávania prostredníctvom vzdelávacích kurzov, exkurzií u iných podnikateľov a domácich a zahraničných tréningových programov.
- Podpora rodinného podnikania
 - Investície zamerané na podporu rodinného podnikania formou odborného podnikania a internacionalizácie (účasť na domácich a zahraničných výstavách, veľtrhoch a kooperačných podujatiach).

4.2 Návrhy nových finančných nástrojov

Úvery pre samosprávy z Environmentálneho fondu pre rozvoj prírodného turizmu

Environmentálny fond v súčasnej dobe poskytuje v súlade so zákonom č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde samosprávam nízko úročené úvery so sadzbou 0,1% p. a. na 3 až 20 rokov. Výhodou takého to úveru je, že záväzky z neho plynúce sa nezapočítavajú do celkovej sumy dlhu obcí.

V súčasnosti na financovanie oprávnené nasledujúce oblasti:

- Ochrana a využívanie vôd
- Projekty zvyšovania energetickej efektívnosti budov vo vlastníctve samospráv
- Projekty zvyšovania energetickej efektívnosti infraštruktúry, okrem budov
- Rozvoj odpadového a obehového hospodárstva
- Revitalizácia a výstavba parkov
- Dopravné zariadenia
- Uzatváranie skládok odpadov

Predmetom návrhu je rozšírenie oblasti podpory o oblasť „Revitalizácia a budovanie aktív zeleného a prírodného turizmu“, kde by spadali najmä náučné chodníky, oddychové zóny, priestranstvá

v prírode a v okolí vodných plôch a podobne. Zaradením prírodných aktív cestovného ruchu do regionálnej ponuky prehĺbuje vzťah človeka s prírodou a napomáha aktívnejšej environmentálnej ochrane. Zároveň sa týmto spôsobom zvýši počet návštevníkov v destinácii, ako aj počet zamestnancov a príjmy samospráv.

Úvery pre samosprávy z Fondu na podporu umenia, resp. iného fondu, pre podporu kultúrneho a historického turizmu

Inšpiráciou z predošlého bodu by bol vytvorený nástroj nízko úročených návratných úverov, zameraných na oblasť infraštruktúry kultúrneho a historického cestovného ruchu. Samosprávy by boli oprávnené čerpať dané prostriedky na výstavbu a revitalizáciu tej infraštruktúry, ktorá by slúžila primárne na tvorbu kultúrnych podujatí, alebo by mala kultúrny a historický charakter, využiteľný v rámci aktivít cestovného ruchu. Oblasťami podpory by boli nasledovné aktivity:

- Výstavba, budovanie a modernizácia múzeí, galérií a pamätných izieb a rozširovanie ich zbierkového fondu
- Výstavba, budovanie a modernizácia infraštruktúry, zameranej na tvorbu kultúrnych podujatí
- Rekonštrukcia kultúrno historických pamiatok

Vytvorenie tohto nástroja by samosprávam umožnilo rozšíriť ponuku aktív cestovného ruchu, podporiť podnikateľské aktivity a zamestnanosť v regióne a zároveň zvýšiť vlastné príjmy z daní a poplatkov. Nezanedbateľným prínosom je rovnako aj vytvorenie vzťahu s lokálnou kultúrou a históriou, a to primárne u domácich návštevníkov a podnietenie opakovaných návštev.

Rozšírenie možnosti výberu miestnej dane

V súlade so zákonom č. 582/2004 Z. z o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady majú obce v súčasnosti možnosť vyberať osem druhov miestnej dane.

Konkrétne sa jedná o:

- daň z nehnuteľností,
- daň za psa,
- daň za užívanie verejného priestranstva,
- daň za ubytovanie,
- daň za predajné automaty,
- daň za nevýherné hracie prístroje,

- daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta,
- daň za jadrové zariadenie.

Z hľadiska rozvoja cestovného ruchu je pre obec dôležitá iba daň za ubytovanie a čiastočne daň za užívanie verejného priestranstva (v prípade tvorby kultúrnych podujatí). Ako však bolo uvedené vyššie, príjmy z týchto daní nie sú pre obce natoľko relevantné, aby ich motivovali k intenzívnejšej podpore aktív cestovného ruchu. Čiastočnou pomocou by v tejto oblasti mohlo byť rozšírenie spektra miestnych daní o iné aktivity, spojené práve s turizmom.

Prvou možnosťou nie je ani tak rozšírenie daňových možností obce, ako zrovnoprávnenie výberu miestnej dane od všetkých typov subjektov, poskytujúcich prechodné ubytovanie. Súčasná prax nám totižto ukazuje, že niektoré druhy ubytovania, ako napríklad apartmánové ubytovanie, zdieľané ubytovanie (napr. AirBnB), či ubytovanie na súkromných chatách nepodlieha výberu miestnej dane, keďže nie sú vedené, ako oficiálne ubytovacie kapacity. Tento problém by mohol byť vytvorený vytvorením inštitútu krátkodobého ubytovania v cestovnom ruchu, kde by mali všetci ubytujúci povinnosť uzatvoriť s ubytovaným tzv. zmluvu o krátkodobom ubytovaní v cestovnom ruchu. Na základe tejto zmluvy by bol zároveň povinný odvieť daň za ubytovanie.

Druhou možnosťou intenzifikácie výnosov z cestovného ruchu pre mestá a obce je zavedenie dane zo vstupného. Mestá a obce by všeobecne záväzným nariadením mohli ustanoviť daň z každého zaplateného vstupného na atrakcie, nachádzajúce sa na ich území. Či už by sa jednalo o atrakcie kultúrneho (múzeá, galérie, podujatia), historického (hrady, zámky, kaštiele) alebo prírodného (pláže, národné parky) charakteru, obec by mala právo vyrubiť daň do výšky 5% ceny vstupného. Zavedenie predmetnej dane je v kontexte fungovania samospráv viac ako logické, keďže turisti a jednoduchý návštevníci rovnako využívajú a opotrebovávajú jej infraštruktúru a prinášajú jej vyššie náklady (napr. tvorba odpadu, sociálne zariadenia a podobne). Obce tak budú viac motivované podporovať aktivity cestovného ruchu na svojom území a investovať väčšie množstvo prostriedkov do potrebnej infraštruktúry. Týmto spôsobom zároveň dôjde k podpore podnikateľských aktivít na ich území a zvýšení zamestnanosti v odvetví.

Schéma minimálnej pomoci pre podnikateľov v odvetví cestovného ruchu

Rozvoj aktivít cestovného ruchu, zvýšenie množstva zamestnancov v odvetví, zvýšenie ich kvalifikácie a rozvoj územia sa prirodzene nezaobíde bez účasti podnikateľských subjektov, pretože práve oni sú

hlavným nositeľom zamestnanosti a produkcie. Podpora podnikateľskej činnosti tak nevyhnutne napomôže rozvoju regiónu a zvýšeniu počtu pracovníkov v odvetví. Finančná pomoc zo strany samospráv pre podnikateľské osoby bez ohľadu na ich vlastníctvo alebo právnu formu sa v podmienkach Európskej únie riadi podmienkami Štátnej pomoci, vyplývajúcich z článku 107 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Na území Slovenskej republiky je táto oblasť ošetrená zákonom č. 358/2015 Z. z. o úprave niektorých vzťahov v oblasti štátnej pomoci a minimálnej pomoci. Legislatívna úprava dovoľuje podporiť podnikateľské subjekty sumou do 200 000 v rozmedzí troch fiškálnych rokov v rámci takzvanej Schémy minimálnej pomoci („de minimis“).

Toto opatrenie by vytváralo priestor pre mestá a obce, ako účinne podporiť fungovanie podnikateľských subjektov na svojom území. Prvým krokom je vytvorenie takzvanej Schémy minimálnej pomoci Ministerstvom dopravy SR, ktoré by vystupovalo ako Poskytovateľ pomoci. Následne by obec alebo mesto, ktoré by chceli podporiť podnikateľské aktivity v cestovnom ruchu požiadali MD SR o vytvorenie Výzvy pre ich potreby, kde by daná samospráva vystupovala ako Vykonávateľ schémy a mohla by zo svojho rozpočtu podporiť konkrétne rozvojové aktivity. Medzi nich by spadala diverzifikácia podnikateľských činností, zavedenie moderných technológií a automatizácia produkčného procesu a v neposlednom rade vzdelávanie zamestnancov.

Samosprávy by takýmto spôsobom mohli priamo podporiť rozvoj aktivít cestovného ruchu na svojom území, zlepšovať ponuku služieb a ich kvalitu a taktiež zvyšovať kvalifikáciu zamestnancov. Každé investované euro by sa následne multiplikačným charakterom odvetvia prenieslo do podpory zamestnanosti a produkcie iných odvetví, rozvoju územia a vyšších výnosov z daní a poplatkov.

Novelizácia zákona č. 91/2010 Z. z o podpore cestovného ruchu

Novelizácia zákona č. 91/2010 Z. z o podpore cestovného ruchu je založená na dvoch opatreniach. Prvým je úprava dotačného mechanizmu, kde by aktivite spojenej so vzdelávaním bola udelená dvojnásobná čiastka. Každá OCR, ktorá by časť príspevku využila na aktivitu „*vzdelávacie aktivity zamerané na skvalitnenie a rozvoj destinácie a cestovného ruchu v nej*“ by bola táto časť zdvojnásobená. Organizácie by týmto spôsobom boli motivované vytvárať vzdelávacie aktivity vo väčšom rozsahu pre skvalitnenie služieb v regióne.

Druhým opatrením je umožnenie členstva v Oblastnej organizácii cestovného ruchu pre tie podnikateľské subjekty, ktoré sídlia v obci, ktorá nie je členom žiadnej organizácie. V súčasnej dobe majú podľa § 21 právo na vstup do organizácie oba tie fyzické alebo právnické osoby, ktoré fungujú

na území členskej obce. Rozšírením tejto možnosti aj na subjekty z nečlenských obcí sa výrazne zvýši výška vybraných členských príspevkov, ktoré sú jedným z parametrov výpočtu dotácie, a tým pádom aj výška príspevku zo strany MD SR. Vďaka tomu možno dosiahnuť intenzívnejší rozvoj územia, podporu zamestnanosti v cestovnom ruchu a väčšiu ochotu samospráv participovať na jeho budovaní.

4.3 Návrhy nových vzdelávacích nástrojov

4.3.1 Flexibilné formy poskytovania celoživotného a vysokoškolského vzdelávania

V Európe a na celom svete sa rýchlo rozvíjajú kratšie formy vzdelávacích príležitostí ako tradičné kvalifikácie, ako napríklad mikroosvedčenia (angl. *micro-credentials*). Tieto príležitosti sprístupňuje široká škála verejných a súkromných poskytovateľov v reakcii na dopyt po flexibilnejších formách vzdelávania a odbornej prípravy zameraných na študenta. Majú tiež potenciál ponúknuť možnosti vzdelávania a odbornej prípravy širšiemu okruhu učiacich sa vrátane znevýhodnených a zraniteľných skupín. Ich základným cieľom je:

- a) umožniť jednotlivcom získavať, aktualizovať a zlepšovať vedomosti, zručnosti a kompetencie, ktoré potrebujú na to, aby sa im darilo na rozvíjajúcom sa trhu práce a v spoločnosti, aby mohli plne využívať výhody sociálne spravodlivej obnovy a spravodlivého prechodu na ekologické a digitálne hospodárstvo a aby boli lepšie vybavení na riešenie súčasných a budúcich výziev,
- b) podporovať pripravenosť poskytovateľov mikroosvedčení na zvýšenie kvality, transparentnosti a flexibility ich vzdelávacej ponuky s cieľom umožniť jednotlivcom vytvárať individuálne vzdelávacie a kariérne dráhy,
- c) podporovať inkluzívnosť, prístup a rovnaké príležitosti a prispievať k dosiahnutiu odolnosti, sociálnej spravodlivosti a prosperity pre všetkých v kontexte demografických zmien a vo všetkých fázach hospodárskych cyklov (Odporúčanie Rady EÚ...2022, s. 14).

Rada Európskej únie (EÚ) prijala 16. júna 2022 odporúčanie o európskom prístupe k mikroosvedčeniam (mikrocertifikátom) pre celoživotné vzdelávanie a zamestnateľnosť. Cieľom odporúčania je podporiť rozvoj, zavádzanie a uznávanie mikroosvedčení v inštitúciách, podnikoch, odvetviach a na cezhraničnej úrovni (European Commission 2023).

V odporúčaní sa zavádza definícia mikroosvedčenia, ktorým je *“záznam o vzdelávacích výstupoch, ktoré vzdelávajúca sa osoba získala na základe malého objemu vzdelávania. Tieto vzdelávacie výstupy*

sa posúdia na základe transparentných a jasne vymedzených kritérií. Účelom vzdelávacích skúseností vedúcich k získaniu mikroosvedčení je poskytnúť vzdelávajúcej sa osobe osobitné vedomosti, zručnosti a kompetencie, ktoré zodpovedajú spoločenským, osobným či kultúrnym potrebám alebo potrebám trhu práce. Mikroosvedčenia vlastní vzdelávajúca sa osoba, je možné ich sprístupňovať a sú prenosné. Môžu byť samostatné alebo sa môžu kombinovať do certifikátov vyššej úrovne. Opierajú sa o zabezpečenie kvality v súlade s dohodnutými normami v príslušnom sektore alebo oblasti činnosti“ (Odporúčanie Rady EÚ...2022, s. 14).

Mikroosvedčenia sa majú použiť na doplnenie a vylepšenie ekosystémov vzdelávania, odbornej prípravy, celoživotného vzdelávania a zamestnateľnosti. Opatrenia uvedené v tomto odporúčaní sú zamerané na posilnenie príležitostí na vzdelávanie a zamestnateľnosť bez toho, aby boli narušené systémy počiatočného a vysokoškolského vzdelávania, odborného vzdelávania a prípravy (OVP) a bez toho, aby sa oslabili a nahradili existujúce kvalifikácie a tituly (Odporúčanie Rady EÚ...2022, s 14).

Poskytovateľmi mikroosvedčení sú inštitúcie a organizácie vzdelávania a odbornej prípravy, sociálni partneri (t. j. organizácie zastupujúce pracovníkov a zamestnávateľov), zamestnávatelia a predstavitelia odvetvia, organizácie občianskej spoločnosti, verejné služby zamestnanosti (VSZ) a regionálne a vnútroštátne orgány, ako aj ďalšie subjekty, ktoré vytvárajú, poskytujú a vydávajú mikroosvedčenia na účely formálneho a neformálneho vzdelávania a informálneho učenia sa (Odporúčanie Rady EÚ...2022, s. 15).

V odporúčaní sa konštatuje, že význam, vytváranie a aktualizácia mikroosvedčení závisí od spolupráce a súčinnosti medzi regionálnymi a vnútroštátnymi orgánmi a organizáciami vzdelávania a odbornej prípravy a sektorového a medziodvetvového sociálneho dialógu, do ktorého majú byť zapojené organizácie, ktoré zastupujú pracovníkov a zamestnávateľov zo súkromného aj verejného sektora, malé a stredné podniky (MSP) a odborníci a riadiaci pracovníci (Odporúčanie Rady EÚ...2022, s.13).

Členské štáty EÚ majú do konca roka 2023 reagovať na podnety odporúčania Rady zo 16. júna 2022. Slovensko sa začalo venovať problematike mikroosvedčení už s určitým predstihom. V novembri 2021 prijala vláda SR Stratégiu celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021- 2030, v ktorej sa v časti 1.6. „Zvyšovanie flexibility kvalifikačného systému menšími kvalifikáciami a mikrokvalifikáciami (mikrocertifikátmi)“ identifikuje potreba „zohľadňovať aj malé zmeny v pracovnej spôsobilosti, dokonca aj nadobudnutie alebo rozvinutie len jedinej konkrétnej zručnosti, ak ide o pre trh relevantnú potrebu“. (Stratégia celoživotného....2021, s. 36). Na základe tejto stratégie začalo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR pripravovať nový zákon o celoživotnom vzdelávaní, v ktorom sa

rieši zvýšenie flexibility vzdelávania a kvalifikačného systému. Okrem toho pristúpilo ministerstvo aj k príprave novely zákona o vysokých školách za účelom zakomponovania mikroosvedčení aj do systému vysokoškolského vzdelávania na Slovensku.

4.3.2 Mikroosvedčenia v cestovnom ruchu

Mikroosvedčenia sa môžu stať užitočným nástrojom pri stimulovaní rozvoja cestovného ruchu tým, že prispievajú k zvýšeniu kvalifikácie pracovnej sily a poskytnú takto destináciám cestovného ruchu lepšie pripravený personál. Prostredníctvom mikroosvedčení je možné u pracovníkov rozvíjať mnohé vedomosti, zručnosti a kompetencie:

- a) *špecializované zručnosti* - v oblasti cestovného ruchu existuje množstvo špecializovaných úloh a povolání, ako sú turistickí sprievodcovia, manažéri hotelov, kuchári, barmani a iní. Mikroosvedčenia môžu byť šité na mieru týmto špecifickým povolaniam, čím poskytnú zručnosti a vedomosti potrebné pre uplatnenie v týchto oblastiach. Mikroosvedčenia môžu napríklad slúžiť pre profesionálny rozvoj pracovníkov s neštandardnými formami práce – ako je hospodárstvo založené na on-line platformách, kde registrujeme sťažený prístup k odbornej príprave;
- b) *zručnosti pri poskytovaní služieb* - kvalita poskytovaných služieb je kľúčovým faktorom pre rast turistického priemyslu. Mikroosvedčenia môžu pomôcť pracovníkom rozvíjať zručnosti v oblasti služieb, komunikáciu s hosťami, riešenie konfliktov a iné zručnosti, ktoré prispievajú k pozitívnemu zážitku návštevníkov;
- c) *jazykové zručnosti* – odvetvia cestovného ruchu často pracujú s medzinárodnou klientelou. Mikroosvedčenia zamerané na zlepšovanie jazykových schopností pracovníkov v rôznych jazykoch môžu umožniť lepšiu komunikáciu s návštevníkmi a zlepšiť celkový dojem z návštevy turistickej destinácie;
- d) *udržateľný cestovný ruch* - mikroosvedčenia môžu zahŕňať aj vzdelávanie podporu rozvoja vzdelávania v záujme zelenej transformácie a udržateľného rozvoja, najmä o udržateľnom cestovnom ruchu a environmentálnej zodpovednosti. Pracovníci môžu získať znalosti o tom, ako minimalizovať negatívne vplyvy cestovného ruchu na životné prostredie a miestnu kultúru;
- e) *digitálne zručnosti* - v dnešnej dobe je digitálny svet neoddeliteľnou súčasťou cestovného ruchu. Mikroosvedčenia v oblasti digitálnych zručností môžu pracovníkom pomôcť efektívne

využívať nástroje na báze umelej inteligencie, online marketing, rezervačné systémy a sociálne médiá na podporu turistických destinácií.

- f) *podnikateľské a manažérske zručnosti* - pre tých, ktorí sa chcú zapojiť do riadenia podnikov cestovného ruchu, môžu mikroosvedčenia poskytnúť základné znalosti podnikania, riadenia a marketingu;
- g) *kultúrne, geografické a historické znalosti* - pre turistických sprievodcov a personál v múzeách a historických pamiatkach môžu mikroosvedčenia obsahovať hlbšie znalosti o miestnej geografii, histórii, kultúre a umení;
- h) *inovácie a trendy v cestovnom ruchu* - mikroosvedčenia môžu byť využité na účely rýchleho začleneného najnovších zistení z výskumu do vzdelávacích príležitostí a posilňovaním synergií medzi vzdelávaním a výskumom a teda poskytnúť poznatky o aktuálnych trendoch v cestovnom ruchu, ako sú zážitkové cestovanie, ekoturizmus, gastronómia a iné.

Využitie mikroosvedčení v odbornej príprave pracovníkov v cestovnom ruchu môže pomôcť zvýšiť kvalitu služieb, zlepšiť konkurencieschopnosť destinácií a prilákať viac turistov. Tieto programy by mali byť flexibilné, prispôsobiteľné potrebám pracovníkov a zamerané na reálne potreby a trendy v cestovnom ruchu. Pri ich navrhovaní by poskytovatelia mali komunikovať so zamestnávateľmi, podnikateľmi v cestovnom ruchu, predstaviteľmi verejnej správy a samosprávy, potenciálnymi záujemcami a absolventmi podobných vzdelávacích aktivít s cieľom dosiahnuť naplnenie očakávaní týchto zainteresovaných strán.

Vo svete nachádzame množstvo príkladov mikroosvedčení, ktoré sú poskytované v oblasti CR.

Príklad 1

Udržateľný cestovný ruch – mikroosvedčenie poskytované na University of Glasgow, Škótsko.

Zdroj: spracované na základe University of Glasgow, 2023.

Vzdelávací kurz má rozsah 10 týždňov a jeho úspešný absolvent získa 10 kreditov. Obsah kurzu sa poskytuje na virtuálnej vzdelávacej platforme Moodle. S lektormi a spolužiakmi účastník kurzu komunikuje na online fórach. Vyučovanie je asynchrónne, plne prispôsobené časovým možnostiam účastníka kurzu, teda bez plánovaných hodín.

Udržateľný cestovný ruch už nie je v rámci odvetvia cestovného ruchu len okrajovým produktom; je to neoceniteľný prístup, ktorý sa čoraz viac presadzuje v tomto odvetví na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni. V dôsledku nedostatku príležitostí na odbornú prípravu sa však v tomto

neustále sa vyvíjajúcim odvetví zistili nedostatky v zručnostiach v oblasti udržateľnosti. Cieľom tohto kurzu je poskytnúť účastníkom zručnosti a vedomosti potrebné na to, aby sa stali vedúcimi pracovníkmi v oblasti udržateľného cestovného ruchu. Kurz sa zaoberá hlavnými globálnymi výzvami, ktorým v súčasnosti čelí odvetvie cestovného ruchu, konkrétne zmenou klímy a sociálnou nerovnosťou, a skúma, ako sa tieto výzvy riešia. Vďaka praktickému prístupu, prípadovým štúdiám z reálneho sveta a hosťujúcim odborníkom z danej oblasti si v tomto kurze účastník osvojí kritické zručnosti a postoje potrebné na udržateľné riešenie globálnych výziev v odvetví cestovného ruchu. Kurz mu poskytne možnosť oboznámiť sa a pochopiť podstatu najnovších prístupov k manažovaniu udržateľného cestovného ruchu v rátane nastavovania politik, ich limitov a možností dizajnovania realistických opatrení reagujúcich na aktuálne výzvy rozvoja udržateľného cestovného ruchu.

Úspešný absolvent kurzu bude schopný:

- pochopiť, ako cestovný ruch prispieva ku globálnym výzvam a ako je nimi ovplyvňovaný a ako je udržateľný cestovný ruch súčasťou riešení;
- aplikovať poznatky vychádzajúce z pochopenia podstaty politiky a riadenia udržateľného cestovného ruchu;
- zhodnotiť prístupy používané na podporu inkluzívnosti a environmentálnej udržateľnosti v rámci odvetvia cestovného ruchu na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni;
- formulovať adekvátne riešenia problémov, ktoré sa vyskytujú v kontexte cestovného ruchu, v súlade so zásadami udržateľného riadenia cestovného ruchu.

Kurz je navrhnutý tak, aby absolventi získali zručnosti na pochopenie výziev, ktorým čelí odvetvie cestovného ruchu, a úlohy udržateľných prístupov k cestovnému ruchu pri riešení týchto výziev. Účastníci kurzu samostatne vypracujú štúdiu určenú pre konkrétnu oblasť cestovného ruchu, v ktorej budú analyzovať aktuálne výzvy v oblasti udržateľného cestovného ruchu a zhodnotia kľúčové modely, politiky a postupy používané v rámci udržateľného riadenia cestovného ruchu.

Príklad 2

Turizmus – šesť modulov mikroosvedčenia poskytovaných na Lakehead University, Kanada

Zdroj: spracované na základe Lakehead University, 2023.

Mikroosvedčenie, resp. odborný certifikát Ontario Professional Tourism Industry Specialist (OPTIS)/Northern Ontario Professional Tourism Industry Specialist (NOPTIS) je určený pre odborníkov v oblasti cestovného ruchu, ktorí pracujú pre akúkoľvek organizáciu s mandátom podporovať

prevádzkovateľov s cieľom podporiť rast v odvetví cestovného ruchu. Patria sem provinční a federálni poradcovia v oblasti cestovného ruchu, zamestnanci samosprávy, pracovníci hospodárskeho rozvoja, pracovníci marketingových a sektorových destinačných organizácií, ako aj podnikatelia a osoby v riadiacich funkciách v odvetví cestovného ruchu. Osoby, ktoré absolvujú tento kurz, budú schopné lepšie podporovať rozvoj cestovného ruchu alebo v niektorých prípadoch prejdú na nové pozície zamerané na rozvoj cestovného ruchu. Absolvovanie tohto kurzu, ktorý sa zameriava najmä na zvyšovanie zručností pri prekonávaní výziev v dôsledku dopadov pandémie COVID-19 najmä na lokálnej úrovni, lepšie pripraví subjekty cestovného ruchu na zlepšenie a rozšírenie ich podnikania.

Mikroosvedčenia Ontario Professional Tourism Industry Specialist (OPTIS) a Northern Ontario Professional Tourism Industry Specialist (NOPTIS) sú dostupné online v celej provincii Ontário. Možnosť komplexného online vzdelávania poskytuje prístup k lepším znalostiam a kvalifikácii profesionálnych pracovníkov v cestovnom ruchu, ktorým umožní napredovať, podporovať a rozvíjať odvetvie cestovného ruchu.

Mikroosvedčenie pozostáva zo šiestich modulov, ktoré sú zamerané na základné oblasti odvetvia cestovného ruchu:

- a) čo je to cestovný ruch?; úvod do štúdia cestovného ruchu;
- b) vývoj produktov cestovného ruchu;
- c) marketing cestovného ruchu;
- d) kritické produkty a trhy cestovného ruchu;
- e) plánovanie podnikania a riadenie malého podniku (pre majiteľov podnikov v oblasti cestovného ruchu) alebo podpora cestovného ruchu vo vašej obci (pre frekventantov v manažérskych pozíciách s kompetenciami podporovať miestnych podnikateľov);
- f) riziko, zodpovednosť a bezpečnosť v cestovnom ruchu;
- g) Siedmy modul zameraný na geografickú oblasť severného Ontária poskytne možnosť získať mikroosvedčenie odborníka na cestovný ruch v severnom Ontáriu (NOPTIS).

Každý modul má osem hodín a trvá dva týždne. Kurz je vedený odborníkom z odvetvia, ktorý poskytne aj konzultácie k vypracovaniu projektu využiteľného v praxi.

Na koncepcnej príprave kurzu participovali: Destination Northern Ontario, Ontario Ministry of Colleges and Universities, a s podporou Collège Boréal, Tourism Industry Association of Ontario, Nature and Outdoors Tourism Ontario, Indigenous Tourism Ontario, and Société Économique de l'Ontario Destination Northern Ontario.

Príklad 3

Digitálne trendy v cestovnom ruchu - mikroosvedčenie poskytované na Univerzite aplikovaných vied v Brede, Holandsko

Zdroj: spracované na základe Breda University of Applied Sciences, 2023.

Kurz sa zameriava na najnovšie technológie, ako je umelá inteligencia (AI) a virtuálna realita, fyziologické meranie zážitkov, chatboty, gamifikácia, podcasting a ich využívanie v cestovnom ruchu. Cieľom je oboznámiť sa ako tieto digitálne nástroje môžu ovplyvniť prácu v cestovnom ruchu a získať náskok oproti konkurencii. Cieľom nie je, aby sa jeho absolventi stali odborníkmi na digitálnu techniku, ale aby spoznali jej možnosti využitia v cestovnom ruchu. Získané znalosti im pomôžu efektívnejšie využívať nástroje marketingu a prijímať informované a udržateľné rozhodnutia. Oboznámia sa s aktuálnymi digitálnymi a technologickými trendmi v kontexte cestovného ruchu. Dozvedia sa, ako ich môžu využiť v praxi. Zistia, ako najlepšie prezentovať žiadaný obsah a ako vytvoriť infografiku na podporu svojho príbehu. Budú pracovať s najmodernejšími digitálnymi nástrojmi a pracovať na konkrétnych zadaniach.

Ako príklad sa uvádzajú:

- a) *Chatbot* - počas kurzu sa účastník kurzu dozvie o úlohe chatbotov pri uspokojovaní potrieb zákazníka. Budú prezentované konkrétne možnosti jeho využitia ako nástroja pre nepretržitý zákaznícky servis, ktorý zvyšuje možnosti interakcie, ako aj hlbšie pochopenie potrieb zákazníkov. Na základe týchto znalostí vytvorí frekventant Chatbot a príslušný návrh konverzácie pre ním vybranú webovú stránku v pozícii správcu a odprezentuje svoj návrh.
- b) *Vlog* – účastníci vytvoria vlog o neznámej destinácii pomocou generatívnych nástrojov umelej inteligencie.
- c) *Hry* - na workshope *Triadic Game Design (TDG)* navrhne hru spolu so svojím tímom. Najprv ho odborník na hry zavedie do sveta hier. Zadanie bude ukončené prezentáciou v triede.
- d) *Podcast* - tému odštartuje interaktívna prednáškou odborníka. Frekventanti vypracujú vo dvojiciach koncept a scenár podcastu o technológiách v cestovnom ruchu. Po vyhodnotení spätnej väzby podcast nahrajú.

Hlavným cieľom je kriticky analyzovať hodnotu a najnovší vývoj v sektore. Účastníci budú pracovať na výskumnom návrhu alebo konkrétnom zadaní, z oblasti v ktorej pôsobia.

Kurz pozostáva z prednášok, workshopov a koučingov. Prebieha od septembra do januára. Ide celkovo o jedenásť týždňov (kontaktná výučba každú druhú stredu). Kurz má rozsah šesť ECTS kreditov (jeden ECTS kredit zodpovedá 28 hodinám štúdia, znamená to, že program má študijnú záťaž približne osem hodín týždenne). Pred začiatkom kurzu je úvodné stretnutie, kde sa prediskutuje individuálny študijný plán. Počas kurzu frekventanti spolupracujú na úlohách so spolužiakmi a študentmi štvrtého ročníka Breda University of Applied Sciences. Dostávajú pravidelnú spätnú väzbu od učiteľa, ako aj od spolužiakov. Na konci kurzu modul spoločne vyhodnotia v neformálnom prostredí.

4.3.3 Prepojenie KOČR, Stavovských organizácií a Stredných odborných škôl pre vzdelávanie pedagógov

Krajské organizácie cestovného ruchu (KOČR), založené na základe zákona o podpore cestovného ruchu Vyším územným celkom a minimálne jednou oblastnou organizáciou cestovného ruchu, pôsobiace na jeho území, majú v súčasnosti možnosť využiť príspevok od MD SR (viď kapitola 3.3.1) na aktivitu „vzdelávacie aktivity zamerané na skvalitnenie a rozvoj destinácie a cestovného ruchu v nej“. Predmetné opatrenie by sa zameriavalo na využitie tejto aktivity a pridelenej dotácie na úhradu nákladov spojených s tvorbou akreditovaných vzdelávacích kurzov pre odborných pedagogických zamestnancov Stredných odborných škôl so zameraním v cestovnom ruchu. V súčasnosti majú pedagogickí zamestnanci povinnosť podľa zákona č. 138/2019 Z. z o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch absolvovať aktualizáciu vzdelávacie a neustále zvyšovať svoje kompetencie a zručnosti. No i bez tejto povinnosti je pre školu vhodné, aby ich pedagógovia poskytovali študentom aktuálne informácie, využiteľné na trhu práce.

Predmetné vzdelávacie kurzy by vznikli zapojením stakeholderov z troch hlavných oblastí, a to pedagogickej, podnikateľskej a verejnej. Krajská organizácia by vďaka dotácii MD SR zabezpečila finančné prostriedky a zvýšila pracovné zručnosti zamestnancov na svojom území. Stavovské organizácie, konkrétne Zväz cestovného ruchu a Asociácia hotelov a reštaurácií Slovenskej republiky by vďaka svojej členskej báze zabezpečili lektorov priamo z pracovného prostredia. A v neposlednom rade by Stredné odborné školy zabezpečili účasť svojich pedagógov, pre ktorých by bolo vzdelávanie bezplatné.

Kooperáciu všetkých zmienovaných elementov by došlo k zvýšeniu odborných zručností pracovníkov z odvetvia cestovného ruchu, čím by sa prirodzene zlepšila úroveň kvality poskytovaných služieb. Na následnom raste odvetvia by naďalej participovali mestá a obce vďaka vyššiemu výberu miestnych daní za ubytovanie a iných poplatkov. Legislatívna úprava sezónneho zamestnávania

Novelizácia zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce, ktorej cieľom by bolo uvoľnenie pravidiel v prípade sezónneho zamestnávania a to tak na úrovni trvalého pracovného pomeru, ako aj dohody. Zmena podmienok vykonávania trvalého pracovného pomeru by umožňovala zamestnávateľovi po dohode so zamestnancom prekročiť povolenú mieru práce nadčas, a to tak počas jedného týždňa, ako aj počas kalendárneho roka, pričom dohodnuté množstvo odpracovaných hodín sa zamestnancovi presunie do takzvaného časového fondu. Z tohto fondu bude môcť zamestnanec čerpať v dobe zníženého dopytu z dôvodu sezónnosti. V prípade nevyčerpaného fondu vyplatí zamestnávateľ prislúchajúcu čiastku zamestnancovi na konci fiškálneho roka. V prípade dohody by novelizácia predmetného zákona spočívala v umožnení práce nad rozsah súčasných dohôd o pracovnej činnosti (maximálne 10 hodín týždenne) a o vykonaní práce (maximálne 350 hodín ročne), pričom dohoda by bola uzatvorená len na krátke časové obdobie.

Špecifikáciou sezónneho zamestnávania je práve nárazovosť práce, ktorá sa premieta vo vyššej potrebe počtu hodín počas krátkeho obdobia, zväčša niekoľkých mesiacov. Následne nastáva útlm pracovných činností, a to až do takej miery, že niektorí podnikatelia zatvárajú svoje prevádzky. Zamestnávatelia i zamestnanci tak v tomto ohľade potrebujú uvoľnenie pracovných podmienok spojených s dĺžkou vykonávanej práce, aby sa mohli flexibilnejšie prispôsobiť kolísavému dopytu. Vyššie pracovné výkony by znamenali vyššie príjmy zamestnancov a teda aj vyššiu odvedenú daň z príjmu fyzických osôb, ktorá tvorí podielové dane vyplácané samosprávam.

4.4 Návrhy nových sociálnych nástrojov

4.4.1 Sociálne inovácie v cestovnom ruchu

Jedným z nástrojov, ktorými sa môže samospráva podieľať na stimulácii rozvoja a tvorbe pracovných miest v rámci odvetví cestovného ruchu je podpora *inovácií*. Všeobecne sa inovácie považujú za jednu z hlavných hnacích síl miestneho rozvoja a za kľúčový faktor zvyšovania konkurencieschopnosti podnikov, organizácií a destinácií (Pikkemaat, Peters, Bichler, 2019). V aktuálnom diskurze sa veľmi často zužuje ich význam len na technologické inovácie, spojené s digitálnou transformáciou na cestovný ruch 4.0. Nepochybne ide o veľmi perspektívny smer, ktorému sa osobitne venujeme v inej časti (pozri kap. 2.1.4). Avšak komplexnosť sietí a rôznorodosť zapojených aktérov, ktorí inovácie v cestovnom ruchu uskutočňujú, ponúkajú širšie možnosti ich využitia. Napríklad Trunfio a Campana (2019) identifikovali štyri rôzne typy inovácií v cestovnom ruchu:

- sociálne inovácie,
- spoluvytváranie zážitkov,
- inteligentné destinácie
- a e-participatívne riadenie.

Sociálne inovácie v cestovnom ruchu spočívajú v nových formách spolupráce jednotlivcov alebo organizácií a poskytujú nové riešenia problémov špecifických pre daný región (Wirth, Tanner, Mayer 2022). Keďže cestovný ruch je len jedna zo zložiek rozvoja destinácie, je potrebné v tomto smere zohľadniť rozmanitosť aktérov a to aj nad rámec tých, ktorí sú priamo zapojení do rozvoja cestovného ruchu. Za jadro sociálnej inovácie považujú autori rozpoznanie sociálnej potreby alebo spoločenského problému a ich potenciál transformovať organizačnú štruktúru v destinácií. Wirth, Tanner, Mayer (2022) v tomto prípade hovoria o komplexnom chápaní kolektívnych akcií, ktoré riešia regionálnu výzvu prostredníctvom novej konfigurácie viacerých aktérov a zdrojov. Inými slovami miestne komunity a miestni aktéri inovujú preto, aby reagovali na problémy, s ktorými sa stretávajú pri rozvoji cestovného ruchu (Klein, 2009).

O sociálnych inováciách v cestovnom ruchu sa diskutuje najmä v kontexte sociálnej zmeny, pričom sa vnímajú ako organizačná zmena v podnikoch cestovného ruchu alebo ako nové obchodné modely, ktoré vytvárajú skôr sociálnu než ekonomickú hodnotu (Alkier a kol., 2017 in Wirth, Tanner, Mayer 2022). Niektorí autori to označujú aj ako sociálne podnikanie v cestovnom ruchu (Sheldon, Daniele, 2017 in Wirth, Tanner, Mayer 2022). Tu je však nutné poznamenať, že sociálne inovácie majú aj určité ekonomické aspekty, avšak ich prílišné zdôrazňovanie môže viesť k redukcionistickému pohľadu na potenciál sociálnych inovácií (Moulaert a kol, 2013 in Wirth, Tanner, Mayer 2022).

Wirth, Tanner, Mayer (2022) považujú za sociálnu inováciu v cestovnom ruchu nové formy spolupráce jednotlivcov alebo organizácií, ktoré vedú k novým myšlienkam, o ktorých realizácii sa minimálne uvažuje. V regionálnom rozvoji môžu mať takéto inovácie podľa nich pozitívny vplyv na spoločnosť, zlepšiť kvalitu života a/alebo zmeniť sociálne alebo mocenské vzťahy.

Terstriep a kol. (2015) považujú za hnacie sily sociálnych inovácií v destináciách cestovného ruchu:

- aktérov, ktorí rozpoznali problém, prišli s nápadom ako ho vyriešiť a navrhli spôsob ako ho uskutočniť tak, aby sa z nápadu stala sociálna inovácia;
- aktérov, ktorí sa zapojili do procesu realizácie a rozvoja sociálnej inovácie;
- a aktérov, ktorí podporili ďalší rozvoj sociálnej inovácie tým, že uľahčili jej fungovanie, šírenie alebo rozširovanie, resp. rozsah.

V praxi uvedené skupiny aktérov reprezentujú organizácie destinačného manažmentu, miestne firmy, zástupcovia politických alebo inštitucionálnych aktérov (napr. miestnej samosprávy, združení) a miestne komunity (Trunfio, Campana 2019).

Na Slovensku je agenda sociálnych inovácií súčasťou Plánu obnovy a odolnosti, Partnerskej dohody aj Programu Slovensko. Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky, ktorého agenda sa zameriava na regionálny rozvoj, vníma sociálne inovácie ako súčasť prípravy integrovaných územných stratégií a prostriedkov podpory najmenej rozvinutých okresov.

Tému sociálnych a spoločenských inovácií považuje za veľmi perspektívnu, pretože má potenciál prinášať „*nové, efektívnejšie, udržateľnejšie a spravodlivejšie riešenia spoločenských problémov oproti už zaužívaným riešeniam. Môže zahŕňať vytváranie nových produktov, služieb, zavádzanie technológií, ale aj zmenu nastavených pravidiel, či vytvorenie nových rolí v spoločenskom systéme.*“ (MIRRI SR, 2023)

Štyri príklady sociálnych inovácií zo Švajčiarska (zdroj: Wirth, Tanner, Mayer 2022)

1. Lyžiarsky cestovný ruch – zmena vzťahov medzi podnikateľskými subjektmi z konkurenčných na kooperačné

V polovici 90. rokov Združenie lanových dráh vo Švajčiarsku zaregistrovalo, že problémy pri údržbe a obstarávaní náhradných dielov, s ktorými sa nevedia vysporiadať menšie predalpské lyžiarske vleky znižujú výkonnosť lyžiarskych stredísk. Menšie predalpské lyžiarske vleky sú dôležité pre blízke väčšie horské železnice a lanovky. Vzhľadom na ich blízkosť k väčším mestám alebo dedinám predstavujú najmä pre deti vstupnú bránu do lyžiarskych areálov, kde môžu začať lyžovať. Ich vyššia výkonnosť by tak mohla prispieť k nárastu počtu aj lyžiarov, ktorí menej skúsených sprevádzajú a tým podporiť väčšie horské železnice a lanové dráhy v Alpách. Pochopenie vzájomnej závislosti viedlo k vytvoreniu inštitucionalizovaného podporného programu, v rámci ktorého väčšie horské železnice a lanové dráhy podporujú menšie predalpské lyžiarske vleky tým, že im poskytujú know-how v oblasti údržby a zabezpečovania náhradných dielov. Na oplátku predalpské lyžiarske vleky propagujú väčšie horské železnice a lanové dráhy a ponúkajú špeciálne lístky na lyžovanie v týchto oblastiach. Tento program sa ujal, prekonal aj kritickú fázu po implementácii a bez zásadných modifikácií funguje dodnes.

Podstata sociálnej inovácie v lyžiarskych strediskách spočívala v zmene prístupu ku konkurenčným subjektom v záujme dosiahnutia vyššej výkonnosti všetkých aktérov zapojených do siete podpory a tým aj celého odvetvia zimného cestovného ruchu, od ktorého sú závislí.

2. Program obnovy a podpora podnikania v segmente druhého bývania

Tento príklad popisuje sociálnu inováciu vo švajčiarskom regióne v ktorom 61% nehnuteľností predstavujú chaty a chalupy. Väčšina z nich však často zostávala nevyužitá, pretože neboli v ponuke na prenájom, a ak áno, neboli dostatočne atraktívne. Preto obec čelila vysokým nákladom na udržiavanie a rozvoj infraštruktúry avšak pri nízkych príjmoch z dane za ubytovanie.

V roku 2016 predstavil po dvoch rokoch príprav regionálny riaditeľ pre cestovný ruch program, v rámci ktorého bolo ponúkané majiteľom bezplatné poradenstvo miestnych firiem pri ich prestavbe. Miestna samospráva podporila program tým, že zaplatila poplatok pre zníženie nákladov na prestavbu. Kompenzáciou bol záväzok majiteľov zapojených do programu, že po rekonštrukcii budú zrekonštruované nehnuteľnosti prenajímať, čím obec na oplátku získa do rozpočtu zdroje z dane z nehnuteľnosti. Starosti spojené s administratívou prenájmov boli delegované na miestnu realitnú kanceláriu.

Podstatou sociálnej inovácie bola zmena prístupu k využívaniu nehnuteľností, podpora rozvoja cestovného ruchu v regióne a miestnej ekonomiky, vytvorením podnikateľských príležitostí pre lokálne firmy.

3. „Solárna“ lodná linka a rozvoj regionálneho cestovného ruchu

V roku 2010 miestna rodina začala vyvíjať vlastnú loď na solárny pohon. Pre tento účel založila rodinný podnik a začala spolupracovať so spoločnosťou vyrábajúcou chrómovú oceľ a elektrické vozíky. Prvý prototyp vytvorený v roku 2011 niekoľkokrát prepracovali a vylepšili. Loď sporadicky prenajíмали. Neskôr sa charterové plavby stali zdrojom na pokrytie vysokých nákladov spojených s jej vývojom.

V roku 2017 marketingové oddelenie miestnej samosprávy prišlo s nápadom ako využiť prototyp lode na spropagovanie miestnych atrakcií a podporu regionálneho cestovného ruchu. Zástupcovia mesta požiadali rodinnú firmu, aby začali využívať solárnu loď na prevádzkovanie pravidelnej linky v povodí jazera. Linka by ponúkla nielen možnosť ekologických výletných plavieb po jazere, ale aj pravidelnej prepravy medzi atraktívnymi regionálnymi parkami v blízkosti jazera bez toho, aby zaťažovala prostredie emisiami CO₂.

Miestna samospráva prispieva firme na prevádzku pravidelnej „solárnej“ lodnej linky fixnou sumou a pomáha negociovat' vhodné podmienky o využívaní ich prístavných dokov s miestnou lodnou spoločnosťou. Na oplátku získava do rozpočtu mesta poplatky z cestovného ruchu.

4. Muzeálne expozície v opustených výkladoch

V roku 2008 súkromného vlastníka chalupy v jednej horskej dedine vo Švajčiarsku trápilo rušenie a zatváranie obchodov v obci a v dôsledku toho bezútešný pohľad na prázdne výklady v budovách, ktoré po nich ostali. Spolu s ďalšími piatimi priateľmi založili *múzejné združenie* s cieľom oživiť opustené výklady. Spočiatku začali bezplatne vystavovať v piatich opustených výkladoch. Vystavené predmety im zapožičali miestni obyvatelia, keďže združenie nevlastní vlastnú zbierku. V roku 2017 došlo k zatvoreniu miestneho športového múzea. Pre región vysoko hodnotným exponátom tak hrozila likvidácia. Za pomoci *Národného alpského múzea* v Berne sa *múzejnému združeniu* po dlhom procese podarilo v roku 2020 zachrániť všetky exponáty, ktoré teraz patria do ich vlastnej zbierky.

Vďaka aktivite miestnych obyvateľov sa tak podarilo zatriktívniť časť obce prostredníctvom revitalizácie opustených výkladov a prezentovať prostredníctvom cenných exponátov bohatú históriu regiónu v oblasti horolezectva i ďalších horských športov a s nimi spojeného cestovného ruchu.

4.4.2 Iné druhy podnikov

Obecný sociálny podnik

Obecný sociálny podnik môže významným spôsobom prispieť k súdržnosti obyvateľov a rozvoju obce a mikroregiónu, podporiť zamestnanosť a aktivitu občanov, zvýšiť príťažlivosť obce, podporiť „rozhodovanie o sebe“ a zvýšiť kvalitu života občanov a ich spokojnosť. Podporuje rozvoj obce (komunálne služby, odstraňovanie havárií, rozvíjanie ekonomického potenciálu obce, znižovanie nezamestnanosti). Lepšie využije zdroje obce (ľudské zdroje, výrobu a spotrebu doma, externú finančnú pomoc), často realizuje sociálny program (zamestnáva znevýhodnených na trhu práce, zvyšuje kvalifikáciu obyvateľstva, buduje osobné a praktické zručnosti, pomáha riešiť ťažké životné situácie).

Môže realizovať bytový program (stavebné práce, externé financovanie). Zároveň je zdrojom nových nápadov, návrhov, riešení (využíva znalosť miestnych problémov a potrieb občanov, ich zručnosti a vedomosti, je blízko, oživuje súdržnosť, kultúrny, športový a spoločenský život v obci (tradície, podujatia):

- Môže podporiť a zlepšiť podnikateľské prostredie (spolupráca s inými subjektmi, priestory pre prevádzky, aktivity občanov a rôznych združení).
- Môže zlacniť a skvalitniť obecné služby (nájomné, zimná a letná údržba, investičná výstavba).

Obecný sociálny podnik môže byť založený v súlade s požiadavkami Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov (ďalej len Zákon o SE/SP), ktorý rozoznáva tri základné typy registrovaných sociálnych podnikov:

- Integračný – verejnoprospešný podnik, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je podpora zamestnanosti prostredníctvom zamestnávania znevýhodnených alebo zraniteľných osôb.
- Sociálny podnik bývania – verejnoprospešný podnik, ktorého pozitívnym sociálnym vplyvom je zabezpečovanie spoločensky prospešného nájomného bývania pre rôzne skupiny obyvateľstva.
- Všeobecný registrovaný sociálny podnik, ktorý dosahuje pozitívny sociálny vplyv napíňaním verejného alebo komunitného záujmu poskytovaním ktorejkoľvek spoločensky prospešnej služby uvedenej v Zákone o SE/SP.

Príklad zo Slovenska:

BIVIO (ubytovanie, reštaurácia, práčovňa) Bratislava – Za sociálnym podnikom stojí Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v Slovenskej republike (ZPMP v SR), ktoré patrí medzi najväčšie občianske združenia na Slovensku. Jeho história sa datuje od roku 1980 a v súčasnosti má vyše 10 000 členov združených v miestnych organizáciách vo všetkých regiónoch. Hlavným cieľom je začlenenie ľudí s mentálnym postihnutím do spoločnosti, tak aby napínanie ľudských práv bolo aj pre nich samozrejmosťou. V centre prebieha príprava na prácu a zamestnávanie ľudí s mentálnym postihnutím a zároveň sú v ňom poskytované plnohodnotné verejné služby pre kohokoľvek, kto má záujem. V BIVIO stretnete nejedného človeka s mentálnym postihnutím. Mnohí z nich tu pracujú, ďalší sa v prevádzkach hotela, reštaurácie a práčovne zaučujú na profesie ako pomocná sila do kuchyne, pomocný čašník, pracovník práčovne či chyžná.

Keďže je BIVIO sociálny podnik, zisky z podnikania putujú do sociálnej sféry, v tomto prípade na činnosť rehabilitačno-vzdelávacieho centra BIVIO, v ktorom sa každoročne pripravujú na prácu ľudia s mentálnym postihnutím. Takto sa zvyšujú šance na ich začlenenie sa do pracovného života a do spoločnosti. Vďaka BIVIO môžu žiť nezávislejší život, zároveň vytvárajú hodnoty a poskytujú služby, ktoré priamo súvisia s cestovným ruchom a sú využiteľné širokým spektrom aktérov.

Spoločnosť Rejdovka s.r.o. so 100% účasťou obce Rejdová bola založená v rámci Akčného plánu okresu Rožňava v roku 2016 a v roku 2017 získal štatút sociálneho podniku. Podnik bol založený za účelom zníženia nezamestnanosti v obci. Hlavnou činnosťou je šitie krojov, krojových súčastí s dodržiavaním pôvodných techník a postupov výroby pre jednotlivcov a folklórne kolektívy zo širokého okolia. Založením spoločnosti chce obec Rejdová nadviazať na dlhodobú tradíciu šitia krojov v obci a túto

tradiáciu naďalej uchovať. Kroje vyhotovuje z tradičných materiálov (súkno, ľanové a bavlnené plátno, ktoré sú zdobené ručnou alebo strojovou výšivkou. Okrem šitia krojov spoločnosť ponúka aj požičiavanie krojov. Do budúcnosti plánuje spoločnosť ponúkať aj ukážky tradičnej formy zvykov (svadba, fašiangy) s možnosťou prípravy a ochutnávky regionálnych špecialít, inštitucionálne plánujú spoluprácu s oblastnou organizáciou cestovného ruchu pôsobiaceou v území OOCR GEMER. Okrem vytvorenia pracovných miest a tvorby hmatateľných produktov prispievajú k uchovávaniu a propagácii zručností a špecifik kraja, čím podporujú miestnu identitu.

Rodinný podnik

Významným aktérom sociálnej ekonomiky v obci môže byť aj rodinný podnik, ktorý vie byť spätne pre obec benefíciou. Podporujúcim faktorom je proaktívny prístup obce k ich rozvoju a priaznivé nastavenie podmienok výkonu napr. v rámci schvaľovaných VZN. Obec môže byť nápomocná tak cieľenou elimináciou prekážok ich výkonu, ako aj napr. zvýhodneným poskytnutím nevyužívaného obecného priestoru/majetku pre vznik či rozšírenie prevádzky podniku alebo podporou odbytu v rámci obcou spravovaných štruktúr (odbyt produktov od drobných farmárov, využitie produktov či služieb v rámci zriaďovaných subjektov alebo obcou realizovaných aktivít a podujatí pod.)

Rodinný podnik možno charakterizovať ako podnikateľský subjekt, za účelom podnikania v ktorom spoločne pôsobia (podnikajú) aspoň dvaja členovia rodiny (napr. manželia príbuzní v priamom rade (napr. potomkovia alebo súrodenci, strýko a neter, bratranci).) s tým, že v rukách členov rodiny je vlastníctvo i riadenie podniku. To znamená, že, aby išlo o rodinný podnik musia mať členovia rodiny v podniku väčšinový vplyv na jeho riadení. Rodinným podnikom môže byť nielen obchodná spoločnosť (napr. s.r.o.) či družstvo, ale aj fyzická osoba – podnikateľ (napr. živnostník).

To znamená, že rodinné podniky (či už existujúce, alebo novovytvorené) môžu fungovať ako: obchodná spoločnosť t. j. spoločnosť s ručením obmedzeným (s.r.o.), akciová spoločnosť (a.s.), jednoduchá spoločnosť na akcie (j.s.a.), komanditná spoločnosť (k.s.) alebo verejná obchodná spoločnosť (v.o.s.), družstvo, európska spoločnosť.

Rodinným podnikom môže byť aj rodinná farma, ktorá vykonáva poľnohospodársku činnosť vrátane hospodárskeho chovu rýb, domácich zvierat, ubytovanie alebo poskytovanie stravovacích pohostinských služieb, ponúkajúca lokálnu kuchyňu resp. produkuje, spracováva a obchoduje s poľnohospodárskymi surovinami a výrobkami. Fungujúce rodinné podniky prispievajú k pozitívnemu chodu celého lokálneho ekosystému, z ktorého v konečnom dôsledku profituje aj samotná obec.

Remeselný podnik/rodinné dielne

Remeselné dielne rodinného charakteru alebo také, ktoré zamestnávajú viac ľudí sú žiaľ v našich podmienkach stále skôr výnimkou. Opačný prístup s podobným charakterom prírodného územia s veľmi rozšíreným typom formy podnikania môžeme vidieť v Anglicku, Írsku, Škótsku ale aj v susedných krajinách Česko, Rakúsko, Nemecko a Poľsko. Malé rodinné podniky nachádzame skôr v oblasti remeselnej výroby, výroby potravinových produktov, gastronómie, prevádzkovania ubytovacích služieb s uplatnením špecifických pracovných zručností, ale aj s využitím plnej automatizácie.

Príklad zo Slovenska:

Dobrým príkladom regionálneho remeselného produktu z praxe (Gemersko-Malohont) je remeselná dielna OZ Kyjatické hračky založená v roku 2019 obdivovateľmi starých kyjatických výrobkov na čele s výrobcou kyjatických hračiek Ladislavom Hedvigim. Na danom príklade možno demonštrovať úspech, ako výsledok synergie viacerých snáh, ktoré sa navzájom podporili. Združenie bolo založené za účelom zachovania pôvodných postupov pri výrobe kyjatických hračiek a nábytku. Cieľom združenia je propagácia takmer zabudnutej výroby, organizovanie prezentácií výrobných postupov, tvorivých dielní a výstav. V priestoroch starej školy v obci Kyjatice, na ktorej obnovu bola realizovaná aj verejná zbierka, sa nachádza aj stála expozícia kyjatických hračiek a nábytku. Získaným certifikátom regionálny produkt a osvedčením o zápise označenia pôvodu výrobku (Úrad priemyselného vlastníctva) sa stal ich produkt ešte atraktívnejší. Ladislav Hedvigy získal v roku 2022 ocenenie Majster ľudovej umeleckej výroby, ktoré udeľuje ÚĽUV s Ministerstvom kultúry SR. V rovnakom roku boli Kyjatické hračky zapísané na Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Zápisu predchádzala systematická príprava nominácie. Úspechy, ktoré sa dostavili jeden za druhým potvrdzujú hodnotu práce jednotlivca, kvalitu zručností ako aj dôležitosť spolupráce a jej medzisektorový význam. Pri svojich aktivitách združenie spolupracuje s obecným úradom v Kyjaticiach, MAS Malohont, Dobrý kraj (Rozvojová agentúra BBSKT), ÚĽUV-om, Gemersko-malohontským múzeom a Gemersko-malohontským osvetovým strediskom. Zámerom je z Kyjatických hračiek vytvoriť jeden zo symbolov charakteristických pre Gemersko-malohontský región. <https://www.ozkyjatickehracky.sk/> Obľube sa tešia aj výrobky i zážitkové tvorivé dielne.

Samostatne hospodáriaci roľník

Samostatne hospodáriaci roľník vykonáva poľnohospodársku výrobu vo vlastnom mene, na vlastný účet a zodpovednosť. Ak chce využívať fyzická osoba postavenie samostatne hospodáriaceho roľníka, musí splniť presne vymedzený okruh činnosti a vykonávať podnikanie len v poľnohospodárskej výrobe, vrátane hospodárenia v lesoch a na vodných plochách. K získaniu podnikateľského oprávnenia fyzická osoba musí spĺňať podmienku, byť spôsobilý na právne úkony. Pre podnikanie samostatne hospodáriaceho roľníka (SHR) nie sú potrebné žiadne kvalifikačné predpoklady, a nie je potrebný žiaden vstupný kapitál, založenie je administratívne málo náročné. SHR sa len registruje na príslušnom obecnom úrade.

Na výkon činnosti samostatne hospodáriaceho roľníka je potrebné získať osvedčenie. Pre podnikanie v pozícii roľníka je najväčším rozdielom, že oproti podnikaniu v pozícii SZČO sa samostatne hospodáriaci roľník (SHR) iba eviduje na príslušnom mestskom, alebo obecnom úrade.

Ohlásiť podnikanie je potrebné na obecnom úrade, kde má osoba pozemky vo vlastníctve, alebo v prenájme. Samostatne hospodáriaci roľník totiž nemusí vykonávať podnikateľskú činnosť len na vlastných, ale aj na prenajatých pozemkoch. Najneskôr do 30 dní od registrácie získa osvedčenie o zápise ako samostatne hospodáriaci roľník.

V evidencii samostatne hospodáriacich roľníkov je uvedené meno a priezvisko samostatne hospodáriaceho roľníka, miesto jeho trvalého bydliska, rodné číslo, prípadne údaje o osobitnom oprávnení alebo povolení, pokiaľ sa na určitý druh činnosti podľa osobitných predpisov vyžadujú, a deň zápisu do evidencie. Samostatne hospodáriaci roľník ohlási príslušnému orgánu do 15 dní zmenu skutočností vedených v evidencii, ako aj ukončenie svojej poľnohospodárskej výroby. Evidenciu SHR vedú jednotlivé obce a mestá. Keďže činnosť SHR nie je živnosťou, nie je potrebné sa hlásiť ani registrovať na živnostenskom úrade kvôli živnostenskému oprávneniu. Pre SHR je ale potrebné mať evidenciu IČO, ktoré prideli na základe jeho žiadosti štatistický úrad a je aj súčasťou osvedčenia.

Družstvo

Významnou podnikateľskou formou podnikajúcou na pôde a prevádzkujúcou poľnohospodárske farmy sú družstvá. Družstvo je právnickou osobou, ktorá zodpovedá za záväzky celým svojím majetkom, obchodné meno musí obsahovať dodatok s označením „družstvo“, je spoločenstvom neuzavretého počtu osôb založeným na účely podnikania, alebo zabezpečovania hospodárskych, sociálnych alebo iných potrieb svojich členov, otvorenosť družstva, počas jeho existencie môžu vstupovať noví členovia a vystupovať doterajší členovia, musí mať aspoň päť členov, alebo dvoch členov právnickej osoby, súhrn

členských vkladov tvorí základné imanie, do obchodného registra sa zapisuje iba jeho časť- zapisované základné imanie, ktoré musí byť najmenej 1250 eur, povinný vklad každého člena, povinné vytváranie orgánov (členská schôdza, predstavenstvo, kontrolná komisia), členstvo v orgánoch je založené na členskom princípe, povinné vytvorenie nedeliteľného fondu už pri založení, vypracovanie a prijatie stanov ako základného dokumentu družstva.

Farma

Definíciu pojmu „farma“ a pojmu „poľnohospodársky podnik“ slovenská legislatíva obdobne ako aj česká legislatíva (na rozdiel napríklad od Maďarska, Litvy, Lotyšska, Poľska, Slovinska a iných štátov) nepozná. Farmu, podľa súčasnej právnej úpravy môžeme považovať za podnik, ktorý predstavuje súbor vecí tak hnuiteľných ako aj nehnuteľných, práv a iných majetkových hodnôt, ktoré patria podnikateľovi, slúžia alebo majú slúžiť na prevádzkovanie jeho podnikania. Podnikateľský subjekt prevádzkujúci podnik, farmu, môže mať rôznu právnu formu, môže to byť spoločnosť s ručením obmedzeným, ktorá sa zaoberá poľnohospodárskou výrobou, alebo môže mať formu družstva, resp. inú právnu formu, ktorú upravuje obchodný zákonník, farmu môže prevádzkovať aj fyzická osoba ako samostatne hospodáriaci roľník, alebo prevádzkovateľmi fariem môžu byť aj neregistrované fyzické osoby, ktoré dosiahli minimálne jednu z prahových hodnôt stanovenú pre farmu v Slovenskej republike (napríklad využívaná poľnohospodárska pôda ≥ 1 ha, výmera trvalých porastov ako sú vinohrady, ovocné sady, škôlky $\geq 0,5$ ha, pestovanie intenzívnych plodín čerstvej zeleniny, tabaku, chmeľu, $\geq 0,1$ ha, zakryté plochy s pestovaním zeleniny, kvetov $\geq 0,1$ ha, hovädzí dobytok ≥ 1 ks, ošípané ≥ 3 ks, ovce ≥ 5 , kozy ≥ 5 ks, hydina spolu ≥ 100 ks). Do počtu poľnohospodárskych fariem sú podľa Zelenej správy (2019), zahrnuté aj farmy neregistrovaných fyzických osôb. Neregistrované fyzické osoby v počte 16 523 v roku 2016 (Zelená správa 2019) obhospodarovali 70 319, 40 ha poľnohospodárskej pôdy, ich podiel na obhospodarovaní poľnohospodárskej pôdy tvorí 3,7%.

4.5 Všeobecné odporúčania

Okrem vyššie uvedených konkrétnych nástrojov je možné formulovať aj nasledujúci súbor odporúčaní, ktoré môžu prispieť k stimulácii rozvoja a k zvýšeniu zamestnanosti v cestovnom ruchu:

- **Zvýšiť investície do dôstojnej a udržateľnej práce:** vytvoriť finančné nástroje a stimuly na podporu investícií v kľúčových oblastiach sektoru cestovného ruchu, preformovať štruktúry obchodných stimulov pre dlhodobé investičné prístupy zabezpečujúci zlepšenie životnej úrovne.

- **Zaviest' mechanizmy spolupráce** medzi zástupcami vlády, zamestnávateľmi, pracovníkmi a poskytovateľmi odbornej prípravy, ako aj medzi zainteresovanými stranami v sektore cestovného ruchu na národnej a regionálnej úrovni.
- **Podpora vlády a inštitúcií** ktoré môžu cielenou implementáciou politík a programov na podporu rozvoja cestovného ruchu na regionálnej ako aj národnej úrovni, pozitívne ovplyvňovať rast pracovných miest, vrátane zlepšovania mechanizmov stanovovania miezd, inštitúcií sociálneho dialógu, systémov sociálnej ochrany, služieb zamestnanosti a aktívnych politík trhu práce.
- **Podpora lokálnych výrobcov a producentov** ako jeden z medzigeneračne udržateľných nástrojov regionálnej politiky zamestnanosti Aktívna účasť miestnej komunity môže viesť k vytváraniu nových turistických produktov, podnikateľských iniciatív a kreatívnych zážitkov, čo môže stimulovať zamestnanosť.
- **Zabezpečiť rozvoj mäkkých zručností** (kreativita a inovácia, empatia atď.), ako aj kľúčových technologických kompetencií aby systémy celoživotného vzdelávania a odbornej prípravy zodpovedali potrebám trhu práce a zohľadňoval vývoj miezd.
- **Podporovať sociálnu inklúziu a debarierizáciu** (fyzickú, informačnú) spojenú s poskytovaním služieb a informácií s ohľadom na špecifické potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva, napr. osoby so zrakovým, sluchovým, telesným, mentálnym postihnutím, seniorov, osoby s obmedzenou schopnosťou pohybu a iné).
- **Zlepšiť zber údajov** potrebných pre vyhodnotenie situácie na trhu práce v reálnom čase, aby bolo možné flexibilne reagovať na nerovnosti ponuky a dopytu pracovných príležitostí na trhu práce v cestovnom ruchu. Využiť nové možnosti získavania dát prostredníctvom digitálnych nástrojov, umožňujúcich detailnejšie analýzy na základe socio-demografických atribútov uchádzačov s ohľadom na anticipáciu možných budúcich potrieb a preferovaných zručností.

Zhrnutie

V rámci odporúčaní bol formulovaný súbor opatrení, zameraných na podporu rozvoja cestovného ruchu v podmienkach miest a obcí Slovenska.

- **Flexibilné formy poskytovania celoživotného a vysokoškolského vzdelávania (mikrosovedčenia)** - osvedčenia o vzdelaní osoby za účelom dosiahnutia určitých vedomostí a zručností bez nutnosti absolvovania formálneho vzdelávania. Ide o kratšie formy vzdelávacích príležitostí ako tradičné kvalifikácie, ktoré majú potenciál ponúknuť

možnosti vzdelávania a odbornej prípravy širšiemu okruhu učiacich sa vrátane znevýhodnených a zraniteľných skupín.

- **Sociálne inovácie v cestovnom ruchu** – hľadanie nových foriem spolupráce jednotlivcov alebo organizácií pri hľadaní nových riešení problémov špecifických pre daný región. V prípade cestovného ruchu, je potrebné zohľadniť rozmanitosť aktérov a to aj nad rámec tých, ktorí sú priamo zapojení do rozvoja cestovného ruchu. Kľúčové je v tomto prípade rozpoznanie sociálnej potreby alebo spoločenského problému a ich potenciál transformovať organizačnú štruktúru v destináciách.
- **Digitálna transformácia v cestovnom ruchu a cestovný ruch 4.0** – aktívna podpora zavádzania digitálnych riešení v cestovnom ruchu.
- **Prepojenie KOCR, stavovských organizácií a stredných odborných škôl pre vzdelávanie pedagógov** – vytvorenie akreditovaných kurzov pre pedagógov odborných škôl zameraných na rozšírenie odborných zručností v cestovnom ruchu.
- **Úvery pre samosprávy z Environmentálneho fondu pre rozvoj prírodného turizmu** – nízko úročené úvery s výhodnými podmienkami pre samosprávy, zamerané na rozvoj prírodného turizmu.
- **Úvery pre samosprávy z Fondu na podporu umenia pre podporu kultúrneho a historického turizmu** – nízko úročené úvery s výhodnými podmienkami pre samosprávy, zamerané na rozvoj kultúrneho a historického turizmu.
- **Zavedenie účelových miestnych turistických poplatkov** – pre konkrétny projekt obnovy či aktivity. Účel výberu by mal byť otvorene komunikovaný turistom, čím sa zvýši ich ochota prispieť na konkrétny projekt, ktorý v budúcnosti prinesie vyššiu kvalitu služieb, vyšší komfort, alebo prispeje k obnove konkrétnych atribútov prírodného alebo kultúrneho prostredia.
- **Rozšírenie možnosti výberu miestnej dane** – zvýšenie príjmov z cestovného ruchu pre samosprávy zvýšením, rozšírením, resp. využitím diferencovanej sadzby dane z ubytovania.
- **Využívanie online platforiem a transparentných účtov pre výber turistických poplatkov** – dosahuje sa nimi zníženie nákladov na výber a zvýšenie ochoty zaplatiť turistický poplatok ak si turista môže overiť ako je nakladané s ním zaplattenou sumou (vybranými prostriedkami / daňami)

- **Vytvorenie účelových rezervných fondov** – pre potreby poistenia, záruk a podpory poskytovateľov služieb v cestovnom ruchu, ktorí sa môžu dostať v dôsledku nepredvídateľných udalostí do existenčných problémov a ohroziť tak obnovu nevyhnutných služieb a odvetvia cestovného ruchu v obci (destináciách) v postkrízovom období.
- **Schéma minimálnej pomoci pre podnikateľov v odvetví cestovného ruchu** – podpora podnikateľov v cestovnom ruchu v diverzifikácii činností, pri zavádzaní digitálnych opatrení a vzdelávaní zamestnancov.
- **Legislatívna úprava sezónneho zamestnávania** – zvýšenie flexibilita zamestnávania na trvalý pracovný pomer a dohodu pre sezónne podniky v cestovnom ruchu.
- **Novelizácia zákona č. 91/2010 Z. z o podpore cestovného ruchu** – rozšírenie možnosti vstupu do Oblastných organizácií cestovného ruchu a podpora vzdelávania.

ZÁVER

Cestovný ruch patrí medzi dôležité súčasti národného hospodárstva väčšiny krajín sveta. Podľa WTTC (2023) rok pred pandemiou v roku 2019 tvorili pracovné pozície v cestovnom ruchu 10,3% všetkých pracovných miest (334 miliónov) a príspevok odvetvia k celosvetovému HDP bol vyčíslený na 10,4 % (10 biliónov USD), pričom výdavky medzinárodných návštevníkov dosiahli úhrnom 1,9 bilióna USD. Tento rok bol z pohľadu rozvoja cestovného ruchu vo svete rekordný (pre porovnanie v rokoch 2014 - 2019 pripadalo na CR každé piate novovytvorené pracovné miesto, vrátane jeho priamych, nepriamych a indukovaných vplyvov). V súčasnosti zaznamenáva odvetvie významný rast. V roku 2022 na úrovni 22% oproti predošlému roku, čím sa dostalo na úroveň 7,6% podielu príspevku k svetovému HDP a medziročne zvýšilo podiel nových pracovných miest o 7,9% (v absolútnom vyjadrení 22 miliónov; WTTC, 2023). Tento stručný štatistický prehľad ukazuje, že napriek otrasom spôsobených pandemiou covid-19 ide o perspektívne odvetvie, ktoré sa pomerne rýchlo zotavuje.

Špecifikom odvetvia cestovného ruchu je, že priťahuje prevažne mladú, flexibilnú pracovnú silu na čiastočný úväzok (Richardson, 2010). Štruktúra dopytu a problémy spojené s udrжанím zamestnancov, najímaných v dôsledku sezónnosti najmä na príležitostnú prácu, spolu s ďalšími faktormi ako sú dlhý pracovný čas, relatívne nízke platové ohodnotenie a nezriedka aj nízky status pracovných pozícií sú dôvodmi, pre ktoré je časť trhu práce v odvetví súčasťou neformálnej ekonomiky. V odvetví majú prevahu ženy, mladí ľudia, migrujúci pracovníci a obyvatelia z miestnych komunít. V r. 2019 tvorili ženy viac ako 50 % pracovníkov v odvetví a väčšina všetkých zamestnaných bola vo veku do 35 r. (ILO, 2022). Uvedené charakteristiky trhu práce možno považovať aj za *príležitosť* pre mnohé regióny, ktoré aktuálne v dôsledku polykrízy riešia problém zamestnanosti pre uvedené skupiny obyvateľov (najmä migrantov z Ukrajiny). Rozvoj cestovného ruchu predstavuje komplexný proces, ktorý si vyžaduje zapojenie množstva zainteresovaných strán, čím vytvára motiváciu pre rozvoj podnikania v odvetví s dominantným zastúpením mikropodnikov a malých a stredných podnikov.

Cestovný ruch reprezentuje trh práce, s významným saturačným potenciálom pre nízko kvalifikovanú pracovnú silu. Inými slovami ponúka mnohé pracovné pozície, ktoré umožňujú zamestnať po krátkom preškolení prakticky kohokoľvek. Je však nutné podotknúť, že na Slovensku potrebujeme aj zvýšiť kvalitu ponúkaných služieb cestovného ruchu. Preto je nutné venovať zvýšenú pozornosť neustálemu vzdelávaniu zamestnancov v cestovnom ruchu a to tak formálnemu ako aj neformálnemu.

Do riešenia problémov nedostatočnej infraštruktúry cestovného ruchu v odľahlých regiónoch, môže aktívne vstúpiť miestna územná samospráva, napr. prostredníctvom využitia nástrojov aktívnej politiky

trhu práce, alebo prostredníctvom iných možných finančných nástrojov na trhu. Stimuláciou rozvoja cestovného ruchu je možné dosiahnuť príjmy do obecných a mestských rozpočtov z turistických poplatkov (najmä dane z ubytovania). Ak sa tieto prostriedky opätovne investujú do rozvoja infraštruktúry a služieb pre cestovný ruch, prinášajú nie len rast odvetvia v obci, ktorý generuje ďalšie príjmy pre obec prostredníctvom rozvoja iných priamo ale aj nepriamo súvisiacich podnikateľských činností, ale prináša aj ďalšie benefity pre obyvateľov obce. Zo zlepšovania kvality služieb a turistickej infraštruktúry totiž profitujú aj rezidenti, ktorí ju rovnako ako turisti využívajú. Takýmto spôsobom prispieva premyslený rozvoj cestovného ruchu v mestách a obciach aj k zvyšovaniu kvality života miestnych obyvateľov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Alsarayreh, M. N. 2017. The Role of Tourism in Reducing the Rate of Unemployment in Touristic Professional Institutions in Jordan (From the point of view of workers in the tourism sector). Journal of Tourism, Hospitality and Sports, Vol.32.
2. Beirman, D. 2021. Tourism Crises and Destination Recovery. Sage, Londýn, ISBN 9781526457295, 360 s.
3. Belajová, A., Dudová, I., Berčík, P., Konečný, B., Muška, M., Achbergerová, D., Gindlová, B., Turčány, J., Lubelcová, A. 2014. Analýza, monitor fungovania trhu práce z hľadiska zvyšovania zamestnanosti. Dostupná na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_csd_I/ZMOS/analyza_monitor_fungovania_trhu_prace_z_hl_adiska_zvysovania_zamestnanosti.pdf.
4. Binggeli, U., Chen, Z., Köpke, S., Yu J. 2023. The future of tourism: Bridging the labor gap, enhancing customer experience. McKinsey Insights, dostupne na: <https://www.mckinsey.com>, cit. 20.8.2023.
5. Breda University of Applied Sciences, 2023. Digital trends in Tourism, BUAs. Dostupné na: <https://www.buas.nl/en/programmes/microcredentials/digital-trends-in-tourism>, citované 27.8.2023.
6. Buhalis, D. 2023. Travel's next disruptive technology – and what it means for you. TTG Media Limited, dostupné na: www.ttgmedia.com, citované 1.9.2023.
7. Bürgin R., Mayer, H., Kashev, A., Haug S., 2021. Digital multilocality: New modes of working between center and periphery in Switzerland, Journal of Rural Studies 88, p. 83–96, <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.024>.
8. Dahles, H., Susilowati, T. P., 2015. Business resilience in times of growth and crisis. Annals of Tourism Research 51, pp. 34-50.
9. Doeringer, P.B., Piore, M. J. 1970. Internal labormarkets and manpower analysis, 344 s. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED048457.pdf>.
10. European Commission, 2023. A European approach to micro-credentials. Dostupné: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>, citované 21.8.2023
11. FlexWork Studie, 2022. Befragung von Erwerbstätigen und Unternehmen in der Schweiz zur Verbreitung mobil-flexibler Arbeit. Dostupné na: <https://work-smart-initiative.ch/wp-content/uploads/2023/01/FlexWork-Survey-2022-Bericht.pdf>, citované 2.9.2023.

12. Franke, A. 2012. Statistika cestovního ruchu. Praha, Czechia: Wolters Kluwer.
13. Frechtling, D. C., Horváth E. 1999. Estimating the Multiplier Effects of Tourism Expenditures on a Local Economy through a Regional Input-Output Model, *Journal of Travel Research*, Volume 37, Issue 4, <https://doi.org/10.1177/004728759903700402>.
14. Giaoutzi, M., Nijkamp, P. 2017. Tourism and Regional Development: New Pathways. In *Tourism and Regional Development: New Pathways* (1st ed.). New York: Routledge, 322 s.
15. Gregorová, N. (2015). Cestovný ruch a regionálny rozvoj. Banská Bystrica. Dostupné na Internete: <https://www.fpv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=i&ID=20364>
16. Heerschap, N. 2018. Tourism-related employment: importance and its measurement, 15th Global Forum on Tourism Statistics, 28-30 November 2018 - Cusco, Peru. Gúčík, M. (2011). Cestovný ruch. Politika a ekonomia. Banská Bystrica: Trian s.r.o., ISBN: 978-80-89090-98-3.
17. Hudec, P. 2022. Cestovnému ruchu a gastronómii chýba 2200 pracovníkov. ISTP portál, Mzdy a analýzy, dostupné na: <https://www.istp.sk/clanok/16430/cestovnemu-ruchu-a-gastronomii-chyba-2200-pracovnikov>, citované: 23.8.2023.
18. Chądzyński, J., Nowakowska, A., Przygodzki, Z. 2007. Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. CeDeWu, Warszawa, 252 s.5.
19. Chen, G, Chen, Z., Saxon, S, Yu J. 2023. Outlook for China tourism 2023: Light at the end of the tunnel. McKinsey Insights, dostupné na: <https://www.mckinsey.com>, citované: 3.8.2023.
20. ILO, 2022. Tourism has potential to play a major role in global pandemic recovery. International Labour Organization, dostupné na: www.ilo.org, citované 29.8.2023.
21. Ilo guidelines on decent work and socially responsible tourism / International Labour Office, Sectoral Policies Department – Geneva: ILO, 2017.
22. Inštitút finančnej politiky, 2022. Reformný kompas slovenskej ekonomiky. Ministerstvo financií SR, Bratislava. Dostupné: <https://www.mfsr.sk/files/archiv/25/Reformny-kompas.pdf>.
23. Ivanička, K., Ivaničková, A., 2007. Regionálny rozvoj a regionálna politika. Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej správy, Bratislava, 250 s.
24. IRTS'08 UNWTO 2016. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 Compilation Guide, Studies in Methods, Series M No.94, United Nation, New York, ISBN 978-92-1-161588-3, 277 s.
25. Ižip, R., 2023. Ako sa vymaniť z pasce stredného príjmu ? Kľúčové sú dva faktory. In *Trend*, 33, 17.8.2023, s. 26-27.

26. Josep A. Ivars-Baidal¹, J. Fernando Vera-Rebollo², José F. Perles-Ribes³, Francisco Femenia-Serra^{4*} and Marco A. Celdrán-Bernabeu.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09669582.2021.1876075>.
27. Kappel, K., 2020. COVID-19 and tourism: Charting a sustainable, resilient recovery for small states. Trade Hot Topics. London. The Commonwealth Library 2020, 163, pp. 1–14.
28. Koreň, M. Agrodotácie pre mladých farmárov sa po roku 2021 zdvojnásobia, odhadujú vládni analytici. EURACTIV.sk 5.5. 2020 dostupné na <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/agrodotacie-premladych-farmarov-sa-po-roku-2021-zdvojnashobia-odhaduju-vladni-analytici/>.
29. Krišková, V. (2022). ZMENY V ŠTRUKTÚRACH OBYVATEĽSTVA SLOVENSKA PODĽA. Dostupné na Internete: https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/f79ab097-0cfc-47b7-80be-b048b268fa02/Slovenska_statistika_a_demografia_2_2023.pdf?MOD=AJPERES&CVID=otWFdlz
30. Kučera, Peter - Gavurová, Beáta (2021): Expertná stratégia odstraňovania bariér Slovenskej republiky do roku 2030. Technická univerzita v Košiciach. ISBN: 978-80-553-3965-8 (elektronická verzia).
31. Lakehead University, 2023. The Ontario Professional Tourism Industry Specialist (OPTIS) and the Northern Ontario Professional Tourism Industry Specialist (NOPTIS) micro-credentials. Dostupné na: <https://www.lakeheadu.ca/about/news-and-events/news/archive/2022/node/74184>, citované 25.8.2023.
32. Lalinský, T., Hajnovič, F., Strachotová, A., 2015. Pasca strednopríjmových krajín a iné súvislosti aktuálneho vývoja reálnej konvergencie slovenskej ekonomiky. In Biatec, 23, 7, 2-8. dostupné: https://www.nbs.sk/_img/documents/_publik_nbs_fsr/biatec/rok2015/07-2015/biatec_07_2015_01lalinsky.pdf, citované 22.8.2023.
33. Lazíková, J.- Bandlerová A. Družstvo ako forma podnikania v poľnohospodárstve v podmienkach Slovenska. [online]. 2005 [cit:2012-03-05]. Dostupné na internete: . 3.
34. Matlovičová, K., Matlovič, R., 2017. Destinačný marketing pre geografov. Prešovská univerzita v Prešove, ISBN: Czerny M., 2005, Globalizacja a rozwój. PWN, Warszawa, 240 s. 978-80-555-1892-3, prvé vydanie, 275 s. (učebnica).
35. Matušíková, Daniela, (2013). Viediecky turizmus a agroturizmus. Prešov: Bookman. ISBN 978-80-8165-024-6.

36. Michaeli, E., Matlovič, R., Ištók, R., Klamár, R., Hofierka, J., Mintálová, T., Mitříková, J. (2010): Regionálny rozvoj pre geografov. Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-0065-2, 717 s.
37. Ministerstvo financií SR, 2021. Moderné a úspešné Slovensko. Národný integrovaný reformný plán. Bratislava. Dostupné: https://www.mfsr.sk/files/archiv/8/MaUS_NIRP2.pdf, citované 21.8.2023.
38. MIRRI SR, 2023. Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, dostupné na: <https://mirri.gov.sk/sekcie/investicie/socialne-inovacie/>, citované 25.7.2023.
39. Morrison, A. M. 2013. Marketing and managing tourism destinations. Routledge, NY, ISBN: 978-0-415-67250-4, 96 s.
40. NAO & GDC, 2020. Tourism Taxes by Design, White Paper: Destination funding and the impact of tourism taxes on European cities and urban communities, Group NAO and Global Destination Sustainability Movement, Copenhagen, November 2020, dostupné na: www.groupnao.com, citované 29.8.2023, 80 p.
41. Národná rada pre produktivitu (2020): Správa o produktivite a konkurencieschopnosti Slovenska 2019. dostupné: <http://www.szk.sk/content/szk/sk/clanok/2020-07-14-c01/files/2020-07-14-sprava-o-produktivite-a-konkurencieschopnosti-slovenska-2019.pdf>, citované 22.8.2023.
42. ODPORÚČANIE RADY zo 16. júna 2022 týkajúce sa európskeho prístupu k mikrocertifikátom pre celoživotné vzdelávanie a zamestnateľnosť (2022/C 243/02). Úradný vestník Európskej únie. Európska únia, Brusel 2022. Dostupné: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627\(02\)&from=SK](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627(02)&from=SK), citované 21.8.2023.
43. OECD, 2021. Preparing the Tourism Workforce for the Digital Future”, OECD Tourism Papers, No. 2021/02, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9258d999-en>.
44. PAPULA, J. - PAPULOVÁ, Z. 2010. Strategické myslenie manažérov : za tajomstvami strategického myslenia. Bratislava : KARTPRINT, 2010. 302 s. ISBN 978-80-88870-86-9
45. Pikkemaat, B., Peters, M., Bichler, B. F. (2019). Innovation research in tourism: Research streams and actions for the future. Journal of Hospitality and Tourism Management, 41, 184-196.
46. rada, S. (2022). Dostupné na Internete: <https://www.sustavapovolani.sk/strategie/prehľad-strategii/sektorova-rada-pre-obchod-marketing-gastronomiu-a-cestovny-ruch/poslanie-sektora/cestovny-ruch/>
47. Rasool, H., Maqbool S., Tarique Md., 2021. The relationship between tourism and economic growth among BRICS countries: a panel cointegration analysis. Future Business Journal, Vol. 7, Article number: 1.

48. Richardson, S. 2010. Tourism and Hospitality Students' Perceptions of a Career in the Industry. A Comparison of Domestic (Australian) Students and International Students Studying in Australia. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 17/1, pp. 1-11.
49. Rosič, M., Klamár, R. 2015. Trh práce a politika zamestnanosti pre geografov, Prešovská univerzita v Prešove, 173 s., ISBN 978-80-555-1437-6.
50. RYGLOVÁ, Kateřina, Michal BURIAN a Ida VAJČNEROVÁ, 2011. Cestovní ruch - podnikatelské principy a příležitosti v praxi. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4039-3.
51. SBA, 2022. Monitoring podnikateľského prostredia. Ekonomika v červených číslach. Aké sú navrhované opatrenia na podporu MSP? 9. februára 2023, Slovak Business Agency, dostupné na: <https://monitoringmsp.sk>, citované 1.8.2023.
52. SBA MSP, 2021. Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2021.
53. SBA MSP, 2021. Malé a stredné podnikanie v číslach v roku 2022.
54. Sektorovo riadené inovácie, Sústava povolání. Stratégia rozvoja ľudských zdrojov v sektore obchod, marketing, gastronómia a cestovný ruch do roku 2030, www.trexima.sk.
55. Slovak business agency. Bariéry rodinného podnikania na Slovensku. 2020.
56. Slovak business agency. Fransichingový koncept podnikania v SR. 2021.
57. Slovenská sporiteľňa, 2023. Rátame s budúcnosťou. Index prosperity. Dostupné: <https://www.slsp.sk/sk/index-prosperity>, citované 22.8.2023.
58. Smart Destination, 2022. What Is Tourism 4.0 and How to Attract the 'New Traveler'? Smart Destination Travel and Tourism Technology, dostupné na: <https://smartdestination.travel/hr>, citované 2.9.2023.
59. Sociálna ekonomika na Slovensku online portál: <https://socialnaekonomika.sk/>.
60. Stoličná, Rastislava (2004): Jedlo ako kľúč ku kultúre. (Geneticko-historické a sémantické aspekty nášho stravovania). Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 173 s. ISBN 80-7090-7765-7.
61. Stratégia celoživotného vzdelávania a poradenstva na roky 2021- 2030. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Bratislava, 2021. Dostupné: <https://www.minedu.sk/data/att/22182.pdf>, citované 21.8.2023.
62. Štúdia rodinného podnikania na Slovensku. 2018. Slovak business agency.
63. ŠÚ SR 2023. Slovenský štatistický úrad SR, www.statistics.sk.
64. Sustainable tourism indicators: What's new with in the smart city. Desstination approach.

65. Terstriep, J., Kleverbeck, M., Deserti, A., Rizzo, F. 2015. Comparative report on social innovation across Europe. Dostupné na: www.simpact-project.eu, citované 31.8.2023.
66. Trunfio, M., Campana, S. 2019. Drivers and emerging innovations in knowledge-based destinations: Towards a research agenda. *Journal of Destination Marketing & Management*, 14.
67. Tuleja, P. 2007. *Analýza pro ekonomy*. Brno: Computer Press, ISBN 978-80-251-1801-6, 330 s.
68. Tvardzík J., 2023. Slováci sú s Čechmi v tej istej pasci. Prečo zaostávame za vyspelým Západom. Slovensko je rovnostárska krajina, ale nemusí to byť nutne dobrá správa. *Sme*, dostupné na: <https://index.sme.sk/c/23207940/preco-slovensko-zaostava-za-vyspelym-zapadom.html?ref=mnt>, citované 25.8.2023.
69. University of Glasgow, 2023. Upskilling - Sustainable Tourism Microcredential (PGT), dostupné na: <https://www.gla.ac.uk/study/microcredentials/sustainable-tourism/>, citované: 24.8.2023.
70. UNWTO 2023. Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023, dostupné na: www.unwto.org, cit. 23.7.2023.
71. UPSVaR, 2023. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, oficiálne stránky dostupné na: www.upsvr.gov.sk.
72. Valencia ECST, 2022. VALENCIA - European Capital of Smart Tourism 2022, European Commission, Dostupné na: https://smart-tourism-capital.ec.europa.eu/valencia-european-capital-smart-tourism-2022_en, citované 2.9.2023.
73. Véghová, J. 2021. Ako si založiť a zaregistrovať vlastnú farmu. Dostupné na <https://hnonline.sk/prakticke-hn/1978688-ako-si-zalozit-a-zaregistrovat-vlastnu-farmuvla>.
74. Vu, C., Turner, L. 2006. Regional data forecasting accuracy: The case of Thailand. *Journal of Travel Research*, 45(2), 186-193.
75. Vymyslická Mišíková, K.: Vplyv zdieľanej ekonomiky na proces nákupného rozhodovania spotrebiteľov vo vybranej oblasti. Diplomová práca, AMBIS vysoká škola, a.s.
76. Katedra ekonomie a managementu, Brno, 2022
77. Wirth, S., Tanner, M., B., Mayer H. (2022): Social innovations in tourism: Analysing processes, actors, and tipping points, *Tourism Geographies* 25/ 5, pp. 1322-1340.
78. WTTC 2022. World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Economic Impact Global Trends 2022. dostupné na: <https://wttc.org>, citované: 15.8.2023.
79. WTTC, 2023. Economic Impact of Travel & Tourism. World Travel & Tourism Council. Dostupné na: <https://wttc.org/research>, citované 31.8.2023.

80. WYSE Travel Confederation, 2023. Growth and developments in the digital nomad market since COVID-19, WYSE News, dostupné na: www.wysetc.org, citované 2.9.2023.
81. Zákon č. 5/2004 Z. z. - Zákon o službách zamestnanosti.
82. Zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu.
83. Zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov.
84. Zákon č. 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch.
85. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce.
86. Zákon č. 358/2015 Z. z. o úprave niektorých vzťahov v oblasti štátnej pomoci a minimálnej pomoci.
87. Zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja.
88. Zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady.
89. Zákon č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde.
90. Zhou-Grundy, Y., Turner, L. W. 2014. The Challenge of Regional Tourism Demand Forecasting: The Case of China. *Journal of Travel Research*, 53(6), 747–759. <https://doi.org/10.1177/0047287513516197>.